תנ״ך · אחרונים · מלבי״ם · מלבי״ם באור המילות · כתובים

מלבי"ם באור המילות על תהילים

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מלבי"ם באור המילות על תהילים

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מלבים-באור-המילות-על-תהילים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 6
פרק ב 6
פרק ג 8
פרק ד 8
פרק ה 9
פרק ו 10
פרק ז 11
פרק ח 13
פרק ט 13
פרק י 15
פרק יא 17
פרק יב 17
פרק יג 18
פרק יד 19
פרק טו 19
פרק טז 20
פרק יז 21
פרק יח 22
פרק יט 25
פרק כ 26
פרק כא 27
פרק כב 27
פרק כג 29
פרק כד 29
פרק כה 30
פרק כו 31
פרק כז 32
פרק כח 33
פרק כט 34
פרק ל 34
פרק לא 35
פרק לב 36
פרק לג 37
פרק לד 38
פרק לה 39
פרק לו 40
פרק לז 41
פרק לח 42
פרק לט 44
פרק מ 45
פרק מא 45
פרק מב 46
פרק מג 46
פרק מד 46
פרק מה 48
פרק מו 49
פרק מז 49
פרק מח 49
פרק מט 50
פרק נ 52
פרק נא 52
פרק נב 53
פרק נד 54
פרק נה 54
פרק נו 56
פרק נז 56
פרק נח 57
פרק נט 58
פרק ס 59
פרק סא 60
פרק סב 60
פרק סג 61

פרק סד 61
פרק סה 62
פרק סו 63
פרק סז 64
פרק סח 64
פרק סט 67
פרק ע 68
פרק עא 68
פרק עב 69
פרק עג 70
פרק עד 72
פרק עה 73
פרק עו 74
פרק עז 75
פרק עח 76
פרק עט 79
פרק פ 80
פרק פא 81
פרק פב 82
פרק פג 83
פרק פד 83
פרק פה 84
פרק פו 85
פרק פז 85
פרק פח 86
פרק פט 86
פרק צ 89
פרק צא 90
פרק צב 91
פרק צג 93
פרק צד 93
פרק צה 95
פרק צו 96
פרק צז 97
פרק צח 97
פרק צט 97
פרק ק 98
פרק קא 98
פרק קב 99
פרק קג 100
פרק קד 101
פרק קה 103
פרק קו 105
פרק קז 106
פרק קט 108
פרק קי 108
פרק קיא 109
פרק קיב 109
פרק קיג 110
פרק קיד 110
פרק קטו 111
פרק קטז 111
פרק קיז 112
פרק קיח 112
פרק קיט 113
פרק קכ 116
פרק קכא 117
פרק קכב 117
פרק קכג 117
פרק קכד 117
פרק קכה 118
פרק קכו 118
פרק קכז 118
פרק קכח 118

פרק קכט 118
פרק קל 119
פרק קלב 119
פרק קלה 120
פרק קלז 120
פרק קלח 121
פרק קלט 121
פרק קמ 122
פרק קמא 123
פרק קמב 123
פרק קמג 124
פרק קמד 124
פרק קמה 125
פרק קמו 125
פרק קמז 126
פרק קמח 126
פרק קמט 127

פרק א

פסוק ג
שתול, כבר בארתי בספר התורה והמצוה (קדושים סי' מ"ט) ששתילה מורה שנעקר ממקום זה ונשתל במקום אחר, וחז"ל אמרו על זה (בע"ז דף י"ט) כל הלומד מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם, שנאמר כעץ שתול ולא כעץ נטוע:

פסוק ה
וחטאים. (לא יקומו במשפט) בעדת צדיקים:

פרק ב

פסוק א
גוים, **לאומים**. שם לאום מציין תמיד את האומה מצד הדת, ושם גוי מציין מצד הקיבוץ, לכן יחס הרגש וההמיה אל הגוים, וההגיון אל הלאומים, שהם מחשבות להפר הדת (ובא בסי' זה מ"ד ג' ט"ו, מ"ז ד', נ"ז י', ס"ז ה', ק"ה מ"ד, קמ"ט ז'):

פסוק ב
ורוזנים, הם שרי העצה, ובאו סמוכים אל מלכים תמיד, והבדלם מן יועצים, שהם בעלי הסודות והיועצים בעניני הדת, ע"כ אמר נוסדו, שהוא קרוב מענין סוד, מתיעצים בסוד:

פסוק ג
עבותימו, העבות הם כמה חבלים או מוסרות קלועים יחד, ואמרו חז"ל אין עבות פחות משלשה:

פסוק ד
ישחק ילעג, השחוק יהיה לפעמים דרך שמחה ולפעמים דרך לעג וכשבא אחריו מלת **על** הוא לעג, ובכל זאת לעג גדול משחוק, שמתכוין ללעוג והשחוק יהיה מעצמו, וכשבא סתם או עם מלת אל יהיה לפעמים דרך שמחה, ושחקתי לפני ה', אשחק אליהם לא יאמינו:

פסוק ה
באפו, **ובחרונו**. החרון מציין התחרות האף ופעולתו, והחרון המתלוה אל האף עושה רושם כמ"ש חז"ל, ואמרו (ש"ר פ"ג) ויחר אף ה' בם אף אהרן נצטרע:

פסוק ו
ואני. מלת הגוף הנוסף על סימן הגוף הנכלל בפעל מורה דיוק, ולרוב יורה הפוך וסתירה (כמ"ש אילת השחר כלל כ"ט) אבל אני, **נסכתי**. מענין הגדלה, כמו נסיכי סיחון, ובא על שנוסכים שמן על ראשו לסימן גדולה.
מלכי. המלך שלי שהמלכתיו, ואלהים מלכי מקדם המולך עלי, וכן ושמחתים בבית תפלתי לך ה':

פסוק ז
אל חק. כמו ותהי חק בישראל, ובא **אל** במקום **את** לומר שע"י ספורו יקבע אותו לחק אל יתר חקי הארצות והנימוסים:
בני ילדתיך. בן ואב יהיו לפעמים ע"י שמגדלו ואמנו כמו ויהי לה לבן, לכן יוסיף לפעמים אביך זה ילדך (משלי כ"ג) אמך אשר ילדתך (ירמיה כ"ב):

פסוק ח
נחלתך, **ואחוזתך**. הנחלה היא נחלת אבות, והאחוזה היא התפיסה והחזקה בארץ, ויצוייר נחלה שלא אחז בה עדיין וע"כ אמר כל פעם אחוזת נחלה:

פסוק ט
תרועם, **תנפצם**. רוע הוא שנבקע הדבר גם בהיותו מחובר עדיין, כמו שן רועה (משלי כ"ח), ונפוץ היא הכתתה לגמרי עד שיתפרדו ויתנפצו חלקיו זה מזה:

פסוק יב
נשקו בר, בר הוא הנשיא המבורר והנבחר, כמו ראשי בית האבות ברורים (דברי הימים א ז׳:מ׳) וידותון ושאר הברורים (שם ט"ז) והמפרשים שפירשו בר מענין בן, לא מצאו לו ריע בלשון הקדש רק מה ברי ומה בר בטני (משלי ל״א:ב׳), ולדעתי גם שם פי' בחיר הבטן, בחירי, כמו ברה היא ליולדתה, וגם לו כונה תאומית.
בר. מענין דגן, כמו ויצברו בר תחת יד פרעה, ומורה על דגן שצריך לבררו מן המוץ, ומפל בר נשביר (עמוס ח' ו') ומלאו הגרנות בר (יואל ב') ועמקים יעטפו בר (לקמן ס"ה).
ונשקו. מענין חיבור, כמו משיקות אשה אל אחותה (יחזקאל ג׳:י״ג).
יאנף. מורה שמכלה בו חרון אפו עד גמירא (כמ"ש ישעיה י"ב) ועז"א ואתם תאבדו דרך תיכף כשיבער כמעט אפו, וכל שכן עת יאנף, **ותאבדו דרך**. כמ"ש דרך רשעים תאבד, ואז יאבדו את הדרך, כמו אבדה עצה מבנים, כי גוי אובד עצות המה:

פרק ג

פסוק ב
(ב-ג) **עלי**. **לנפשי**. ברוב מקומות שיגביל הנפש נגד הגוף יכוין על הנפש הרוחניית (ישעיה מ"ט ז', נ"א כ"ג איוב ל"ג י"ח כ"ב כ"ח) ובספר זה בכ"מ, (לקמן ו' ד').
סלה. הוא ציון ההפסק בכל מקום:

פסוק ז
שתו, הכנת המלחמה, כמו וישימו על העיר (מלכים א כ':י"ב):

פסוק ח
לחי. מכת בזיון, והמכה הגדולה על הלחי שובר השנים, ותפס מליצה זאת על ביטול עצת אחיתופל, כמ"ש בפרק הרואה ראיתי שני לחיי שנשרו, שני שרי רומי יעצו עליך רעה, מכנה העצה בשם הלחי, ושבירת השנים מרמז על חניקת אחיתופל, ושני כפירים נתעו:

פרק ד

פסוק ב
אלהי צדקי, המשגיח על צדקי ויודע כי צדקתי, ומוסיף **חנני**. מצד החנינה, אף שלא ע"פ צדקי:

פסוק ג
בני איש, אתם הפך מבני אלהים.
עד מה. כמו עד כמה תשתדלו בזה שיהיה כבודי לכלימה, הפך מהשתדלות אלהים לכבדני:

פסוק ד
הפלה, ענין הבדלה והפרשה, כמו והפלה ה' בין מקנה ישראל, ובא על הבדלה שהוא בדרך הפלאה והשגחה בדרך הפלאיי:

פסוק ה
רגזו, מענין פחד, כמו ורגזו וחלו מפניך:
על משכבכם. מלת על נגזר מן יעול ו -עו ילה כמו ישור על אנשים (איוב ל"ג) וכמו שפירשתי שם ומשכב כינוי לתשמיש, כמו למשכב דודים, משכבי אשה, עול שעשיתם במשכב עריות זאת חשבו בלבבכם ודומו:

פסוק ו
זבחי צדק, הזבחים נקראים ע"ש הדבר שיובאו עליו, זבחי תודה זבחי שלמים, וזבחי צדק מובאים על התברר צדקו:

פרק ה

פסוק ב
הגיגי, הגיון לבי, לכן אמר בינה, ועל אמרי הפה אמר האזינה:

פסוק ג
הקשיבה, מוסיף על האזינה, שיקשיב גם מרחוק, כמ"ש בגדרי השמות האלה (ישעיה א' י').
שועי. השוע הוא הצועק לישועה מן הצרה והצועק אל המלך ישלחהו אל השופט לעיין בדינו, והשופט ישלחהו אל המלך כי לו היכולת, אבל אתה **מלכי**, **ואלהי**. ר"ל שופטי, ולך להושיע:

פסוק ד
אערך לך. כמו מי בשחק יערך לה', הבוקר י"ל דמיון וערך אליך:
ואצפה. בבנין פיעל נקשר עם התקוה בכ"מ:

פסוק ה
חפץ, שם התואר.
לא יגורך. יפחידך, כמו שוד רשעים יגורם (משלי יו"ד):

פסוק ח
ביתך, היכל קדשך, ההיכל פנימי יותר מן הבית, מצייר ביאתו אל ביתו החיצוני בא בציורים אשר מלא לבבו מרוב חסדו, ובעת ישתחוה בפנימית ההיכל ששם נכנס להשתחוות, ימלא פחד ויראה מהדר גאונו:

פסוק ט
שוררי, בא תמיד על המביט מרחוק על דרכי חברו ומצפה רעתו, וכמליצה זו לקמן (כ"ז) הורני ה' דרכך ונחני בארח מישור למען שוררי:

פסוק י
בפיהו, **לשונם** הלשון הוא פנימי מן הפה, וכשיבא לרעה מציין לשון מרמה וחלק בערמות ותחבולות.
נכונה. חסר המתואר:

פסוק יב
וישמחו, **ויעלצו**. פעל בא לרוב על השמחה הרוחנית:

פסוק יג
כצנה. הצנה מוקפת מג' רוחות, הרצון שלך היא הצנה העוטרת אותו, כמו עוטרים את דוד (שמואל ב' כ"א):

פרק ו

פסוק ב
באפך ובחמתך, החמה היא החמה הפנימית, ואף הוא הכעס החיצוני המתראה ויש אף בלא חמה אם לבו טוב עליו, וחמה בלא אף אם שומר הכעס בלבבו, כן בארתי בכ"מ בתנ"ך, ועיין לקמן (ל"ז ח', ע"ח ל"ח, צ' ז'):
תוכיחני, **תיסרני**. התוכחה הוא דרך וכוח בדברים והיסור הוא ע"י יסורים, ואצל ה' לפעמים תהיה התוכחה גם כן ע"י יסורים, ואז בא להשיבו מרע בעתיד והיסור הוא על העבר, ורשמתי מקומותיהם ירמיה (י"ב י"ט):

פסוק ג
אומלל. מורה חלישות הכח (ישעיהו כ"ד):

פסוק ד
ונפשי. כולל גם הנפש הרוחנית (כנ"ל ג'):

פסוק ו
מות, **שאול**. השאול הוא הקבר שהוא אחר המות, ויצייר שבמות עדיין יש הודאה, כי עד שם יגיעו טובותיו באיכות המות שיבחר לו מיתה קלה ויודה על טובותיו כל ימי חייו, רק התהלה וזכר גבורותיו נפסקו אז, ובשאול נפסק גם ההודאה וכה"א כי לא שאול תודך מות יהללך (ישעי' ל"ח):

פסוק ז
מטתי, **ערשי**. כבר התבאר (עמוס ג' י"ב) שמטה כולל על העשוי שיטה אדם עליו על צדו, ושרשו נטה, והערש עשוי בצורה מיוחדת למשכב הקטנים והחולים והנשים, ובכלים (פ"ט ז') המטה והעריסה, ופי' רש"י בסנהדרין (דף כ') עריסה עריסת תינוקות.
ואשחה. מענין סחי ומאוס:

פסוק ח
עששה, מענין עש המכלה את הדבר, כמו ועצמי עששו.

ועתקה. שנעתקה ממקומה:

פסוק י

תחנתי, **תפלתי**. התפלה גדולה מתחנה שגדרה שפיכת הנפש ודבקות הרוח ופלילת הנפש להתדבק, בשורשה ולא תהיה רק לאלהים, אבל התחנה תהיה גם לאדם, והיא בקשת הצרכים (כמ"ש מ"א ח' ל'), וע"כ אמר שהתפלה בודאי יקח, אבל גם ישמע תחנתו אשר יבקש לצרכו, ופעל **שמע**. הוא העבר הבא במקום עתיד המורכב שמורה על התנאי כמו אם לא הביאותיו אליך והצגתיו (בראשית מ"ג:ט') ומולדתך אשר הולדת אחריהם (שם מ"ח):

פרק ז

פסוק ב

הושיעני, **והצילני**. ההצלה מוסיף על הישועה, שגם כשהוא ביד האויב יצילהו מידו (ירמיה טו):

פסוק ג

פורק. הוא אחר הטרף שפורק את העצמות ומפרידן:

פסוק ה

שולמי. איש שלומי.

ואחלצה. מענין חלוצי צבא, ומלת **ריקם**. משמש כמלת חנם, כמו הבוגדים ריקם, ר"ל על דבר ריק:

פסוק ו

ירדף. מורכב מבנין הקל ירדף, ומהכבד ירדף, שרודף בעצמו ומעמיד אנשים לרדפו:

פסוק ז

באפך, **בעברות**. מבואר אצלי ההבדל בין **אף**. ובין **עברה**. שאף הוא על החוטא, והמתעבר יעבור הגבול להעניש גם את הבלתי חוטא, או להעניש את החוטא יותר ממדת חטאו, (ע"ל ע"ח מ"ט ס"ב, פ"ה ד', צ"ט ט' י"א) וע"ז לעומת האף אמר ועורה אלי משפט צוית, היינו המשפט הראוי לעומת החטא כי ע"י העברה יתנשא יותר להעיר משפט אשר לא צוה, ר"ל יותר ממדת החטא:

פסוק ט

ידין, שפטני. הדין הוא שמוע הטענות, והמשפט הוא גמר הדין, ובא גם על קיום הפסק דין והעונש ובדוד כבר היה הדין רק העמים ידין עתה לראות גם על זכויותיהם נגד דוד ואז יהיה המשפט והגמר דין של דוד באופן אחר:

כצדקי וכתמי. הצדק הוא במעשה, והתמימות הוא בלב, וגדרו שמעשיו בלא נטיה ובלי פניה חיצונית, ודוד הגם שהיה לו חטא בפועל לא נלוז מתמימותו, לכן אמר כתומי עלי:

פסוק י

יגמר. פעל גמר בא על גמר המעשה וסופה, לאל גומר עלי, ה' יגמר בעדי וכן כונן בא על גמר הבנין, בונה עיר וכונן קריה, תבנה ותכונן:

פסוק טו

יחבל און, והרה עמל. יחבל הוא קליטת הזרע, כמו שמה חבלה ילדתך, ואחריו ההריון, ואחריו הלידה.

והאון. הוא הכח שלא במשפט, והעמל הוא ענין נפשי, ואמר (איוב ד') חורשי און וזורעי עמל, שמכין פעולת און, שמדמהו לחרישה או קליטת הזרע ושומרו בלבו להוציאו אל הפועל, וזה מדמה לזריעה או להריון, וכשירצה לציין גמר המעשה יאמר הרה עמל וילד און (ישעיה נ"ט ד' איוב ט"ו ל"ה), אבל פה שמציין שלא יכול להוציא את האון שהכין אל הפועל, אמר שילד שקר ובדרך המליצה נוכל לאמר שאון ועמל ושקר הם הפועלים, האון חבל וקלט הזרע, והעמל הרה, והשקר הוא ילד, רצונו לומר שמה שהכין על ידי און ועמל ילד השקר.

כרה ויחפרהו. כשבאו נרדפים מציין בכריה התחלת הכריה וחפר גמר החפירה ויכרו שם עבדי יצחק באר רצונו לומר שהתחילו לכרות, ואז ואבימלך הלך אליו מגרר וכו' ויהי ביום ההוא ויבואו עבדי יצחק ויגידו לו על אדות הבאר אשר חפרו, שגמרו החפירה, ויאמרו לו מצאנו מים, וממ"ש כי יכרה איש בור למדו דבור ט' לנזקין ולכורה אחר כורה:

פסוק יח

אודה ה' כצדקי ואזמרה שם ה', ההודאה הוא מצד הכרת הטובה, והזמר הוא מצד הכרת תהלותיו מצד עצמם, וכשבאו נרדפים ייחס ההודאה לה' והזמר לשמו (לקמן ט' ב' ג', י"ח נ', צ"ב ב') שעל ידי הכרת הטובה יכירו את ה' המטיב, והכרת שבחיו הוא רק מצד הפרסום כי לא יוכר מצד עצמו, ואמר שעל ידי שיודה ה' ע"י טובותיו ע"י יכיר תהלותיו ופרסום שמו ויזמר לשמו:

פרק ח

פסוק ב
תנה, מקור, לתת, שהארץ תתן הוד ה' אל השמים:

פסוק ג
יסדת, היסוד הוא העקר להבנין, וה' לקח יסוד לעזו מפי עוללים, ומאבני המופת שלקח מפי עוללים יסד עזו נגד צורריו, **והצורר**. הוא בפועל, **והאויב**. הוא בלב, והכתובים יציירו שונאי ה' והמכחישים כאויבים, והעושים בפועל מעשים להכעיסו כצוררים (כמ"ש בפי', ישעיה א' כ"ד, נ"ט י"ח ובכ"מ):

פסוק ד
מעשה אצבעותיך. מובדל מן מעשה ידיך, שמציין דבר שעשה בעצמו לא על ידי שליח (ישעיה ב' ח') וכן יציין המלאכות הנפלאות והדקות:

פסוק ה
אנוש, **בן אדם**. האנוש מורה על חולשתו מצד עצמו ובן אדם מציין חולשתו מצד מינו שאינו מתקיים זמן רב (ישעיה נ"א י"ב).
תזכרנו, **תפקדנו**. הפקידה היא אחר הזכירה, שמציין שפוקד לעשות לו איזה דבר טוב או רע (התו"ה אחרי סי' קמ"ח) ומוסיף וכ"ש איך עוד תפקדנו:

פסוק ו
וכבוד והדר, ההדר הוא ההדר החיצוני תמיד המתהדר למראה עינים, והכבוד הוא הנקשר בעצם הדבר, עיין בהבדל בין הוד והדר בס' התו"ה (קדושים סי' ל"ח) ובין כבוד והדר (ישעיה סי' ל"ה):

פסוק ז
תמשילהו. כונתו תאומית על הממשלה, ועל המשל שהיא צורת כלל העולם:

פרק ט

פסוק ג
אשמחה ואעלצה. עיין לעיל ה' י"ב:
אזמרה שמך. עיין לעיל ז' י"ח:

פסוק ה

משפטי ודיני. המשפט בדבר מבואר, והדין בדבר שיש בו טענות ומענות, והדין יציין גם כן שמוע הטענות ומענות, והמשפט מציין גמר הדין (כנ"ל ז' ט') שאתה שומע טענותי וגומר הדין וגם ר"ל שאתה הטוען בעדי והעושה המשפט והגמר:

ישבת לכסא. אחר ישיבה בא מלת על, והלמ"ד מורה על השארת הישיבה שלא ישנה מקומו, שבי לארץ אין כסא (ישעיהו מ"ז:א') ונקתה לארץ תשב, ישבו לארץ ידמו, גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך רצונו לומר ישארו יושבים:

פסוק ו

נערת. נערה בלא ב' אחריו הוא ענין השחתה נער חית קנה:

פסוק ז

האויב. ה"א הקריאה, כמו הדור אתם (ירמיה ב').

נתשת. העקירה עם השורש.

המה. בא לדיוק רק המה, אבל ה' לעולם ישב:

פסוק ט

ישפט תבל בצדק ידין לאומים במישרים, המשפט הוא המשפט הערוך, והדין הוא שמיעת הטענות וחקירת המשפט (כנ"ל פסוק ה'), ויש הבדל בין צדק ובין מישרים, הצדק ישקיף שיהיה המשפט בצדק לא בעול, והיושר לא ישקיף על חקי המשפט כלל רק על היושר ולפנים משורת הדין, הנהגת כלל התבל כבר ערוכים משמת ימי בראשית והוא משפט ערוך ומסודר, וה' ינהיג תבל לפי הצדק ואין עול ואין יוצא מגדר המשפט, והלאומים שהם בעלי בחירה ויתחדש בהם דין לדין לפי המעשה, יכנס עמהם לפנים משורת הדין על פי היושר, ועל פי דין מעשיהם יבטל לפעמים המשפט הקבוע וההנהגה הסדורה להתנהג לפי הישר והטוב, (וע"ל צ"ח ט'):

פסוק יא

יודעי שמך. היא מדרגה גדולה מאוד, שמשיג שם ה' בידיעה ברורה, כמו שכתוב אשגבהו כי ידע שמי, וזה גדול ממה שכתוב שם כי בי חשק, החושק מצפה אל הדבר, והיודע כבר השיג וידע, ואמר ובשמי ה' לא נודעתי להם, שהיא ההנהגה הנסיית התמידיית ליודעי שמו, והוא הבוטח בו תמיד לא לשום אמצעיים כי לא עזבת דורשיך, והשגחתך דבוקה בהם תמיד:

פסוק יב
עלילותיו. הם הפעולות היוצאות מתכונות נפשיות כמו רחמים או נקמה, כי מה שדורש דמים הוא מצד הרחמים או הנקמה על דם הנשפך:

פסוק יג
זכר, **לא שכח**. הזכירה תצויין אחר השכחה ויש לה סבה כמו בכאן על ידי שדורש דמים אבל לא שכח מורה שלא שכח כלל:

פסוק יד
משערי מות. מציין הסכנה שדרך בה נכנסים אל המות, ויגיעו עד שערי מות (לקמן ק"ז) והמות נקרא שערי שאול (ישעיה ל"ח) שבדרכו הולכים אל הקבר:

פסוק טו
אגילה. הגיל מורה תמיד על דבר מתחדש כמ"ש בכ"מ:

פסוק יז
בפועל כפיו. הפעולה מציין עת העסק וזה הבדלו מן המעשה (ישעיה ה'), ורצונו לומר בעת העסק בדבר נו ש בהעסק עצמו, נוקש נפעל כמו נוקש, ויש מפרשים הנו"ן שורש כמו וינקשו מבקשי נפשי, והוא פועל עומד:
הגיון. הוא עומק המחשבה והתבוננות באיזה דבר, לשוני יהגה חכמה, והגות לבי תבונות:

פסוק יח
רשעים. כולל גם בין אדם לחברו:

פסוק יט
תקות. מלת לא נמשך לשנים:

פסוק כא
מורה. כמו מורא, וש הבדל בין יראה ובין מורא, שמורא מציין הדבר שממנו ייראו:
אנוש. מורה על ההקטנה והחולשה, ומענין זה אנוש לשברך (ירמיה ל' י"ב):

פרק י

פסוק א
(א-ב) **תעלים**. את עצמך, כמו ופרעה הקריב, ולמ"ש יאמר גם כן שמעלים את העתות בצרה:

בגאות רשע. שידמה שהרשע עושה העת צרה, ובזה הוא יוצא כדינו על העתות, וב' בגאות ב' התוך:

ידלק. היא הרדיפה באש חמתו הבוער.

יתפשו. אלה שזו חשבו, יתפשו במזימות אלה וע"כ בא לשון רבים:

פסוק ג

ובוצע ברך. המברך ומשבח את הבוצע, וכן פירשו חז"ל בסנהדרין:

פסוק ד

כגובה. שיעור הכתוב רשע בל ידרוש כגובה אפו אין אלהים כל מזימותיו, ופי' שלא תדרוש להענישו, כמ"ש אח"כ תדרוש רשעו:

פסוק ה

יחילו. מענין חיל והצלחה, כמו ע"כ לא יחיל טובו (איוב כ'), ויש מפרשים כמו יחולו על ראש יואב, שיבואו ויתכנו דרכיו:

יפיח. מענין פח ומוקש.

בהם. רצונו לומר במשפטיך ישים פח ללכדם:

פסוק ז

ומרמות ותוך. התוך היא המרמה הצפונה (עיין ירמיה ט' ה').

ומלא. פעל, שממלא פיו באלה:

פיהו. **לשונו**. הפה מציין הדבור החיצוני, והלשון מציין הדבור הפנימי (כנ"ל ה' י') שנצפן בו עמל ואון הפך של אלה ומרמה של הדבור החיצוני:

פסוק ח

חצרים. כפרים פרזים עי' התו"ה (בהר סי' ס"א):

יצפנו. שיביט אליך בסתר ומצפון:

לחלכה. לכחך:

פסוק י

חלכאים. חיל נכאים ומוכים, כמו נכאו מן הארץ (איוב ל':ח'), ונפל הנו"ן:

פסוק יד

עמל. מציין תמיד התכונה הרעה:

עליך יעזב. כמו ויטוש את הצאן על שומר (שמואל א' י"ז):

חלכה. החיל שלך יעזבו את היתום עליך:

פסוק יז
תכין. נסתר לנקבה, התאוה תכין את לבם והקשבה מוסיף על השמיעה שקושב מרחוק כמ"ש (ישעיה א' י' ובכ"מ):

פסוק יח
לערוץ. גבורה מופלגת, גבור עריץ (ירמיה כ"א) ומלת מן על היתרון, כמו הגדול מאחיו, שלא ישים אנוש אחד עריץ יותר מכל הארץ:

פרק יא

פסוק א
נודי. שם, נוד שלי על הרכם, כנוד צפור:

פסוק ג
השתות. היסודות:

פסוק ד
עיניו, **עפעפיו**. העפעף סוגר את העין, עמ"ש (ירמיה ט' י"ז):

פסוק ו
פחים. כמו פחם לגחלים (משלי כ"ו).
מנת כוסם. המנה שהכינו להם על פי מעשיהם, כמו תכסו על השה, במכסת נפשות:

פסוק ז
יחזו. הצדקות יחזו פניו ישר, ופנימו כמו פניו, כמו יסכון עלימו משכיל (איוב כ"ב:ב') כמו עליו:

פרק יב

פסוק ב
גמר חסיד, **פסו אמונים**. החסיד יעשה הכל יותר מן החיוב, בין במצות שבין אדם לחברו יעשה חסד שהוא גדול מן האמת, שהאמת הוא לקיים ההבטחה והחיוב, והחסד הוא בלא שום חיוב והבטחה, ומזה יבא גם על מי שיפליג לעשות חסידות עם קונו יותר ממה שהוזהר, וכיש אמונים ימצאו גם חסידים המפליגים יותר על החיוב, וכשאין אמונים יתמו החסידים בהיותם אז נרדפים ולצחוק בעיני העם, וע"כ בא על אמונים לשון **פסו**. מענין אפס ואין, ועל החסיד **גמר**. שמורה הכליון והגמר עד אחריתו, וכן במיכה (ז')

אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין, ושם אמונים יכלול בעלי אמונה בין אדם לחברו, וגם המאמינים בה' ובתורתו, שגם אלה תמו כמו שיבאר:

פסוק ג

בלב ולב. הלב ידבר על ידי הלשון שהוא שליח הלב ועל ידי עצמו, ודברתי אני בלבי, ורצונו לומר שדבור הלב עם עצמו סותר לדבורו על ידי שלוחו שהוא הלשון, ויש לפרש שרצונו לומר שידברו בלב ולב ויאמרו זה לזה יכרת ה' כל שפתי חלקות, שמקללים את שפתי חלקות כאלו הם אנשי אמונה, ובאמת לבם לא נכון עמם:

פסוק ד

שפתי, לשון. התבאר אצלי בכל מקום שהשפה מציין הדבור החצוני והלשון מציין הדבור הפנימי, ובא ביחוד על הדבור בתבונה בהיקשים וחקירות, ובא פה על מופתים המתעים ועיונים הכוזבים שיעשו בעניני האמונה שבם לשונם תגביר במופתי הנצוח:

פסוק ו

עניים, אביונים. הבדלם נודע שהאביון אין לו מאומה.

יאמר, יפיח. פיח הבא על הדבור מורה על דבור בלחש, הפח בחורים (ישעיהו מ"ב:כ"ב) ויפח לקץ (חבקוק ב':ג') שזה ידבר אל עצמו, ודבור הנקמה יאמר בגלוי:

בעליל לארץ. המתכיות היקרים היו צורפים באדמה שהיתה מסוגלת לזה, כמ"ש (מלכים א' ז' מ"ו) בככר הירדן יצקם במעבה האדמה כמש"ש, ומקום הצירוף נקרא עליל:

צרוף, מזוקק. הזיקוק הוא אחר הצירוף (מלאכי ג' ג'):

פסוק ח

תשמרם, תצרנו. הנצירה הוא יותר מן השמירה ובא רבים תשמרם על האמרות, ויחיד תצרנו על הכסף שצריך שמירה יתירה:

פסוק ט

כרום. מקור בעת רום:

זלות. דברים מבוזים כמו כל מכבדיה הזילוה:

פרק יג

פסוק ה

אויביו, צרי. הצר מציר בפועל והאויב דורש רעה ואינו מציר בפועל ויתבאר לקמן (פ"ט כ"ג):

פסוק ו
יגל. גדר הגילה על דבר חדש וזה הבדלו מן שמחה:

פרק יד

פסוק א
השחיתו התעיבו עלילה. הפעולות ששרשם מתכונות ומדות הנפש נקראים עלילות כמ"ש בכ"מ, ועלילות שיפעלו לבלע ולהשחית לבני אדם ברצח וחמס הם עלילות נשחתות. ועלילות לתאוות מגונות עריות ותועבות, הם עלילות מתועבות:

פסוק ב
משכיל דורש את אלהים. כי הדרישה תהיה לפעמים רק בפיו, שעל זה אמר כי תדרשנו בכל לבבך, ולפעמים שלא להשכיל ולדעת רק מצד הסכלות, על זה אמר אם יש משכיל הדורש להשכיל באמתו מצד השכל:

פסוק ג
סר. מדרך הטוב, או כמו סורי הגפן, נתקלקל, וכן **נאלחו**. נבאשו, כמו נתעב ונאלח (איוב ט"ו):

פסוק ז
בשוב שבות. הוא השבת המדרגה או המנוחה וההשקט, כמו שכללתי בירמיה (סי' ל' ג') ששוב בקל אם הוא יוצא מורה כן:
יגל יעקב ישמח ישראל. ישראל הם הגדולים ויעקב הם ההמון כמ"ש (ישעיה ז' ולקמן כ"ב כ"ד, ע"ח ה', כ"א ב', ק"ה י', כ"ג, קי"ד א', קמ"ז י"ט), וגילה בא על דבר מתחדש, ושמחה מורה השמחה התמידית, וישראל להם אין זה דבר חדש כי היו בטוחים ומצפים תמיד לישועת ה', וליעקב שלא בטחו כל כך יהיה זה דבר חדש שיפול עליו פעל גילה:

פרק טו

פסוק א
יגור ישכן. שכינה קלה מן גרות או ישיבה (כמ"ש ישעיה י"ג כ', לקמן ק"ך):

פסוק ג
רגל. כמו וירגל בעבדך:
על לשונו. היינו ממשמעות דבריו כמו לכו ונכחו בלשון (ירמיה י"ח) לפי פירושי:
חרפה לא נשא על קרובו. בשביל קרובו כמו כי עליך נשאתי חרפה:

פסוק ה

עושה אלה. יש לפרש שאחר שחשב כל צדקותיו אומר שאיש העושה אלה הנזכר למעלה בודאי את כספו לא נתן בנשך ולא לקח שוחד, ואם כן לא ימוט לעולם:

פרק טז

פסוק ג

אדירי כל חפצי. המושלים על חפצי, נמצא בם:

פסוק ד

עצבותם. מענין עצבים, ובא פה במשקל שם נקבה לגנאי.

אחר מהרו. הממהרים לאל אחר, וי"מ מענין מוהר ומתן, שמקריבים לו קרבנות:

פסוק ה

חלקי כוסי, גורלי. הכוס הוא החלק שהכין האדם והזמין א"ע אליו, כמו במכסת נפשות, במכסת הערכך, יום הכסא, לא כן החלק יהיה גם בדבר שנופל לאדם ממילא, ויש הבדל בין חלק וגורל, שהחלק הוא בשוה לפי החלוקה לחלקים שוים, אם בקו, וידו חלקתם להם בקו (ישעיהו ל"ד:י"ז), אם במאזני משקל (יחזקאל ה':א') קח לך מאזני משקל וחלקתם, וכדומה, והגורל יהיה לפעמים בחלקים בלתי שוים אם באיכות אם בכמות, עמ"ש ישעיה (י"ז י"ד):

פסוק ו

חבלים. כמו ויפלו חבלי מנשה עשרה (יהושע י"ז:ה'):

נחלת. כמו נחלה וכן זמרת יה (שמות ט"ו:ב'), עזרת מצר (לקמן ס'):

פסוק ח

שויתי. מענין שימה וכבר בארתי (הושע י') ששוה המורה על השימה כולל גם מושג השיווי והערך, שהערכתי את ה' לנגדי, ולכן בטלתי חפצי מפני רצון ה':

פסוק ט

שמח לבי ויגל כבודי. בארתי (לקמן כ"ב ב') ההבדל בין שמחה וגיל ששמחה היא התמידית וגיל הוא על דבר מתחדש, ותפס פה רבותא בכל אחד, שהלב ישמח בשמחה תמידית, כי יתגבר על יצרו תמיד עד שלא יהיה זה אצלו דבר מתחדש כמי שפעם נוצח ופעם לא, וכבודו שהיא הנפש הרוחנית תגל, כי יתחדש לה בכל פעם מדרגה חדשה ותלך מחיל אל חיל:

פסוק י

לא תעזב נפשי לשאול, לא תתן חסידך לראות שחת. נפשי היא הנפש הרוחנית (כנ"ל ג') שבעת שבא שם נפש נגד הגוף כוון על הנשמה, ושחת מציין לרוב המיתה קודם הזמן, מה בצע בדמי ברדתי אל שחת, ואתה אלהים תורידם לבאר שחת, ויש הבדל בין לא תעזוב ובין לא תתן הגם שכבר כללתי התו"ה (קדושים סי' ד') שפעל נתן הבא בשלילה ואחריו המקור פירושו לא תשבק, יש הבדל שלא תעזב היינו שיהיה תחת רשותו ולא יעזבנו להפרד מאתו וזה שייך על הנפש, ולא תתן שתרגומו לא תשבק היינו שיצילהו מני שחת, וזה שייך על הגוף שאינו כ"כ דבוק עם השם כמו הנפש שיצדק עליו לשון לא תעזוב:

פסוק יא

שובע. שם.

נצח. כבר בארתי שנצח מורה על זמן הנצחי של הרוחנים שהוא למעלה מן הזמן הידוע לנו שנצחיותו נקרא בשם עולם:

פרק יז

פסוק א

שמעה, הקשיבה, האזינה. כבר בארתי (ישעיה א' י' ובכ"מ) שהסדר הוא בתחלה קושב ואחר כך מאזין ואח"כ שומע, וכשבא על ג' נשואים מתחלפים יאמרו על העקרי לשון שמיעה, ועל הבלתי עקרי כ"כ לשון האזנה, ועל הטפל לשון הקשבה, וזאת היא עקר בעיניו מה שיספר צדקו, לכן אמר שמעה צדק, ואחריו התפלה ואחריו הרנה, שרנה הוא לשון צעקה, בין צעקה של שמחה בין צעקה של בכי ואנקה כמ"ש במכלול ומענין השני בא פה, כמו קומי רוני בלילה:

פסוק ג

(ג-ד) **בחנת, צרפתני**. הצרוף הוא אחר הבחינה, כמו בחנני צרפה כליותי (לקמן כ"ו ב'), וכמ"ש בירמיה (ט' ו'):

זמותי. הוא המעמיק במחשבה וזה ההבדל בינו ובין חשב, ורובו לרע, כי א"א שלא יעבר רע על מחשבתו, רק לא זמם במחשבה זאת, ורצונו לומר לא תמצא שהעמקתי במחשבתי דבר שאין ראוי להוציאו מפי, והוא מאמר חרוזי עם פסוק שאחריו, וזה סדרו, **בחנת לבי - פקדת לילה - צרפתני בל תמצא - זמותי בל יעבר פי - לפעולות אדם - בדבר שפתיך - אני שמרתי ארחות פריץ**:

פסוק ה
תמוך מקור.
במעגלותיך. גדר המעגל הוא הדרך הסבובי בעיגול כמ"ש בכ"מ:

פסוק ט
זו מוסב על **אישון בת עין**:
בנפש יקיפו. לקחת נפשי:

פסוק יב
כאריה וככפיר. עמ"ש הושע ה':

פסוק יד
ממתים. אנשים חלושים, מגביל נגד הרשע שהוא עריץ:
מחלד. מציין העולם הזמני, ומ"ש מצהרים יקום חלד על צד המליצה:
בחיים. הב' נמשך לשתים בחיים ובצפונך.
תמלא. נסתר לנקבה:

פסוק טו
תמונתך. היא אנדרטא של דבר, כמו תמונת כל סמל, כי הנפש היא ציור של חכמת אלהים:

פרק יח

פסוק ב
ארחמך. פעל רחם לא נמצא בקל רק פה, והוא כמ"ש בפירוש:

פסוק ג
סלעי ומצודתי. וכן על שן סלע ומצודה (איוב ל"ט:כ"ח), מצודת סלעים משגבו (ישעיהו ל"ג:ט"ז):

פסוק ד
אקרא. מענין קריאת השם:

פסוק ה
אפפוני. דבר רע המקיף, והוא מענין פאה, שבא עלי מכל פאה:
ונחלי. כנחל שוטף:

פסוק ו
שאול, **מות**. השאול הוא קבר שהוא אחר המות, עז"א קדמוני מוקשי מות:

פסוק ז
אקרא ה', **ואל אלהי אשוע**. כבר בארתי בכ"מ ששם הויה יכוין בו על הנהגתו הכללית מצד שהוא בורא העולם, ושם אלהים הבא בכינוי יציין ההשגחה הפרטית, ויש הבדל בין אקרא ובין אשוע שפעל שוע מורה שצועק לישועה, וזה מצד שהוא אלהי המיוחד לי בהשגחתו המיוחדת, ושועתי לפניו תבא הוא מוסיף על ישמע קולי, שמורה ששומע מרחוק, ושועתי תבא לפניו הוא שיקבל את השועה:

פסוק ח
ותגעש, **ותרעש**. געש היא התנועה היתירה והרעש גדול מן הגעש, ותרגז קטן מן הגעש:

פסוק יא
ויעף, **וידא**. היא עפיפה במהירות גדול (ירמיה מ"ח מ'):

פסוק יג
מנוגה. הוא האור הבא על גשם מן אור הזורח:

פסוק טו
רב. מענין ריבוי, או מענין רובה קשת.
ויהומם. כמו והמם גלגל עגלתו (ישעיהו כ"ח:כ"ח):

פסוק טז
אפיקי מים. המוגרים בחוזק:

פסוק יז
ימשני. כמו מן המים משיתיהו:

פסוק יח
מאויבי ומשונאי. האויב הוא יותר מן השונא, שימצא שונא בלתי דורש רעה, ונמצא גם על דברים הגיונים שונאי בצע שונא תוכחת, ומוסיף שישמרהו גם משונאיו שאין רעתם גלויה כ"כ, ובאו נרדפים בס' זה י"ח מ"א, כ"א ט', ל"ה י"ט, ל"ח כ', נ"ה י"ג, פ"ג י', פ"ט כ"ד, ק"ו מ"א:

פסוק כא
יגמלני, **ישיב לי**. הגמול הוא בצירוף איזה התפעליות איבה או אהבה וההשבה והתשלומין הוא בעד הפעולה עצמה, כמ"ש (ישעיה נ"ט י"ח) (יואל ד' ד') (ולקמן כ"ח ד', ק"ג י', קל"ז ח'):

פסוק כב
דרכי ה', **מאלהי**. כבר בארתי ששם ה' מורה הנהגתו הכוללת שמצד זה דרכיו הכוללים הם רחמים וחנינה וכדומה.
ואלהי. מורה היחוד הפרטי אל האדם שמצד זה הזהירו מן הרע והרשע:

פסוק כג
משפטיו וחקותיו הבדל מבואר, שחקה הוא דבר שאין טעמו ידוע:

פסוק כו
(כו-כז) **חסיד**, **תמים**, **נבר**. החסיד הוא העושה כל מעשיו ע"פ דרכי החסידות יתר מן הציוי והחיוב, והתמים ישמור מצות ה' כפי החיוב וגדרו הוא התמימות שיעשה תמיד בלי שינוי ובלי פניה, והנבר הוא הנזהר מרע, כמו כבור ידי, והזכותי בבור כפי.
תתפתל. הוא יותר מן עקש, שעל זה אמר דור עקש ופתלתל, ובשלילה אמר בהפך אין בהם נפתל ועקש (משלי ח':ח'), שהוסיף ה' להתפתל עמו:

פסוק כט
תאיר, **יגיה**. כבר בארתי (ישעיה נ"ט) ובכ"מ, שהנוגה הוא דבר חשוך המקבל האור מדבר מואר כמו הירח מן השמש:

פסוק לב
אלהי, **ה'**. כבר התבאר בכ"מ ששם ה' יבא מצד שהוא בורא העולם ומנהיגו בכלל, ושם אלהי, אלהינו הבא בכינוי מורה על ההשגחה המיוחדת שהוא לפי המעשים:

פסוק לד
משוה. כולל שימה וערך כמ"ש בגדר פעל זה בכ"מ, שנתן אותם להיות דומה כאילות, ותפס על במותי שדרך האילות לעמוד במקומות הגבוהים:

פסוק לה
ונחתה. כמו ונ -ח יתה, והוקל כמו ורחבה ונסבה (יחזקאל מ"א):

פסוק לז
תרחיב. כאלו בצעד אחד הוא אצל האויב הגם שלא הלך רק עמד במקומו, כמו שפירשו חז"ל במליצתם פסיעותיו של א"א ג' מיל, ובכ"ז לא ימעדו הכרעים להנתק ממקומם על ידי הרחבת הצעד, ע"ז תפס קרסולי, שלא נמצא רק בשירה זאת:

פסוק לט
אמחצם. מורה מחץ קטן כמ"ש דוגמתו (שופטים ה' חבקוק):

פסוק מ
(מ-מא) **קמי**, **אויבי**, **משנאי**. הקמים הם הלוחמים עמו והם יכרעו במלחמה, ואויבי דורש רעה ועומד מרחוק וכשיראה מפלת הקמים יברח, והשונא הוא רק מואס בו, אבל משנאי מורה שממאסו גם בעיני אחרים ומוסיף שגם אותם יצמית וכ"ש לאויביו:

פסוק מג
אריקם. כמו ורקיקי מצות, והוא קרוב למ"ש בשמואל ב' אדיקם:

פסוק מה
ישמעו. יתקבצו לשמוע, כמו וישמע שאול את העם:

פסוק מו
יבלו. כמו נבול תבול (שמות י"ח):

ויחרגו. כמו ויחגרו (בש"ב כ"ב) יעשו חגרים:

ממסגרותיהם. ממקומות שהם סגורים שם וכן מיכה (ז' י"ז):

פסוק מח
וידבר. כמו ותדבר את כל זרע הממלכה (ד"ה ב' כ"ב):

פסוק מט
מאויבי. מן קמי, (כנ"ל פסוק מ"ט):

פסוק נ
אודך ולשמך אזמרה. התבאר למעלה (ז' י"ח):

פסוק נא
מלכו, **משיחו**. משיח הוא יותר מן מלך, שמורה שהמלכות לו בירושה ששאול לא נמשח בפך ושמן המשחה רק בקרן על כן לא נמשכה מלכותו כמ"ש חז"ל:

פרק יט

פסוק ב
מספרים, **מגיד**. ההגדה הוא בדבר חדש שחברו רוצה לדעתו (עמ"ש לקמן קמ"ה ו', איוב י"ב ח'), וההבדל בין שמים ורקיע כן הוא דעת גדולי המפרשים:

פסוק ג
יביע. דברים הנוזלים מן המבוע, והושאל אל הדבור הנובע ומתרבה מעצמו.

יחוה. ענין גילוי חדשות בעניני מדע:

פסוק ד
אומר, **דברים**. אומר הוא מאמר שלם, ודבר יפול גם על מלה אחת כמ"ש בחבורי התו"ה (ויקרא ס' ג'):

פסוק ה
ארץ, **תבל**. הבדל מבואר בכ"מ שתבל הוא החלק המיושב, ויש לפרש שקום ומליהם יוצא אל השמש שכולם מקבלים השפעתם ממנה:

פסוק ו
ארח, מבואר בכ"מ שהוא קטן מן הדרך:

פסוק ח
(ח-ט) **תורת עדות פקודים מצות**. התבאר הבדלם לקמן (סי' קי"ט):

פסוק יב
עקב. מציין השכר הבא באחרית המעשה, והיה עקב תשמעון:

פסוק יג
ושגיאות. יש הבדל בין **שגה**. ובין **שגג**. שהשגיאה היא שגיאה עיונית כסבור שחלב מותר, והשגגה הוא שגגת מעשה כסבור על החלב שהוא שומן, ובארתי זה בס' התו"ה (ויקרא סי' רמ"ג) ופה קרא השגגה בשם נסתרות:

פסוק יד
איתם. אהיה תמים (עי' רד"ק).
רב. ענינו גדול, שהמרד היא עבירה גדולה:

פרק כ

פסוק א
לדוד. בעבור דוד אמרו זה המזמור:

פסוק ד
ועולתך. שם המין, עולתך אשר ידשנה, אשר נשאר הדשן ממנה על ידי אש מן השמים:

פסוק ה
כלבבך, **עצתך**. העצה היא אחר המחשבה, כמ"ש ישעיה (ט"ו כ"ד):

פסוק ו
נדגל. נציין דגלינו:

פסוק ט
ונתעודד. תקומה ביתרון שאת, כמו מעודד ענוים ה':

פרק כא

פסוק ב
ישמח יגל. מבואר אצלי בכ"מ שיש הבדל בין שמחה ובין גיל, ששמחה מורה השמחה התמידית, וגיל מורה שיגיל על דבר חדש, ותמצאם בספר זה (י"ג ו', י"ד ז', ט"ז ט', ל"ב י"א, מ"ג ד', מ"ח י"ב, צ"ו י"א, צ"ז א' ח', קי"ט ב'), ועז ה' הוא דבר תמידי, אבל הישועה הוא דבר מתחדש על המקבל אותם, לזה אמר מה יגל מאד:

פסוק ג
ארשת. בודד ומורה מה שפורט בשפתיו:

פסוק ו
הוד והדר. עיין הבדלם לקמן (ק"ד), ומלת תשוה למעלה (ט"ז ח'):

פסוק ז
תחדהו. חדוה נבדל מלשונות גיל ושמחה ודומיה, שמורה על חדוה רוחניית, כי חדות ה' היא מעוזכם, לכן אמר את פניך:

פסוק ט
ידך, ימינך. כשבאו נרדפים יציין בשם יד את השמאל, ותמצאם נרדפים (שופטים ה' כ"ו, ישעיה מ"ח י"ג, תהלות כ"ו י', ע"ד י"א, פ"ט י"ד כ"ו, קל"ט י') וההבדל בין אויב ובין שונא, למעלה (י"ח י"ח):

פסוק יג
שכם. חלק כמו ואני נתתי לך שכם אחד (בראשית מ"ח כ"ב), והמיתרים הם החבלים שמדד בם את מואב:

פרק כב

פסוק א
אילת. שם לכוכב הבוקר:

פסוק ד
יושב. כבר באר במו"נ (ח"ו) שהישיבה הנאמר אצל השי"ת מורה שאין בו שינוי:

פסוק ז
ובזוי עם. עם בזוי, כמו רבים עמים, משנה כסף ודומיהם:

פסוק ח
יפטירו. פתיחת השפה להוציא הדיבור, כמו פטר רחם:

פסוק ט
גל. מקור מגזרת גלל:

פסוק י
גוחי. מוציא מן הגחון (עי' מיכה ד' י'):

פסוק יא
מרחם מבטן. הרחם מציין הלידה, והבטן מציין כשהוא עדיין בבטן אמו, כמ"ש ירמיה (א' ה'):

פסוק יג
סבבוני, **כתרוני**. פעל כתר בא תמיד על הכתרת הראש, ומ"ש כתרו את בנימין, בא על צד המליצה שיקיפוהו סביב ראשי מחנהו:

פסוק טז
תשפתני. כמו שפות הסיר:

פסוק יז
סבבוני, **הקיפוני**. ההיקף מורה ההיקף השלם מכל צד, וזה מוסיף על סבבוני כמ"ש בספר התו"ה ויקרא (סי' מ):

פסוק יח
עצמותי. מענין עז ותעצומות.
יראו בי. ראיה שאחריו ב' הוא דרך גנאי בכ"מ:

פסוק יט
בגדי, **לבושי**. כבר התבאר (ישעיה ס"ג א') שבגד כולל כל הבגדים ולבוש הוא לבוש המיוחד כמו לבוש מלכות, לבוש שק, ולכן שלבוש מלכותו שהוא רק אחד ואינו בר חלוקה יפילו גורל מי יקחהו:

פסוק כ
אילותי. מלשון אילת השחר אתה כוכב השחר שלי:

פסוק כב
עניתני. להמפרשים הי"ל תעננני ולפי מה שפירשתי רצונו לומר אשר עניתני:

פסוק כד
יעקב, ישראל. מציין את גדולי האומה ויעקב מציין את ההמון (כנ"ל י"ד ז').
כבדוהו וגורו ממנו. עי' ישעיה (כ"ה ג'):

פסוק כה
ענות. מענין הכנעה:

פסוק כט
המלוכה, ומושל. המושל הוא ביד חזקה, ומצד זה יוסיף לפעמים תואר מושל, כי המלך הוא בהסכמת העם ואמר ומלכותו בכל משלה, ועיין לקמן (ק"ה כ', קמ"ה ג'):

פסוק ל
וישתחוו. יכפפו קומתם, כמו שחי ונעבורה:
ונפשו. הרוחניית כנ"ל ג':

פסוק לא
זרע. וכן מלת יסופר נמשך, (זרע) יבאו ויגידו צדקתו (יסופר) לעם נולד:

פרק כג

פסוק ג
ישובב. כמו בנים שובבים.
במעגלי. הוא הדרך הסבובי כנ"ל (י"ז ה' ולקמן ק"מ ו'):

פסוק ה
רויה, שביעה במשקה, שלא ישתה מן הנחל רק ירוה מן הכוס:

פסוק ו
ושבתי. מענין השקטה ומנוחה, או מענין השבה, רצונו לומר שישוב אל הנזירות שהיה בה תחילה:

פרק כד

פסוק א
הארץ, תבל. תבל מציין רק המקום המיושב כמ"ש בכ"מ:

פסוק ב
יסדה, יכוננה. כונן מורה גמר הבנין, בונה עיר וכונן קריה:
ועל ימים. פי' סמוך לימים, כי אין ישוב רחוק משמונה עשר יום מן הים:

פסוק ד
אשר לא נשא. כפשוטו שלא נשבע לשוא, ונפשי היינו שם ה', כמו נשבע ה' בנפשו:

פסוק ה
וצדקה. צדקה שאצל ה' התבאר (ישעיה נ"ט), וההבדל ה' ואלהי התבאר בכ"מ:

פסוק ז
(ז-ט) **והנשאו**, **שאו**. הנפעל הוא על ידי אחר מכריח ושאו מעצמכם:
גבור, **מלחמה**. עמ"ש (ישעיהו ג':ב'):

פרק כה

פסוק א
אליך נפשי אשא. כמו ואליו הוא נושא את נפשו, שכל נפשו תלויה בדבר זה:

פסוק ב
יעלצו. התבאר למעלה (ט' ג') שפעל עלץ בא לרוב על שמחה הרוחנית או הפך שמחה זאת, ששמחת האויבים הוא על שבטחונו בה' כוזב:

פסוק ד
דרכיך, **ארחותיך**. התבאר בכ"מ שהדרך הוא הגדול והארח הוא קטן ממנו ההולך מן העיר אל הכפרים (עי' לעיל י"ט ו', כ"ז י"א, קי"ט ט', שם י"ד):

פסוק ז
חטאות נעורי ופשעי, החטאת הוא מצד תאות הגוף ומגביל נגד רחמך בהשלמת הגוף, והפשע הוא המרד, שהוא בכחות השכל והבינה, ומגביל נגד חסדך, ומלת **אתה**. רצונו לומר שלא כאשר תזכור מה שעשית אתה תזכור מה שעשיתי אני:

פסוק ח
(ח-ט) **יורה**, **ידרך**, **ילמד**. ההוראה והלימוד הוא אל הבלתי יודעים, וההדרכה הוא להבלתי יכולים, והלימוד גדול מן ההוראה כמ"ש באילת השחר (כלל תע"א).
וחטאים. הם מצד השגגה ומצטרף עם קולע אל השערה ולא יחטיא, שלא יכונו הדרך הנכון ויורם הדרך, (עי' אילת השחר כלל שס"ג):

פסוק י
ארחות. הם היוצאים מדרך הגדול אל הכפרים, כנ"ל ד':

פסוק יא
לעוני. הוא אשר נעשה על ידי עוות השכל והוא גדול מחטא ופשע, והסליחה גדול מכל הלשונות המורים על נשיאות חטא כמ"ש בס' התו"ה (ויקרא סי' רע"ז), וזה תעשה למען שמך כי רב הוא:

פסוק יג
נפשו. בא על הנפש הנצחיית, (כנ"ל ג' ג', ט"ז ט' י"ט ח', כ"ד ד', ובכל מקום):

פסוק יז
צרות, ממצוקותי. כבר התבאר (ישעיה ח' כ"ב ובכ"מ) שצרה היא הצרה החיצונית, וצוקה היא צוקת הנפש הפנימית, ויש צרה בלא צוקה אם מקבל היסורים בשמחה, ויש צוקה בלא צרה, מי שלבו אינו שמח מכל עמלו:
והרחיבו. פעל יוצא הצרות הרחיבו לי, או רצונו לומר שהרחיבו את לבבי:

פרק כו

פסוק ב
בחנני, ונסני. הנסיון הוא גדול מן הבחינה, הבוחן הכסף הוא לדעת אם יש בו סיגים, והמנסה הוא ינסה אם יוכל למצוא בו כח המשיכה או אחת מכחות נעלמות אשר ינסה אם ימצאו במתכות הזה, ככל הנסיון שיעשו בעלי הכמיאה, וכן הבחינה הוא אם נמצאו באדם השלמות הראויה להמצא בו מצד טבעו, והנסיון הוא לדעת אם יוכל להתעלות אל ענינים נשגבים מטבע האדם כמו נסיון העקדה וכדומה, לכן הוסיף ונסני ועמ"ש לקמן (צ"ה ט'):
צרפה. הוא אחר הבחינה (כנ"ל י"ז ג'):

פסוק ד
נעלמים. נגזר משם עולם, השטופים בתאות העולם, ולפרושי נמצא ממנו הפעל, עלימו יתעלם שלג (איוב ו':ט"ז):

פסוק ז
לשמיע. כמו להשמיע:

פסוק ח
מקום משכן כבודך. הוא פנימי מן הבית:

פסוק י
בידיהם, ימינם. (כנ"ל כ"א ט'):

פרק כז

פסוק א

אירא, אפחד. היראה הוא מפני דבר ידוע, והפחד הוא מפני דבר בלתי ידוע ומקורו בעצם המפחד (ישעיה נ"א י"ג, מיכה ז' י"ז, איוב ג' כ"ד, ובכ"מ):

פסוק ב

בקרב. שיתקרבו זה לזה לדבר בסתר, כמו קבצו רודפי זמה.

ועלי. בעבורי, וההבדל בין צר ואויב התבאר לקמן (פ"ט כ"ג):

פסוק ג

בזאת, במה שיפרש כי יצפנני בסוכה:

פסוק ד

שאלתי אבקש. הבקשה היא מה שחפץ בלבו, מבקשי ה', בקשו צדק, בקש קהלת למצוא דברי חפץ, עיין מה שפירשתי בפירושי מגלת אסתר על מה שאלתך ומה בקשתך:

בבית ה', בהיכלו. ההיכל פנימי מן הבית (כנ"ל ה' ח'):

ולבקר. מענין דרישה, או רצונו לומר בכל בקר:

פסוק ה

יצפנני בסוכה, יסתירני בסתר אהלו. הצפון הוא שלא תראהו העין לפי שעה הפך של צפה (עי' יהושע ב'), והסתר הוא הנסתר לגמרי, וכן האהל הוא יותר מן הסוכה ומוסיף והולך:

פסוק ו

זבחי תרועה. זבחים מורים על תרועת מלחמה, וכן זבחי צדק (כנ"ל ד'):

אשירה ואזמרה. עי' הבדלם (שופטים ה':ג'):

פסוק ח

לך אמר לבי. ציין שלבו דבר אל ה' ואמר לו מה שמבקש:

בקשו פני. שדבר אל פניו (הפנים מצייר פנית האדם וכוונתו העקרית), ואמר להם אתם פני, בקשו פני ה':

פסוק ט

אל תטשני ואל תעזבני. הנטישה היא יותר מן העזיבה (עי' מ"א ח', ירמיה י"ב ז', ולקמן צ"ד י"ד), ומוסיף גם אל תעזבני:

פסוק יא
דרכך, **בארח**. הבדלם למעלה (כ"ה ד'):

פסוק יב
ויפח. הוגה ומצפצף:

פסוק יד
קוה. ציווי, ויש לפרש לולי האמנתי ואמרתי לנפשי קוה אל ה'.
חזק ויאמץ. האימוץ הוא התמדת החוזק ובא ביחוד על אימוץ הלב כמו שפירשתי בכ"מ:

פרק כח

פסוק א
תחרש, **תחשה**. כבר בארתי (ישעיה מ"ב) שהמחשה הוא הפך הדבור שהיה לו לדבר, והמחריש הוא הפך התשובה שהיה לו לענות, ועז"א אל תחרש כי ראוי לך לענות אל הצוררים ודבר זה נוגע אליך, כי גם אם תחשה בדבר שאין נוגע לך לענות אהיה נמשל עם ירדי בור וכ"ש בדבר זה שהאויב מדבר וצריך לענות לו,

פסוק ד
תן להם כפעלם רוע מעלליהם, **מעשה ידיהם**, **השב גמולם**. יש הבדל בין הפעל ובין המעשה שהפעל הוא העסק בדבר והמעשה הוא גמר המעשה (כמ"ש ישעיה ה' י"ב, נ"ט ו', ירמיה כ"ב י"ג, נ' כ"ט, לקמן ס"ד י' קי"א ב'), ויש הבדל בין **פעל ומעשה**. ובין **מעלל**. שהמעלל הוא הפעולה היוצא מתכונה אשר בנפש ונוכל לומר שהבונה פעל ועשה את הבית ולא שעלל את הבית, שעלל לא יבא רק על פעולה הצומחת ממדות הנפש טוב או רע, ויש הבדל בין **תן להם כפעלם**. ובין **השב גמולם**. שהגמול נקשר עמו תמיד איזה התפעלות של אהבה או איבה, כמ"ש ישעיה נ"ט י"ח, ולמעלה י"ח כ"א, ובקש שבתשלומי ענשם ישקיף ה' בין על **המעשה**. שעשו ובין על **הפעל**. שהוא העסק שעסקו והאמצעיים שהכינו להוציא המעשה, וכן ישקיף על מעלליהם שהוא רוע מתכונה אשר בנפשם שמזה צמחה הפעולה, כמו על ידי מדות הכעס והאכזריות והגאוה ודומיהם, גם ישקיף על הגמול לפי האיבה והשנאה, למשל הרוצח על ידי מארב קשה מן הרוצח על ידי מלחמה וזה הפעולה והעסק, הרוצח את אוהבו קשה מהרוצח את שונאו וזה המעלל והתבונה לעשות רע להיושב בטח אתו, הרוצח ועינה את הנרצח ביסורים רבים ע"ה שנאתו ענשו גדול יותר וזה גמול:

פסוק ז
אהודנו. כמו אודנו:

פסוק ח
עמך, **נחלתך**. כל מקום שבאו נרדפים יצייר בשם נחלה הקשר הקניני הדבוק לדור דורים (לקמן ע"ח ס"ח ס"ג ע"א): והקדושה ודיבוק השכינה ותשועה הנפשיית (ולקמן ק"ו ח' ושם מ'), וכמ"ש בפרטות ירמיה (ב' ז'):

פרק כט

פסוק א
הבו. ענין הזמנה בכ"מ, הבה נתחכמה לו, הבה נא אבא אליך:
בני אלים. הכחות הנשגבות, כמו ידמה לה' בבני אלים:

פסוק ח
יחיל מדבר. כמו ותרעש הארץ ותחיל, שיצייר רעש הארץ כיולדה, כמ"ש עתה כיולדה אפעה (ישעיהו מ"ב:י"ד) כמו שפירשתי שם:

פסוק ט
יחולל. כמו מחוללת תנין, או כמו חולל אילות תשמור (איוב ל"ט:א') על החבלים והצירים.
ויחשוף. כמו ויחשוף בפת"ח:

פרק ל

פסוק ב
דליתני. רוממתני מן החולי, כמו מרוממי משערי מות (למעלה ט'):

פסוק ד
נפשי. הרוחנית (כנ"ל ג'), וכן אך אלהים יפדה נפשי מיד שאול (לקמן מ"ט):

פסוק ט
אל ה'. בעבור ה' וכבודו אליך אתחנן:

פסוק י
בדמי. כמו ורשעים בחשך ידמו וכן ידמו לשאול (לקמן ל"א) ענין כריתה או שתיקה, כמו יזמרך כבוד ולא ידום, ועז"א מה בצע כשאדום:

פרק לא

פסוק ד
תנחני ותנהלני. שניהם באו על ההנהגה בנחת (שזה המבדיל בינם ובין נהג) רק פעל נהל מציין שמנהל את היעף והאין כח, וינהלם בחמורים לכל כושל (דה"ב כ"ח), עלות ינהל (ישעיהו מ':י"א), נחית בחסדך ומוסיף נהלת בעזך (שמות ט"ו:י"ג):

פסוק ח
אגילה ואשמחה. הגיל הוא בעת התחדש הישועה ואח"כ היא שמחה תמידית (כנ"ל כ"א ב'):
ראית את עניי, **ידעת בצרות נפשי**. העוני הוא גלוי ונראה נגד צרות הנפש שהוא דבר פנימי, לכן אמר בו **ראית**. ובצרת הנפש אמר **ידעת**:

פסוק י
עששה. נרקבה (כנ"ל ו' ח'):

פסוק יא
ביגון חיי ושנותי באנחה. יגון בלב ואנחה בפועל כמו שכתוב (ישעיה ל"ה), והחיים פנימים נגד השנים, שהוא הזמן המתראה על ידי החיים והשנוים המתהוים ממנו, וכן מגביל כחי, ועצמי, שהכח פנימי:

פסוק יט
עתק. בא על ההעתקה ממקום, ויעתק משם ההרה, ועל לשון חוזק, ולדעתי עקר ענינו בכ"מ לשון העתק, כי כ"מ שבא על דבור שמדברים עתק על ה' היינו הכחשת ההשגחה, כמו (ש"א ב' ג', לקמן ע"ה ז', צ"ד ד') בא על הכחשת השגחת ה', עי' פרושי בכ"מ האלה והוא מענין העתק שהוא מועתק ורחוק מברואיו, וכן פי' חז"ל (ב"ר פ"א), הדוברות על צדיק עתק שהעתיק מבריותיו, ורצונו לומר יאלמו המכחישים השגחת ה' על ידי שרואים צדיק ורע לו ובאמת ה' משגיח עליו אם לשלם לו בעוה"ב, ואם גם בעוה"ז תצפנם בסוכה ויפעל לחוסים בו נגד בני אדם וכולם יראו מזה השגחת ה', וכן מ"ש עתקו גם גברו חיל, הון עתק, היינו דבר הנעתק ומופרש מדרך הטבע:

פסוק כא
בסתר פניך. כמו אסתירה פני מהם, במה שאתה מסתיר פניך מהם.
תסתירם, **תצפנם**. הסתר הוא יותר מן הצפון (איוב י"ד י"ג, ולמעלה כ"ז ה'), כי שמירת הנפש מחטא הוא גדול משמירת הגוף:

מרכסי. כמו והרכסים לבקעה (ישעיהו מ׳:ד׳), רכסים הנמצאים בלב איש המקלקלים יושר הדרך:

פסוק כג
נגרזתי. כמו נגזרתי:

פסוק כד
אמונים. כמו כי פסו אמונים (למעלה י"ב):

פסוק כה
חזקו ויאמץ לבבכם, האימוץ הוא התמדת החיזוק ובא על חיזוק הלב כמ"ש בכ"מ:

פרק לב

פסוק א
פשע, **חטאה**. הבדלם ידוע בכ"מ, העון מציין עוות המחשבה, והחטא מציין המעשה, והפשע מציין המרד:
כסוי החטא-. והעלמתו הוא עצמו פשע ומרד גדול, עז"א **פשע של כיסוי חטאה**. (רצונו לומר המעלים חטאו, כמו מכסה פשעיו לא יצליח) ואומר אשרי אדם שלא יחשוב ה' לו גם עוות מחשבייי, שלא חטא אפילו במחשבה, ועז"א ואין ברוחו רמיה, ועז"א **חטאתי אודיעך וגם עוני לא כיסיתי**. הגם שהעון נסתר יותר מן החטא, רצונו לומר שהתודיתי על המעשה והמחשבה, ושניהם יחד הם פשע נגד ה', לז"א עלי פשעי לה', ואתה לא לבד שנשאת החטא, נשאת גם עון של חטאתי גם עוות המחשבה:

פסוק ג
כי. כמו כאשר.
בלו עצמי. על ידי שאגתי:

פסוק ד
לשדי. הלמ"ד שורש כמו כטעם לשד השמן, מענין לחלוחית:
וחרבוני. שם מענין חרב ויבש:

פסוק ו
לעת מצוא. שימצאו מים שהם רק לשטף:

פסוק ז
פלט. מקור רננות של ההצלה:

פסוק ט
עדיו. מענין הסרה, כמו מעדה בגד, ולא עדה עליו שחל למפרשים, הן עד ירח לפירושי:
לבלום. לחסום בל יסור מהדרך, או מענין עדי ותכשיט שהמתג והרסן הם תכשיט לו כי על ידם יבלמו אותו בל יקרב אליך להזיק:

פסוק יא
שמחו וגילו. הגיל הוא על דבר חדש (כנ"ל כ"א ב') כי יתחדשו להם ישועות.
ישרים. גדולים:
מצדיקים. הצדיק הוא הכובש את יצרו, והישר לבו נוטה אל היושר, וישרי לב הוא מדרגה יותר שלבם מלא יושר, והתבאר כ"ז בפי' משלי:

פרק לג

פסוק ב
בנבל עשור. נבל אשר לא עשרה יתרים, ואמר עלי עשור ועלי נבל, רצונו לומר נבל עשור ונבל סתם:
הודו, זמרו. הודאה על הטובה, זמר ספור שבחיו, וכן למעלה (ל') זמרו לה' חסידיו והודו, וע"ל (ז' י"ח):

פסוק ג
שיר חדש. מורה על דברים שלא נעשו כמוהם עוד (ישעיה מ"א ט"ו, לקמן מ"ב ד', צ"ו א', צ"ח א', קמ"ט א'):

פסוק ו
וברוח פיו. וכמליצה זו ישעיה (י"א ד' ל"ד ט"ז):

פסוק ח
ייראו יגורו. המגור הוא תמיד מהרע והיראה תהיה לפעמים מהעצם עצמו, וההבדל בין ארץ ותבל ידוע, שתבל הוא החלק המיושב:

פסוק ט
אמר, צוה. האמירה לפי שעה והציוי נמשכת לעתיד, עמ"ש התו"ה צו (ס"א):

פסוק י
הפיר, הניא. הניא מוסף על הפיר, שהמפיר כבר חל הדבר, והמניא מונע שלא יחול הדבר כנ"ל כמו ואם הניא אביה אותה:
ועמים. מוסיף על **גוים**. כי עם מדרגה יותר גדולה מן גוי (ישעיה א' ד').

ומחשבות. מוסיף על **עצה**. (ישעיה י"ד כ"ד) ומוסיף במליצתו לא זו אף זו:

פסוק יא

לעולם לדור ודור. כבר התבאר ישעיה (י"ג כ') שלעולם בא על הזמן הבלתי מתחלק ולדור ודור מציין הזמן המתחלק לפי שני הדורות (ובא בספר זה, ע"ז ט', פ"ה ו', פ"ט ב' ה', קי"ט צ', קל"ה י"ג, קמ"ו י'):

פסוק יב

הגוי. **העם**. עם מעולה מן גוי (כנ"ל י') ומציין לרוב את ישראל, כמ"ש (ישעיה א' ד'):

פסוק יג

(יג-יד) **הביט**, **ראה**, **השגיח**. כבר התבאר (ישעיה ה' י"ב) שהבטה היא שימת לב על הדבר שמשים לב לראות, ואח"כ ראה, ומשגיח הוא ההבטה היתירה על פרטי הדבר, רואיך אליך ישגיחו (ישעיהו י"ד:ט"ז):

כל בני אדם כל ישבי הארץ. כל בני אדם כולל המין כולו אשר היה ויהיה בעולם, אבל יושבי הארץ מציין רק הדור היושב בארץ עתה:

פסוק טז

נושע. תואר, על כן בא בקמ"ץ:

פסוק כ

חכתה. חכה המורה על התקוה מקושר עם חכה מלשון המתנה, וחכינו עד אור הבוקר שממתין על תקותו זמן רב, כמו אם יתמהמה חכה לו, וזה ההבדל בינו ובין תקוה ויחול (ישעיה ח' י"ז):

פרק לד

פסוק ו

ונהרו. כמו ואל תופע עליו נהרה (איוב ג':ד'):

פסוק ח

חנה. בא תמיד על מחנה החונים בשדה וביחוד הנכונים למלחמה וכן פירשתי וחניתי לביתי מצבא (זכריה ט' ח').

ויחלצם. מענין חלוצי צבא, וכן ואחלצה צוררי ריקם:

פסוק יד

לשונך, **שפתיך**. הלשון מציין הדבור התבוניי, ומוסיף שפתיך שהוא הדבור הפשוט, שהשפה חיצונית נגד הלשון (למעלה י"ב ה', ולקמן ק"כ ב', קמ"ד ד', וע"ל ע"ח ל"ו):

פסוק יט
לב רוח, עיין מ"ש ישעיה (נ"ז טו, ס"ח י"ד) לקמן (נ"א י"ט), ועיין יחזקאל (י"א י"ט):

פרק לה

פסוק ב
מגן וצנה. מגן בפני קשת, וצנה בפני חרב:

פסוק ג
וסגור, לפניהם הדרך:

פסוק ד
יבשו ויכלמו. הבושה הוא מעצמו והכלימה הוא מאחרים, ויסוגו אחור הוא מעצמו והוא יותר מבושה.
ויחפרו. מאחרים והוא יותר מכלימה, ומוסיף גם כן לא לבד מבקשי נפשי גם חושבי רעתי, ומוסיף והולך גם יסוגו ויחפרו אף חושבי רעתי:

פסוק ט
תגיל תשיש. השישה הם הסימנים החיצונים שיעשו להוראת השמחה, והגילה היא בלב אשמח בלבי בה', ובגלוי אשיש בישועתו, ועיין לקמן (נ"א י'):

פסוק יג
על חיקי. במצפוני, כמו כעס בחיק כסילים ינוח, בחיק יוטל את הגורל:
תשוב. רצונו לומר שאתפלל פעם אחר פעם:

פסוק טו
בצלעי. מענין צולע על ירכו, או שאשכב על צלעי וצדי מפני החולשה:
נכים. כמו נכה רוח, עושים את עצמם כנכאים:

פסוק טז
לעגי מעוג. מענין לעג, ונפל הלמ"ד כמו בשורש לקח לתע:

פסוק יז
משאיהם. מהמייתם:
ויחידתי. כשאני יחיד ומתבודד:

פסוק יט
איובי שונאי. הבדלם למעלה (י"ח י"ח):

פסוק כ
רגעי ארץ. נוחי ארץ, (מלשון מרגוע) שהם המתים:

פסוק כג
העירה והקיצה. יוצא, העירה את המתים וכבר התבאר (חבקוק ב':י"ט), שיקיצה הוא מוסיף על העירה:
למשפטי, לריבי. משפט הוא גמר המשפט להוציא משפטי, וריב נגד העדי שקר עי' ישעיה (ג' י"ג):

פסוק כו
יבשו, יחפרו, כלימה. התבאר בפסוק ד', ורצונו לומר יבושו מעצמם, ויחפרו מאחרים והמגדילים בושה וכלימה עלי, ילבשו הם לבוש הבושה והכלימה:

פרק לו

פסוק ג
החליק. את עונו הנזכר בסמוך:

פסוק ו
שמים, שחקים. שחקים גבוהים משמים (ישעיה מ"ה ח'), לקמן (נ"ז י"א, ע"ז י"ח, ע"ח כ"ג, פ"ט ז'):
חסדך אמונתך. התבאר ביחוד (בסי' פ"ט):

פסוק ז
צדקתך משפטיך. עי' ישעיה (נ"ט):
אדם ובהמה. עמ"ש התו"ה (ויקרא סי' י'):

פסוק יב
תבואני. היה ראוי לאמר אל תבוא אלי, רק שמצייר גאות עצמו כעצם מופשט, והיא אינה באה מן החוץ אליו רק היא התפעליות עצמו, ופי' אל תבא אותי היינו בנפשי:

פסוק יג
שם. מציין מקום רחוק, שמזה נגזר שם שמים, רצונו לומר בעולם הגמול:

פרק לז

פסוק א
תתחר. לרד"ק התי"ו שורש, כמו למה תתחרה ברעה והוא קל, ויותר נראה ששרשו חרה בנינו התפעל ובא בקמ"ץ והתחל (ש"ב י"ג), ופה בא בפת"ח:

פסוק ב
כחציר ימלו, **וכירק דשא יבולון**. כבר התבאר (ישעיה מ') שהחציר מתיבש לפני כל העשבים, על כן אמר מהרה ימלו, והציץ או הירק נובל ונכמש גם בעודנו באבו כמש"ש יבש חציר נבל ציץ, על כן אמר יבולון:

פסוק ז
דום. כמו אך לאלהים דומי נפשי (לקמן ס"ב) והתחולל, מענין תוחלת.
מזמות. מחשבות עמוקות:

פסוק ח
מאף, **חמה**. התבאר בכ"מ שחמה היא בלב, ואף הוא הכעס המתראה:

פסוק יב
זמם. בא תמיד על המחשבה הרעה להרע לחבירו:

פסוק יג
ישחק לו. עי' למעלה (ב' ד'):

פסוק יד
פתחו. הוצאת החרב מתערה, כמו חרב פתוחה לטבח (יחזקאל כ"א:ל"ג):

פסוק כג
מצעדי, **ודרכו**. עי' מ"ש (ירמיה י' כ"ג, משלי ט"ז ט'):

פסוק כד
יוטל. היא ההשלכה מלמעלה למטה:

פסוק ל
פי צדיק, **ולשונו**. התבאר אצלי בס' משלי שפה מיוחס אל החכמה, והלשון מיוחס אל הבינה, והתבאר (שם י' י"א) שפי צדיק מקור חיים, שמקור החכמה של הצדיק הוא בפיו, ושם (פסוק כ') שכסף נבחר לשון צדיק, שדרכי המשפט והצדק ידועים אצלו ע"פ חקי הבינה שמיוחס ללשון ע"ש טעם הדבר, לכן אמר ולשונו תדבר משפט:

פסוק לא
אשריו. היינו ההילוך בדרך האושר הנפשיי כמו בפירושי בכל מקום:

פסוק לב
צופה. יביט את העתיד לבא כמו ונתנו אותו להם לצופה, לראות אם בא האויב לעיר וגם הצופה על דרכי איש לראות על ידי הפורעניות המוכן לבא עליו צופה נתתיך לבית ישראל:

פסוק לה
ומתערה. נשרש בחוזק כמו ערות על יאור ישעיה (י"ט):
אזרח. העץ הנשרש במקום שנטע שם בתחלתו ומזה אזרח הארץ על התושב:

פסוק לז
תם. כמו תום הולך בתום.
אחרית. בא לרוב על שכר עוה"ב עי' מ"ש ירמיה (כ"ט י"א). וכן במ"ש אחרית הימים. על ימי התיקון והישועה העתידה:

פסוק לח
נשמדו, **נכרתה**. השמדת הגוף והכרתת הנפש, עמ"ש ישעיה (י' ז'):

פרק לח

פסוק ב
בקצפך, **בחמתך**. התבאר (למעלה ו').
תוכיחני, **תיסרני**. (שם ו'):

פסוק ג
נחתו. ירדו, כמו יחד על עפר נחת (איוב י"ז:ט"ז), ובנינו נפעל, ומפני הח' לא בא הדגש לסי' הבנין, וכן ותנחת, ותרד:

פסוק ד
מתום. צורה אנושית (ישעיה א'):

פסוק ה
חטאתי, **עונתי**. מבואר בכ"מ שהעון הוא הנעשה בעוות המחשבה, ועז"א **עברו ראשי**:

פסוק ו
חבורתי. היא מכה שנצרר הדם (עיין ישעיה א') וברבות הימים נמק העור ונבאש:
והבאישו. פעל עומד:

פסוק ז
נעויתי. עי' ישעיה (כ"א ג'):

פסוק ח
כסלי. מחשבות של תקוה, כי הכסלים משתתפים עם הכליות היועצות, וכן פירשתי מ"ש ויעש פימה עלי כסל (איוב ט"ו:כ"ז), כי ה' יהיה בכסלך (משלי ג':כ"ו):
ונקלה. מחשבה נקלה ובזויה:

פסוק ט
נפוגותי. רפיון הלב, כמו ויפג לבו:
שאגתי, **מנהמת**. כבר בארתי (ישעיה ה') שנהימה אצל הארי הוא מחמת צער בשאין לו טרף, ושאגה היא מחמת שמחה בשיש לו טרף:

פסוק יא
סחרחר. סביב סביב תרגומו סחור סחור:
גם הם. כמו קשת גבורים חתים (ש"א ב'):

פסוק יב
יעמדו, **עמדו**. עתיד עם עבר, ובפירושי תקנתיו:

פסוק יג
וינקשו. הכינו מוקש ומבקשי נפשי, הם המבקשים להמיתו, מה שאין כן דורשי רעתי הוא רק בלב (כנ"ל ל"ה):

פסוק טו
תוכחות. טענות להתוכח:

פסוק יז
הגדילו. את הדבר, שאמרו שעל ידי מוטת רגלי אהיה צולח ופסח:

פסוק יט
עוני, **מחטאתי**. מוסיף שהוא דואג גם מן חטאת שוגג וכ"ש מן המזיד:

פסוק כ
ואויבי חיים. הם רודפים עד לחייו, וכבר בארתי (למעלה י"ח) שהשונא אינו דורש רעה כמו האויב רק ישנאהו עבור מעשיו, עז"א שהם שונאי בשקר כי מעשי אינם כדעתם:

פרק לט

פסוק ב
בלשוני, **לפי**. מבואר אצלנו בכ"מ, שהלשון מורה על הדבור התבוניי והפה ידבר הדבור החיצוני שהוא בפני עצמו ישמר מעיין ומלחקור בזה בדרכי העיון והתבונה שזה מצוין במלת בלשוני, ולפני הרשע ישמור גם דבור החיצון, ויחסום פיו בל ידבר דבר:

פסוק ג
דומיה, **החשיתי**. בשעת הפסקת הדבור נאמר לשון דממה, והשתיקה אח"כ בא בלשון חשה, כמ"ש ישעיה (סי' ס"ב):

פסוק ד
בהגיגי, **דברתי**. ההגיון הוא הממוצע בין הדבור והמחשבה, שעוד קודם יצא דבור מבואר כבר בערה אש, ולכן דבר בפועל:

פסוק ה
חדל. כמו חלד:

פסוק ו
טפחות. מדודות בטפח, כמו עוללי טפוחים:

פסוק ז
בצלם. כמו בצלם אלהים עשה את האדם:

יצבר, **אספם**. הצבירה הוא הקיבוץ צבורים צבורים, והאסיפה הוא המכניסם לרשותו, כמ"ש בהבדל בין אסף ובין קבץ (ישעיה י"א) ובכ"מ:

פסוק ח
קויתי, **תוחלתי**. המקוה על דבר בלתי ידוע, והמיחל הוא על דבר ידוע שבודאי יבא (כמ"ש ישעיה נ"א ה', מיכה ח' ו', ולקמן ק"ל ובכ"מ):

פסוק יא
מתגרת. כמו ואל תתגר בם מלחמה:

פסוק יב
בתוכחות, **יסרת**. עיין הבדלם למעלה (ו' ב'):

ותמס. הפעיל משורש מסה:

פסוק יג
שמעה, **האזינה**. כבר התבאר (ישעיה א' י' ובכ"מ) שכשידבר על שני נושאים מתחלפים, יתפוס על הנושא העקרי לשון שמיעה, ועל הטפל לשון האזנה שקטנה משמיעה, **ותפלה**. הוא חשוב מן שועה בכ"מ, ורצונו לומר שגם שועתי תאזין:

פסוק יד
השע. יוצא, שיפנו היסורים ממני.
ואבליגה. שאתחזק, וכבר בארתי גדרו (ירמיה ט'):

פרק מ

פסוק ה
מבטחו. עמ"ש (ירמיה י"ז):
ושטי. בא מנע"ו שוט ומתאחד עם שטה מנל"ה, עשה שטים שנאתי (לקמן ק"א):

פסוק טו
יבושו, **ויחפרו**, **ויכלמו**. הבושה היא מעצמו, והכלימה והחרפה והחפר הוא מאחרים (לקמן מ"ד ט"ז), וחפירה וחפר גדול מכלימה, מבקשי נפשי יחפרו, וחפצי רעתי יכלמו, שהוא קטן מחפירה, כפי מדת רעתם תהיה בשתם, ולמעלה (ל"ה) דבר בהשקפה אחרת שגם חושבי רעתו יחפרו, בדרך לא זו אף זו:

פסוק יז
ישישו וישמחו. השישה בפועל והשמחה הוא בלב, כמו שפרשתי בכ"מ:

פרק מא

פסוק ד
כל משכבו. הכסתות ששוכב עליהם, כמו ואיש אשר יגע במשכבו, ויש לפרש משכבו שכיבתו כמו משכב הצהרים שתהפכהו מצד אל צד כמו שעושים לחולים:

פסוק ט
דבר בליעל. הושאל מדבר רע מוסרי, פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, אל דבר רע מזיק לגוף, כמו ולא היה דבר רע בסיר (מ"ב ד').
ויצוק. מענין יציקה:

פסוק י
עקב. מארב:

פרק מב

פסוק ב
כאיל. איל שם כולל זכרים ונקבות, והנקבה עורגת ביותר מהזכר, ותערג תהמה, כמו געיה לשור, והגה ליונה, ונביחה לכלב, ושאגה ונהימה לאריות וכדומה:

פסוק ה
בסך. מסוכה של קוצים, כמו ישר ממסוכה (מיכה ז':ד'), ואמר הנני שך את דרכך בסירים (הושע ב':ח') חוגג, כמו אוכלים ושותים וחוגגים (שמואל א ל':ט"ז):

פסוק ט
חסדו. מורה על הנס (כנ"ל ל"ג ה', ל"ו ו').
ושירה. רצונו לומר שיר החסד:

פסוק יא
ברצח. אלך ברצח הנמצא בעצמותי:

פרק מג

פסוק א
שפטני, **וריבה ריבי**. שתהיה השופט והבע"ד:
ועולה. עמ"ש ישעיה (סי' כ"ו):

פסוק ד
שמחת גילי. הגיל על דבר מתחדש, והשמחה התמידית שישאר אח"ז נקרא שמחה (כנ"ל כ"א ב'), ושמחה זו הוא האל, שבו ישמח לבנו:

פרק מד

פסוק ב
פועל. הבדלו מן מעשה התבאר (ישעיה ה' ובסי' זה סי' כ"ח ד'):

פסוק ג
אתה ידך. מוציא שליח כמ"ש באילת השחר (כלל ר"ט):
גוים, **לאומים**. מבואר למעלה (ב' א') שגוים יקראו מצד הקיבוץ ולאומים או אומים יקראו מצד הדת, ושנאת ה' אותם היה על ידי דתיהם הנשחתות שהיו עובדי גלולים, ועז"א תרע לאומים והלמ"ד הוא לשימוש, או שחסר הלמ"ד תרע ללאומים:

פסוק ד
ימינך וזרועך. התבאר אצלי בכ"מ שכתוב זרוע שהוא הפרק העליון והוא המניע את היד, ואצל ה' יציין תמיד המעשה שיעשה בלי השקף על זכות המקבלים:

פסוק ו
צרינו, קמינו. הקמים הם יותר מן הצרים שכן נקראו ע"ש קומם למלחמה:

פסוק ח
מצרינו משנאינו. הצר הוא המריע בפועל, והושעתנו מידם, והשונא הוא בלב, ויתביישו על שנאתם וכמ"ש לקמן (פ"ט ג'):

פסוק יא
צר, ומשנאינו. כנ"ל פסוק ח', הצר לוחם, והשונא בלתי לוחם רק שוסה אח"כ ובוזז:

פסוק יג
ולא רבית. מענין נשך ותרבית, ובא ממנו הפעל הוי המרבה לא לו (חבקוק ב':ו') לפי פירושי:

פסוק יד
לעג וקלס. עי' הבדלם (ירמיה ה' כ' ח'), והשכן שוכן עמו ביחד והוא לו לחרפה, וסביבותינו א"ל חרפה רק הם לועגים עלינו:

פסוק טו
בגוים בלאומים. כנ"ל פסוק ג':

פסוק טז
כלימתי, ובושת פני. התבאר (ישעיה א', תהלות ל"ה ד' ו', מ' ט"ו, מ"ד ו', ס"ט ו', ח' כ', ק"ט כ"ט):

פסוק יז
מחרף ומגדף. הגידוף הוא מצד הדת כמ"ש (ישעיה ל"ז ו', יחזקאל ה' ט"ו, צפניה ב' כ'):

פסוק יט
ותט. גם אם נטתה, וכן ונפרוש, גם אם נפרוש:

פסוק כד
עורה, הקיצה. הקיצה היא יותר מן התעוררות (חבקוק ב', איוב י"ד):

פסוק כו
נפשנו. הנפש הרוחנית (כנ"ל ג'):

פרק מה

פסוק א
שושנים. שם כלי זמר:

פסוק ב
רחש. דבר חי מתנענע בדברי חכמינו ז"ל.
עט. קולמוס:

פסוק ד
הודך והדרך. עי' הבדלם לקמן סי' ק"ד:

פסוק ה
וענוה. כמו וענות.
ותורך. מוסב על הענוה היא תורך נוראות של ימינך:

פסוק ז
כסאך. עומד במקום שנים, כסאך כסא אלהים:

פסוק ט
כל בגדותיך. מ"ם מחבריך נמשך לשתים, ובגדותיך מענין בגידה:

פסוק י
ביקרותיך. משפטו ביקרותיך:

פסוק יא
שמעי, **והטי אזנך**. מוסיף שגם תטי אזנך מרחוק לשמוע, כמ"ש הטה אזנך ושמע, שהטיית אזן קודם אל השמיעה (עמ"ש ירמיה ל"ה ט"ו):

פסוק יב
ויתאו. בנינו קל והתי"ו שורש, כמו תתאו לכם לבא חמת, עד תאות גבעות עולם, המלך יצייר ויגביל ויסמן את יפייך:

פסוק יג
ובת צור. שם הקריאה, את בת צור:

פסוק יד
כבודה. כמו ואת הכבודה לפניהם (שופטים י"ח:כ"א):
פנימה. בתוך דבר רצונו לומר בפנים של הארגז נמצא כל כבודה של בת מלך:

פסוק טו
לרקמות, למקום המרוקם:

פרק מו

פסוק ב
מחסה ועז, (עי' ישע' ל'):

פסוק ד
יחמרו. כמו חומר מים רבים, כענין ויגרשו מימיו רפש וטיט, או מענין חמרים, שהגלים עומדים כחמרים, וכינוי מימיו על הנהר שיזכיר בפסוק הסמוך:

פסוק ט
שמות. מענין שממה:

פסוק י
משבית. על ידי מלחמות, שהחריב הכל:
ישבר. ציווי:

פרק מז

פסוק ב
תקעו כף. להתחבר יחד, וכן (נחום ג':י"ט):

פסוק ד
ידבר. מענין הנהגה שמנהיג בהכרח:
עמים לאמים. הבדלם למעלה (ב'):

פסוק י
נאספו. נמשך לשנים, ויש לפרש עוד, שסדר הכתוב **נדיבי עמים נאספו - עם אלהי אברהם - כי לאלהים מגיני ארץ - מאד נעלה**. שעל ידי שנאספו נדיבי עמים ומגיני ארץ לאלהים, על ידי עם אברהם שהם ישראל, יהיה נעלה ומרומם מאד שכולם יכבדו אותם:

פרק מח

פסוק ג
נוף. מחוז, כמו שלשת הנפת:
מלך רב. מלך גדול:

פסוק ח
תשבר. נסתר לנקבה, שרוח בא לפעמים בלשון נקבה, ופי' ברוח קדים אשר תשבר אניות תרשיש אלהים יכוננה:

פסוק י
דמינו. ענין מחשבה, כמו והוא לא כן ידמה (ישעיה י'):

פסוק יא
ארץ. בא בסגו"ל, להורות שנמשך גם למטה שעל קצוי ארץ מלאה ימינך צדק:

פסוק יב
ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה. הגיל מורה על דבר חדש (כנ"ל כ"א ב'), לבנות יהודה יהיה זה דבר חדש, אבל הר ציון שרואה נסי ה' תמיד אינם חדשות אצלו רק ישמח בשמחה תמידית:

פסוק יג
סבו, והקיפוה. יש הבדל בין היקף ובין סבב כמ"ש (התו"ה ויקרא סי' מ') שמסבב בא גם על הסבוב הבלתי שלם, והיקף בא על ההיקף השלם, לזה מוסיף והקיפוה מכל צד:

פסוק יד
לחילה. החומה הקטנה, כמו ויאבל חיל וחומה:
פסגו. מענין עלה ראש הפסגה, ראו על פסגת הארמון:

פסוק טו
זה החיל והארמון:
עלמות. כמו עולמית, ויש עוד פירושים, ולי נראה שמזמור זה ומזמור שבסי' מ"ו נתיסד על ענין אחד או על שני ענינים דומים, איך על ידי סער ושטף מים נצולו, ובני קרח שרו תחלה שיר הזה, ואח"כ שרו שיר שבסי' מ"ו שהוסד לאמרו על עלמות, וע"ז ציין במלת עלמות, שהשיר השני יזמרו על עלמות:

פרק מט

פסוק ב
שמעו, האזינו. האזנה קלה משמיעה, ומבואר אצלי (ישעיה א' י' ובכ"מ), שבכ"מ שיבואו על שני נושאים מתחלפים, ידבר אל הנושא העקרי בלשון שמיעה ואל הטפל בלשון האזנה, ופה העמים שהם הקבוצים עקרים נגד יושבי חלד שמציין גם אנשים פרטים:

פסוק ג
גם בני אדם, בני איש. כשנרדפים יחד יציין בבני איש בני גדולים, וכן לקמן (ס"ב י'):

פסוק ד
חכמות, תבונות. חכמה דרכי ההנהגה שיש בהם טוב ורע, וחקי החכמה הם מקובלים, והתבונה הם דברים שיוציא משכלו על ידי היקשים והתבוננות, ושם פה מיוחד אל החכמה, וכללים אלה התבארו ביחוד בס' משלי:

פסוק ט
נפשם. בא לרוב על הנפש הרוחניית, כמ"ש (למעלה ג'):

פסוק י
לנצח. מציין תמיד זמן הנצחי של האלהי והנשמה והרוחנים שהם למעלה מן הזמן שנקרא בשם עולם, כמ"ש (ישעיה סי' נ"ו):

פסוק יב
בתימו, משכנתם. המשכנות הם בלתי בנויים כ"כ בחזק כמו הבתים, ועל כן מציינים במלות לדור ודור שאינו מורה על התמדה כללית כמו מלת לעולם, כמ"ש בהבדל בין לעולם ובין לדור ודור (למעלה ל"ג י"א):
קראו בשמותם. כמו ותכתוב ספרים בשם אחאב (מ"א כ"א), ושאלתם לו בשמי לשלום (שמואל א' כ"ה) בשם דוד (שם):
וקראו. מענין הכרזה שמכריזים בשמם:

פסוק יג
נמשל, נדמו. הדמיון הוא יותר מן המשל, כמו שבארתי היטב ישעיה (ס' מ') ועל כן מוסיף שנדמו לגמרי:
ילין. לינה בא גם על ההתמדה בדבר בצוארו ילין עז (איוב מ"ב):

פסוק יד
כסל. מענין תקוה, כמו אשר יקוט כסלו (איוב ז'):
ירצו. מענין רצון, ובא על הצואה שמגלה בפיו רצונו מה שיהיה אחריו בחילוק נכסיו וכדומה:

פסוק טו
וצורם. מענין צור וסלע, הצור שלהם יבלה וישחית את השאול שלא יהיה זבול ומעון להצור שהיא הנפש הרוחנית, שנקראת צור (לקמן ע"ג כ"ו, איוב י"ח ד'):

פסוק טז
כי יקחני. כמו כי לקח אותו אלהים, היום ה' לוקח את אדוניך, שהוא עלות הצדיק אל צרור החיים את ה':

פסוק יח
כי לא. כי זה מלשון אם, ומלת הכל כפשוטו:

פרק נ

פסוק א
אל אלהים. שופט השופטים:
ויקרא, מענין הזמנה:

פסוק ז
אדברה, ואעידה. עי' ירמיה (ו' י'), ומבואר שעמי מציין מדרגה יותר מן ישראל, כמ"ש ישעיה (א' ד'), וע"כ יחס הערת השכל אל שם עמי, ויעוד העונש אל ישראל:
אלהיך, בכינוי מציין ההשגחה המיוחדת (עמ"ש התו"ה אחרי סי' ק"ל):

פסוק ט
ממכלאתיך. כמו גזר ממכלה צאן, והא' וההי' מתחלפים (כמ"ש ישעיה ט"ז ז'):

פסוק יא
וזיז. חיות קטנות הזזים בשדה:

פסוק יח
ותרץ. ענינו מענין הליכה אף שאינו משרשו, או מענין רצוף שתרצה להיות עמו:

פסוק יט
פיך, ולשונך. מבואר בכ"מ שהלשון פנימי יותר מן הפה ומורה גם על דברי מרמה ותוך, שממציא המצאות תבוניות לרמאות:
ותצמיד. כמו צמיד פתיל, תחבר מרמה אל הרעה:

פרק נא

פסוק ד
(ד-ה) **פשע, עון, חטאת**, בארתי הבדלם באילת השחר [כלל שס"ג], (וע"ל ל"ב א' ה', ל"ח י"ט, ס"ב ד', פ"ט ל"ג, ק"ג י', ק"ז י"ז):

פסוק ו
תצדק בדברך, **תזכה בשפטך**. הצדק הוא בפני העולם והזכות הוא בפני עצמו, כמ"ש איוב (כ"ה ד' ובכ"מ), ר"ל תצדק בהנהגה בפני העולם ותזכה גם בפני עצמך בשפטך:

פסוק ח
(ח-ט) **אמת**, **חכמה**. כבר התבאר בפי' משלי באורך ששם חכמה נופל על כל הדברים שיפול עליהם טוב ורע, ובינה נופל על הדברים שיפול עליהם שם אמת ושקר, ושהחכמה היא נתונה מאלהים ומקובלת, והבינה יוציא האדם מדעתו, גם התבאר שם שחטא הוא הנלוזה מחקי החכמה והעון הוא המעוה נגד הבינה:

פסוק י
ששון ושמחה תגלנה. שמחה וגיל שניהם הם בלב, והששון הוא הוראת החיצונים שיעשו להוראת השמחה, וההבדל בין שמחה וגיל שהגיל הוא תמיד על דבר חדש כמו מציאה בשורה טובה ודומיהם (ויתבאר בספר זה י"ד ז', ט"ז ט', כ"א ב', ל"א ח', ל"ב י"א, ל"ה ט', מ' י"ז, מ"ג ד', מ"ח י"ב, ס"ח ד' י"ד, צ"ו י"א, צ"ז א' ח', קי"ח כ"ד, קמ"ט ב'):

פסוק יב
לב, **רוח**. עמ"ש יחזקאל (י"א י"ט, ל"ו כ"ו):

פסוק יז
שפתי, **ופי**. השפה חיצונית נגד הפה כמ"ש בכ"מ:

פסוק יח
לא תחפוץ, **לא תרצה**. ההבדל בין חפץ ובין רצון בארתי בס' התו"ה (ויקרא סי' ל"א), שהרצון היא תכונה מחשבית, והחפץ הוא תכונה נפשיית שנפשו נוטה אל הדבר הגם שלפי עצת שכלו לא ירצה בו, כמו החפץ אל הרע, והתבאר עוד (ש"א ט"ו, לקמן קמ"ז י'):

פסוק כ
ציון, **ירושלים**. עי' הבדלם ישעיה (מ"א כ"ז):

פרק נב

פסוק ג
חסד. מלשון פן יחסדך שומע, מענין חרפה, וב' של מלת ברעה נמשך לשנים:

פסוק ד
מלטש. מחודד:

פסוק ו
בלע. מענין השחתה כמו ודרך ארחתיך בלעו, וי"מ מענין הסתר, דברי מרמה ותוך, כמו כבלע את הקדש:

פסוק ז
יחתך. ענין לקיחה, כמו היחתה איש אש בחיקו, והוא מבנין הקל או הכבד:
ייסחך, כמו בית גאים יסח ה':

פסוק ט
בהותו, ענין שבר:

פרק נד

פסוק ד
שמע, **האזינה**. העקר יאמר בלשון שמיעה והטפל בלשון האזנה כמ"ש בכ"מ, והתפלה היא העיקרית:

פסוק ו
בסומכי, בעזר סמכי נפשי:

פסוק ז
באמתך, עתה מתפלל שיצמית ויכרית ע"י אמתך, ר"ל לאמת הבטחתך שהבטחת שאמלוך, ובכ"ז בנדבה אזבחה לך, כאלו עשית דבר שלא היית מחויב מצד ההבטחה, באשר הוסיף טוב שהצילני מכל צרה, וגם שראתה עיני נקמה באויבי, ע"ד ושלומת רשעים תראה:

פרק נה

פסוק ב
תפלתי, **תחנתי**. עי' למעלה ו':

פסוק ג
האזינה, **הקשיבה**. הקשבה היא מרחוק וכמ"ש ישעיה (א' י'):
אריד, ענין יללה, זכר עניי ומרודי, ושיח הוא הדבור הנפלט מתוך צער, או שיח הנפש שלא בכונה כמשיח אל עצמו:

פסוק ד
עקת. עי' פי' עמוס (ב' י"ג):

פסוק ו
פלצות. עי' ישעיה כ"א:

פסוק ט
רוח סערה. י"מ כמו נוסעה, בחסרון הנו"ן כמו ורוח נסע מאת ה':

פסוק יב
תוך ומרמה, עי' הבדלם (ירמיה ט' ה'):

פסוק יג
אויב, משנאי. השונא קל מאויב כנ"ל (י"ח י"ח), ומוסיף שגם לא משנאי היה, כי אחיתופל היה אוהבי ויועצי יודע כל סודותי, ואבשלום הגם שהיה שונא לו לא היה אויב שידרוש רעתו כי היה בנו:

פסוק יד
כערכי. ענין השווי והדימוי:
ומיודעי, שהודעתי לו סודותי:

פסוק טו
ברגש. בעת רגש ומרד, כמו למה רגשו גוים:

פסוק טז
ישיא. שרשו נשה, המות יתבע חובו מהם:
במגורם, בדירתם:

פסוק יט
מקרב לי. מגשת אלי אשר אין חליפות למו:
ברבים, ישמע קולי ברבים אשר היו עמדי, והב' כמלת עם, שהתפללתי עם רבים:

פסוק כ
סלה. מלת זאת מורה על ההפסק, וכשבא באמצע הפסוק יורה על מאמר מוסגר, שדינו שיבא בסופו סימן הפסק, עי' דוגמתו חבקוק (ג' ט') ולקמן (נ"ז ד'):
חליפות, החיים האחרים הנצחיים חלופי החיים האלה, וכן עד בא חליפתי (איוב י"ד:י"ד):

פסוק כב
פיו. דברי פיו:
פתיחות, כפשוטו שהדבר אינו נעלם ונסתר, כי נפתחה כונתו ונגלה לכל:

פרק נו

פסוק א
יונת אלם. פי' שהיה כיונה אלמית ובארץ רחוקה, וי"ל שהוא שם כלי זמר:

פסוק ב
שאפני. תאבים לבלעני:

פסוק ג
מרום. ממרום:

פסוק ה
באלהים. נמשך למלת אבטח:

פסוק ז
יגורו. מענין פחד, או מענין אסיפה:

פסוק ט
ספרתה. מענין מספר, וכן בספרתך, שתחשוב הדמעות אל המספר של הנדודים:

פרק נז

פסוק ב
בך, **בצל כנפיך**. חסיון הנפש הרוחנית מיחס אל ה' בעצמו, וחסיון הגוף אל צל כנפיו, כפי מדרגתם, וכבר התבאר שמלת נפשי יבא ברוב פעמים על נפש הרוחנית:

פסוק ג
גמר, הוא סוף המעשה (כנ"ל ז'), והוא המסובבים האחרונים:

פסוק ד
סלה. מלת הפסק בתוך הפסוק מורה שהוא מאמר מוסגר (כנ"ל נ"ה כ'):

פסוק ה
להטים. (בתוך) לוהטים, והוא ענין שרפה:

פסוק ז
כפף. בא בל"ז כמו אחד נפש:

פסוק י
אודך בעמים, **אזמרך בלאומים**. ההבדל בין עמים ובין לאומים, שלאומים הם האומות שיש להם דת (כנ"ל ב' א'), והזמר מובדל מן ההודאה, שההודאה הוא מצד הטובה

והזמר הוא השבח מצד עצמו, והעמים לא יכירו תהלותיו רק מצד הטובות שישיגו ממנו וע"י ההודאה, אבל הלאומים בעלי הדת יכירו תהלותיו בעצמו וביניהם יזמר לה':

פסוק יא
מעל שמים עד שחקים, **חסדך אמתך**. התבאר למעלה (סי' לו):

פרק נח

פסוק ב
אלם. מענין מאלמים אלומים, איך תאגדו ותחברו שני הפכים:
צדק תדברון, **מישרים תשפטו**, הצדק לפי חקות המשפט, והמישרים הם לפי היושר, וצדק נופל על משפט והמישרים על הדבור והתוכחה, כמ"ש ושפט בצדק דלים והוכיח במישור (ישעיה י"א) ופה יספר שהם הוסיפו לעשות שגם בדבורם יוכיחו על הצדק, וגם במשפט ישפטו ע"פ היושר שהוא יותר מן הצדק, כמ"ש (למעלה ט') על ישפוט תבל בצדק ולאומים במישרים:

פסוק ד
מרחם. **מבטן**. הבטן מצייר בעוד הולד בבטן אמו, והרחם מציין יציאתו לחוץ כמ"ש (ירמיה א'):

פסוק ה
חמת. כמו אם אתן שנת לעיני:

פסוק ו
מלחשים, **חובר חברים**. החובר מאסף הנחשים ביחד, והוא גדול ממלחש על נחש אחד, ומוסיף במליצתו:

פסוק ז
שנימו. הם החדות:
ומלתעות. הם הטוחנות:
הרס, **נתוץ**, הנתוץ מוסיף על ההירוס, שההורס מפרקן מחבורן והנותץ משברם לחלקים כמ"ש התו"ה (שמיני סי' קל"ט) ומוסיף והולך כדרכו:

פסוק ח
ימאסו, האל"ף תמורת הכפל כמו עורי רגע וימאס (איוב ז':ה') ימססו:
כמו יתמללו. כמו ימולל ויבש ועי' ישעיה (כ"ד) שבא על קטיפת ראש הדבר שיקטפו ראשי החצים וכראש שבולת ימלו, וע"ד המליצה יל"פ מענין מלל ודבור, שבעת ידרוך

חציו יהיה דומה כאלו החצים ימללו וידברו לאמר, כמו שבלול תמס יהלך, ר"ל שע"י שידרוך חציו יכרת ויאבד:

פסוק ט

תמס. שם, שרשו מסס, והתי"ו למשקל השם:

אשת, מין שרץ בדברי חז"ל, ואני פירשתי לפני ענינו:

פסוק י

יבינו. במליצה ייחסו תבונה וכל כחות נפשיים לעצמים בלתי בע"ח, כמו אף אם יבין מפרשי עב (איוב ל"ו:כ"ט):

סירותיכם. הסירות שמבשלים בהם:

חי. בשר שלא נתבשל וכן נקרא בדברי חז"ל:

חרון. שרשו חרה, דבר הנחרה וחרר מני אש:

ישערנו. כמו יסערנו בס', או שמתחלף עם שי"ן ימנית כמו כתאנים השוערים, דבר מאוס שמשליכין אותו:

פסוק יא

חזה נקם. יש הבדל בין ראה ובין חזה, שראה הוא בעין, וחזה הוא מה שחוזה ברוח ובלב, כמ"ש ישעיה (ל' י') ובכ"מ, ועל עצמיים הגיונים ראוי לבא מלת חזה, ופה בא הנקם כעצם מופשט, והצדיק חוזה אותו במחזה הלב, איך ירחץ פעמיו בדם הרשע אשר הרג:

פסוק יב

ויאמר אדם. הוא שם הקריאה, הנקם יאמר אתה אדם כי כשידבר עצם שאינו אדם אל האדם קוראהו בשם אדם, כמו שקרא ליחזקאל בן אדם:

פרק נט

פסוק ב

מאיבי. **ממתקוממי**. האויב בלב, והמתקומם הוא בפועל:

פסוק ג

הצילני, **הושיעני**. התשועה יפול בעת מלחמה כמ"ש ממתקוממי תשגבני, וההצלה על החורש רעה בצנעה, שלא יפיק זממו, הגם שהוא לא ידע מזה כלל, שע"ז לא שייך תשועה, ועי' למעלה (ז' ב'):

פסוק ד

פשעי, **חטאתי**. חטאת קל מפשע, ומוסיף אף לא חטאתי:

ה'. אתה ה':

פסוק ט
תשחק, **תלעג**. עי' למעלה (ב' ד'), ומוסיף תלעג שהוא יותר מן השחוק:

פסוק יא
יקדמני. פעל יוצא, שיעשה שאני אקדים ואברח טרם יבואו להרגני:

פסוק טז
ולנו. כדי שילינו:

פרק ס

פסוק ג
אנפת. גדר פעל אנף שכלה חרון אפו עד לכלה (ישעיה י"ב):

תשובב. מענין מנוחה והשקט, כמו בשובה ונחת תושעון וע"כ בא למ"ד אחריו, כי השבה בא עם יחוס הפעל בכ"מ:

פסוק ד
פצמתה. בקעת אותה:

רפה, כמו רפא, והוא מקור לרפאות:

פסוק ו
נס. סימן להתקבץ למלחמה:

קשט. עמ"ש משלי (כ"ב כ"א):

פסוק ז
יחלצון. מענין חלוצי צבא:

פסוק ט
מחקקי. השרים הנותנים חקים ומשפטים:

פסוק י
סיר רחצי. הסיר שארחץ בו:

התרועעי. התחברי:

פסוק יא
עיר מצור. ולקמן (ק"ח) שבא שיר זה שנית כתיב עיר מבצר, והוא עיר בצרה ראש מלכות אדום כמ"ש (ישעיה כ"ו):

יובילני, נחני. הנחה הולך ברגליו, והמוביל נושאהו על כתפו, ובא לרוב בדברים בלתי בעלי חיים, לך יובילו מלכים שי, ומצייר שעד אדום הלכו ברגליהם, ולעיר מבצר בצרה הוביל אותם על כתפיו, כי לא יכלו ללכת שמה:

פסוק יג
הבה. מורה על הזמנה בכ"מ (כנ"ל פ"ט), להכין לנו עזרת מצר:

פרק סא

פסוק ב
שמעה, האזינה. הרינון והקינה הוא עקר אצלו, וע"כ אמר עליו לשון שמיעה כמ"ש ישעיה (א' י') ובכ"מ:

פסוק ג
בעטף לבי. מורה על רוב הצרה, כמו בהתעטף עלי נפשי תפלה לעני כי יעטוף:

פסוק ו
לנדרי. מצייר את הנדרים כעצם מופשט, מדבר ואומר, ימים על ימי מלך תוסיף, עד כן אזמרה שמך:

פסוק ח
מן. הכין:

פרק סב

פסוק ב
דומיה. תואר, ענין שתיקה:

פסוק ג
רבה. משגבי וישועתי רבה מאד, וכבר התבאר אצלי ששמות המופשטים יבואו לפעמים בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה:

פסוק ד
תהותתו. שרשו הות, בשקל תכוננו:
על איש. על ידי איש, ומלת על נמשך לשתים, קיר נטוי (על) גדר הדחויה:

פסוק ה
משאתו. מוסב על שם איש הנזכר, מפחדו של שאול:
להדיח. שרשו נדח ומשתתף עם דחה, לדחות את הגדר:

פסוק י
הבל בני אדם, **כזב בני איש**. כזב הוא דבר הבלתי מתקיים, ובני איש הם הגדולים (כנ"ל מ"ט), והם גם אם אין הבטחתם הבל בשעתו הוא כוזב אח"כ:

פסוק יא
כי ינוב. מוסב על הגזל, אם הגזל ינוב תנובה ויעש חיל:

פסוק יב
(יב-יג) **ולך ה'**. אלהים מדת הדין לרשעים בעז, ולצדיקים ה' מדת הרחמים בחסד:

פרק סג

פסוק ב
נפשי. בהגבלה אל בשרי תורה על נפש הרוחניית (כנ"ל ג'):
כמה. לא נמצא לו דוגמא, והוא מענין תשוקה, וי"ל שהיא פעל ממלת כמה המורה על שיעור הכמות, או הדוגמא כמו, שתשוקת הבשר הוא כמו תשוקת הנפש:
בארץ ציה ועיף בלי מים. ציה ע"י חום השמש, ועיף ע"י האויר הארסי, ובלי מים, העדר מקורות ומעינות (ישעיה ל"ה):

פסוק ג
חזיתך לראות. פעל חזה בא על חזיון הרוח והלב תמיד ומזה מחזה הנביאים וחזון ופעל ראה על ראות העין, עמ"ש ישעיה (ל' י', ל"ג כ', למעלה נ"ח י"א):

פסוק ו
ושפתי רננות. הוי"ו במקום כאשר:

פסוק ז
אשמרות, עתות הלילה שנחלקו לג' אשמורות כמ"ש חז"ל:

פסוק יא
יגירהו. וכן הגירם ע"י חרב (ירמיה כ'):

פסוק יב
יסכר. כמו יסגר (עמ"ש ישעיה י"ט):

פרק סד

פסוק ג
מרגשת. המרד בקול המיה והוא הפך הסוד, כמו למה רגשו גוים:

פסוק ז
עולת. כמו עולות:

תמנו. הנו"ן תחת אות הכפל תממו עמ"ש (ישעיה כ"ג):

מחפש. המקום הראוי לחפש שם, ומלת ייחפשו נמשך גם לבסוף יחפשו קרב איש:

פסוק ח
היו. מוסב על המוקשים (הנזכר בפסוק ו'), וכן מלת עלימו, ר"ל על המוקשים:

פסוק ט
ויכשילהו. בא לשון בלשון זכר, כמו לשוני מודבק מלקוחי:

פסוק י
פעל, **ומעשהו**. פועל הוא העסק בדבר, ומעשהו הוא גמר המעשה, כמ"ש למעלה (סי' כ"ח), שישכילו שלא לבד שה' עסק בדבר כי גם הוא גמר את הדבר:

פסוק יא
ויתהללו כל ישרי לב. עמ"ש למעלה (ס"ס ל"ב):

פרק סה

פסוק ה
חצריך, **ביתך**, **היכלך**. הבית לפנים מן החצר וממנו בא הטוב, וההיכל לפנים מן הבית וקדוש ממנו, וממנו בא הקדושה:

פסוק ז
מכין. לפירוש המפרש התחיל אל ה' בנכח, ואח"כ בנסתר מכין משביח, ושוב בנוכח מאותותיך, וע"כ פירשתיו על הצדק, ובא בדרך המליצה, שדרכה לדבר על עצמיים הגיונים בדרך ההפשטה, כמו שתראה במקומות אין חקר לפי פירושי:

פסוק ח
משביח. משקיט:

פסוק י
ותשקקה. מענין משקה, וכבר בארתי (יואל ב' כ"ד) שפעל שוק ושקה משתתפים, והשיקו היקבים, וכן כמשק גבים שוקק בו (ישעיהו ל"ג:ד') לפירושי:

תעשרנה. כמו תעשירנה:

תכין. נסתר לנקבה על הארץ:

פסוק יא
תלמיה, גדודה. הגבוה נקרא תלם, והעמקים שבין תלם לתלם נקראים גדודים, מלשון לא תתגודדו, שריטות וחרישות באדמה, ונחת מענין ירידה כמו כי חציך נחתו בי (למעלה ל"ח):

פסוק יב
מעגליך. מורה על הדרך הסבובי בכ"מ, וזה הבדלו מן דרך ארח נתיב (כנ"ל י"ז):

פסוק יג
נאות. בא תמיד על מרעה צאן ובקר:

פסוק יד
כרים. כמו ירעה מקנך כר נרחב (ישעיהו ל':כ"ג):

פרק סו

פסוק ג
יכחשו לך. עמ"ש בהבדל בין כחש בו ובין כחש לו, התו"ה ויקרא (סי' שע"א):

פסוק ד
יזמרו לך, יזמרו שמך. לך הוא מצד עצמותו, ושמך הוא מצד פרסום מעשיו, ומוסיף שגם יזמרו שמך:

פסוק ה
נורא עלילה. עלילות הם הפעולות ששרשם מכח תכונות מוסריות, ואצל ה' הנפלאות שיעשה ששרשם מפאת תכונת הצדק והמישרים ויתר מדותיו:

פסוק ז
למו, מוסב על עיניו:
וירומו. פעל יוצא, בל ירומו את עיניו, שיאמרו שהם רמים ונשאים מהעולם השפל:

פסוק י
בחנתנו, צרפתנו. הבחינה הוא קודם הצירוף לראות אם יש סיג ואז מצרפו, עי' ירמיה (ט' ו'):

פסוק יא
מועקה. מענין מעקה שסוגר בעד הדבר סביב כמעקה, עמ"ש עמוס (ב' י"ג) על כאשר תעיק העגלה:

פסוק יב
לרויה. תואר, לארץ רויה, שהיא א"י:

פסוק טו
אעשה. לעולה, ועי' גדר עשיה שבא על הקרבן אילת השחר (כלל שע"ג):

פסוק יח
(יח-יט) **אם אם**. מלת אם מציין הספק שראה בלבו, האם והספק היה און בלבו, מה שהסתפק אם לא ישמע ה', ומלת אכן סותר תמיד סברת עצמו כמ"ש ישעיה (מ'), עז"א אכן לא כמו שחשבתי:
שמע, **הקשיב**. הקשבה מרחוק, מוסיף שגם הקשיב:

פרק סז

פסוק ג
(ג-ה) **גוים**, **עמים**, **לאמים**. גוים הם הקבוצים, ועמים הם הקבוצים החשובים יותר שיש להם מלך, והם יודו לה' (כמ"ש ישעיה א' ד'), ולאומים הם האומות שיש להם דת מיוחד (כמ"ש ישעיה י"ז, ולמעלה ב' א'), והם ירננו שהוא יותר מהודאה לפרסם מעשיו לרבים:

פסוק ז
אלהינו. התבאר בכ"מ ששם אלהים הבא בכינוי מציין הקשר שיש לו עם ישראל והשגחתו הפרטיית עליהם:

פרק סח

פסוק ב
אויביו, **משנאיו**. התבאר למעלה (י"ח י"ח), כי השונא הוא פחות מן האויב, שיש שונא בלתי דורש רעתו בפועל, ויצייר שהאויבים התקבצו למלחמה, והשונאים עומדים מרחוק, האויבים יפוצו, והשונאים כשיראו מרחוק ינוסו:

פסוק ג
כהנדוף. שם מבנין הפעיל, ובא בשלמות:

פסוק ד
ישמחו, **יעלצו**, **וישישו**. כבר בארתי שפעל עלץ בא על שמחה נפשיית, ובא לרוב על השמחה בה', ושמחה וששון מובדלים שהששון בא על סימנים החיצונים שיעשו להוראת השמחה (ישעיה ל"ה ובכ"מ):

פסוק ה
סולו. עשו מסלה, כמו סולו סולו פנו דרך:
בערבות. במדבר, וערבה היא מקומות שבמדבר שמלאים שיחים וקוצים כמ"ש (ישעיה מ'):
עלזו. הוא הריקוד והרעדה מחמת שמחה:

פסוק ז
ביתה. לבתיהם:
בכושרות, מענין ידיה שלחה בכשור, שהוא עץ האורג, וי"א כמו בקושרות בקו"ף שאסורים בקשרי זקים וחבלים:
צחיחה. מקום יבש וצמא, ומזה צחיח סלע, וצחה צמא:

פסוק י
נדבות. הוא דבר שאינו מחויב רק שידבנו לבו, וקורא כן הגשם שיורד במדבר:
תניף. תטיף על נחלתך:
ונלאה. תואר, כוננת את הנלאה:

פסוק יג
נות בית. בעלת הבית שהנוה שלה:

פסוק יד
שפתים. הגבולים, כמו למה ישבת בין המשפתים, וקרוב עם לשון שפה שבא על קצה הדבר וגבולו, שפת הים:
בירקרק חרוץ. בחרוץ ירקרק, כמו רבים עמים, משנה כסף, וחרוץ זהב משובח:

פסוק טו
תשלג. פעל יוצא מן שלג וצלמון מענין חשך וצלמות:

פסוק יז
תרצדון. פעל מורכב משתי תיבות תרץ צד תרוצו על צדי הרים גבנונים, וגבנונים מענין גב וגובה, ונוסף הנו"ן כמו או גבן, שבא על גב שיש בגופו:

פסוק יח
אלפי שנאן. אלופים ושרים של שנאנים, שהם המלאכים ה' בם, מלת עליך נמשך לכאן, ה' עלה בם:

פסוק יט
למרום. לרום ההר, כמו חוצבי מרום קברו (ישעיה כ"ג), כי השח יושבי מרום (שם כ"ו):

שבית. נמשך לשתים, שבית באדם, ואף שבית סוררים, ולקחת מתנות מוסגר, שתחלה לקחת מתנות:

פסוק כ
יעמס. בא על משא שאחר הניח עליו כאלו אנו העמסנו עליו משא זאת לישא אותה:

פסוק כא
תוצאות. סוף הגבול, והיה תוצאות הגבול (יהושע ט"ו:ד'):

פסוק כד
קדקד שער. איש שער, כמו ואני תפלה, ואני מוסר לכולם (הושע ה'):
תמחץ. המלוכלך בדמים נראה שנמחץ שם והדמים זבים מגופו:
מנהו. כינוי הנסתר בה"א וא"ו, ר"ל שהאויבים הם מהם מן הכלבים וממינם:

פסוק כו
שרים, **נגנים**. השיר בפה והניגון בכלי, והשרים הולכים אחר נוגנים קודם הליכות ה':
תופפות. תואר:

פסוק כח
רודם. רודה אותם, והרד"ק מפרש כמו רודם רודה בם, וכבר בארתי זה (יחזקאל ל"ד ד') שבד' מקומות נקשר הרדיה עם מלת את ע"ש:
רגמתם. רוגם עליהם באבנים:

פסוק כט
עוזה. שם, ע"מ חוקה אחת:

פסוק לא
חית קנה. הדרים בין קנה ושיחים במדבר:
מתרפס. כמו לך התרפס ורהב ריעך, שהוא הבקשה וההכנעה:
בזר. הכסף שבא בשפע ובפיזור רב, וכן ורכוש להם יבזר, ופי' בזר מעמים:

פסוק לב
חשמנים. אנשים גדולים:

פסוק לה
גאותו. כבר התבאר בכ"מ שגאוה הנאמרת אצל ה' הוא אם יתנשא על חקי הטבע ויעשה נסים ונפלאות, (עי' ישעיה י"ב, ולקמן צ"ג), וכן שחקים נבדלים משמים, שמורה על הנהגה הנסית כמ"ש (ישעיה מ"ד):

פרק סט

פסוק ד
נחר. עבר מן הכפולים, כמו ושכן חררים:

פסוק ה
שנאי חנם, **איבי שקר**. עי' למעלה (ל"ה י"ט), על השונאים אמר רבו בכמות, ועל האויבים עצמו באיכות, כי הם ילחמו אתו להצמיתו ולהכריתו:

פסוק ו
אולתי. אויל הוא המסתפק כמ"ש בפי' משלי:

פסוק ז
(ז-ח) **יבשו**, **יכלמו**. התבאר בכ"מ בושה מעצמו וכלימה מאחרים, וחרפה גדולה מכלימה, רק שהכלימה הוא דוקא בפניו, וכן החרפה הוא על דבר והכלימה הוא גם בלא דבר, ובזה כלימה מוסיף על חרפה, וכ"ה בירמיה (כ"ג מ'):

פסוק ט
מוזר לאחי, **ונכרי לבני אמי**. בארתי (ישעיה כ"ח), שהנכרי גרוע מן הזר, שהזר הוא לאותו דבר כמו ישראל אצל תרומה וכדומה, והנכרי הוא מארץ רחוקה, לאחי מן האב אני מוזר מן הירושה ולא נכרי לגמרי, ולבני אמי שאיני יורש עמהם אני נכרי לגמרי:

פסוק יד
חסדך, **באמת**. מבואר בכ"מ שהחסד הוא בדבר שאינו מחויב, והאמת הוא לקיים דבר המובטח:

פסוק יט
גאלה, **פדנו**. התבאר (ישעיה ל"ה) ובכ"מ, שהגאולה הוא מצד הקורבה, והפדיה הוא מצד הדבר עצמו והול"ל קרבה כי הוא מגזרת פעל, ואמר קרבה שר"ל מצד הקורבה גאל אותה:

פסוק כ
חרפתי, **ובשתי**, **וכלמתי**. עיין פסוק ז' ח':

פסוק כא
ואנושה. כאב אנוש והא' היא א' איתן ונפלה א' השורש:
לנוד, **ולמנחמים**. בארתי (ישעיה מ"ט) כי הנידה הוא מן הקרובים ואין, כי אין קרובים, ומנחמים יהיו גם אחרים, רק הוא לא מצא מנחם:

פסוק כב
בברותי. פעל ברה על האכילה בא על שמאכילים החולה להברותו (ש"ב י"ג), או על סעודת הבראה של האבל, להברות את דוד לחם (שם ג' ל"ה), ולא ברה אתם לחם (שם י"ב י"ז), היו לברות למו (איכה ד':י'):

פסוק כג
ולשלומים. משם שלום, ויל"פ יהיו לפניהם לפח ולאנשי שלומים למוקש:

פסוק כה
זעמך וחרון אפך. עי' הבדלם ישעיה (י' ה'):

פסוק כו
טירתם. בא על הארמנות ובנינים הגדולים שבו יתקבצו העדה כמו בתי העצה, או בתי עבודת אליליהם:

פסוק לו
(לו-לז) **וירשוה, ינחלוה**. ירושה היא הורקת הרשות מהמוריש להיורש, ונחלה הוא נחלת אבות לבנים עד עולם (ישעיה נ"ז י"ג):

פרק ע

פסוק ב
חושה. נמשך גם על להצילני:

פסוק ג
יבשו ויחפרו. התבאר (בסי' מ'):

פרק עא

פסוק ד
מיד, מכף. התבאר (שיעיה ס"ב ג', ירמיה ט"ו כ"א, משלי י' ד', ל"א כ'):
וחומץ. כמו וחומס, ועמ"ש ישעיה (ס"ג א):

פסוק ו
מבטן ממעי אמי. בארתי בישעיה (סי' מ"ט) שמעי אמי מציין טרם התפרד הולד מביצי ההולדה, ועז"א גוזי שאתה גוזז ומפריד העובר מן המעים בתחלת רקימת הולד, והוא מוסיף על מבטן שמציין בעת נפרד העובר מן המעיים ומונח בבטן אמו:

פסוק ז
כמופת. בא תמיד על דבר היוצא מדרך הטבע:

פסוק ח
תהלתך, **תפארתך**. תפארת מציין הענינים הנשגבים שיעשה ה' למעלה מן הטבע שבם יתפאר, כמ"ש כן נהגת עמך לעשות לך שם תפארת:

פסוק טו
ספורות. שם, והנפרד ספורה כמו בשורה, ר"ל לא ידעתי מספר להם:

פסוק יח
זקנה ושיבה. שיבה הוא יותר מן הזקנה, זקנתי ושבתי זרועך, הזרוע הוא הפרק העליון של היד והיא המניעה את היד, מציין ראשית הסבה המנעת את המסובבים, ואצל ה' יציין לרוב מה שיעשה מעצמו בזולת עזר מעשה התחתונים וצדקתם כמ"ש בכ"מ.
לדור. נמשך לשתים לכל [דור] יבא:

פסוק יט
וצדקתך. גדר הצדקה הבא אצל ה' התבאר (ישעיה נ"ט) ובכ"מ, שהוא מורה על המעשים שיעשה מצד אלהותו שלא בהשקף על מעשי בני אדם ועל סבות טבעיות:

פסוק כג
(כג-כד) **שפתי**, **לשוני**. התבאר בכ"מ שהלשון פנימי מן השפה, ומציין תמיד על עניני בינה לכן אמר תהגה, שההגיון הוא הוצאת דבר מדבר ע"פ מופתי התבונה:
בשו, **חפרו**. החפר הוא יותר מן הבושה שחופר פנים בטמון, כמ"ש בכ"מ:

פרק עב

פסוק א
משפטיך, **וצדקתך**. המשפט הוא בין אדם לחברו והצדקה בין אדם למקום, כמ"ש ישעיה (א' כ"א):

פסוק ב
בצדק, **במשפט**. המשפט הוא לפי הנימוס הקבוע והצדק ישקיף על הענין והזמן והנדונים ולא ישקיף על הנימוס בהחלט רק יעשה לפנים משורת הדין (ישעיה שם):

פסוק ג
בצדקה. צדקת המעשים (כנ"ל א') ושיעורו ישאו הרים וגבעות שלום לעם ובצדקה:

פסוק ד
עני, **אביון**. האביון אין לו מאומה, ומקבל צדקה כמ"ש בכ"מ:

פסוק ז
גז. עשב הגזוז:

רביבים. המטר הדק:

זרזיף. נטיפה והזלה, ובדברי חז"ל מטא זרזיפא דמיא על רישיה:

פסוק ט
ציים. שוכני המדבר:

פסוק י
ישיבו. פעם אחר פעם וכן והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים (מ"ב ג'):

פסוק יד
מתוך. היא המרמה הצפונה, וחמס הוא הגלוי ויגאל בא על גאולת קרובים כנ"ל (ס"ט י"ט):

פסוק טז
פסת. פשיון של בר, כמו אם פשה תפשה, מעיר שם המין, מן הערים יציצו אנשים כעשב הארץ:

פסוק יז
ינון. פעל משם נין ונכד:

יאשרוהו. יחשבו אותו למאושר והאושר בא תמיד על ההצלחה הנפשיית:

פרק עג

פסוק ב
שפכו אשורי. יצייר כי נושא אתו כלי מלא מן אושר נפשי שלו, וכשימעדו רגליו ליפול ישפכו האשורים שלו כאשר ישפכו מים שבכלי עת ימוט הנושאם:

פסוק ד
חרצובות. פרשתי ישעיה (נ"א ו') חור צב, חורים מכוסים וטמונים, ר"ל דבר נסתר המוביל אל המיתה. ואולם שרשו איל, והמ"ם כינוי הרבים, כחם הוא בריא וחזק:

פסוק ה
אנוש, **אדם**. אדם יציין גם המין, ר"ל נגעים המיוחדים אל מין האדם, וכן דרשו חז"ל על בנגעי בני אדם, משא"כ העמל אינו מיוחד מצד האדם, רק מצד שהוא אנוש קטן ודל:

פסוק ו
יעטף. בא על דבר המעטיף ומכסה על דבר, ומוסב על הענק, ושית כינוי על מקום הערוה חשופי שת (ישעיהו כ':ד') שית זונה (משלי ז':י'), שיכסה ערות החמס אשר למו:

פסוק ז
יצא. מוסב על השית שיוצא ומתגלה מחלב של עינימו משכיות עמ"ש ישעיה (ב' ט"ז):

פסוק ח
וידברו. מענין דבר:
ברע עושק. ע"י הרע של העושק:

פסוק י
עמו. של המרום:
מי מלא. מים של פלג אלהים מלא מים:
ימצו. כמו שתית מצית, שישתו עד התמצית:

פסוק יא
איכה ידע אל, ויש דעה. לא ידע, יפול גם על מי שהוא בן דעת ואינו יודע ענין פרטי, אבל אין דעה, מציין שלא נמצא אצלו דעת כלל, תחלה יאמרו שאינו רוצה לדעת מעניני עולם השפל, באומרים עזב ה' את הארץ, ואח"כ יאמרו כדעת המינים שלא יצוייר אצלו דעה כלל, וכדעת הפילוסוף שהביא הכוזרי ובמו"נ, וכמ"ש חז"ל מה העמוד הזה וכו':

פסוק יב
השגו. ענין ריבוי, כמו ואחריתך ישגא מאד:

פסוק טו
בגדתי, פעל יוצא מקומות המזומנים והמקודשים לשכר ועונש בעולם הנצחי:

פסוק יח
בחלקות. הב' הוא ב' הכלי, ע"י החלקות אשר תשית:
למשואות. מענין שממה וחשך:

פסוק כ
בעיר. כמו בהעיר:
וצלמם. היא הנפש הנצחיית, צלם אלהים שלהם:

פסוק כא
יתחמץ. יטהר כמו חמוץ בגדים (ישעיהו ס"ג:א') לפי פרושי שם ויל"פ שכליותי מוסב על יתחמץ כי יתחמץ לבבי וכליותי אז, אשתונן, כמו ושננתם לבניך אז אלמד לדעת שאני בער, ולדעת המפ' בא האי' תחת הה' השתונן:

פסוק כד
ואחר כבוד. אחר הנפש שנקראת כבוד, ומן הנגינה נראה שפי' ואחר כך, ר"ל אחר המות אז בכבוד יקח אותי אליך ב' בעצתך, נמשך לשתים:

פסוק כו
שארי. בשרי:
צור לבבי. הנפש, כמ"ש ויעתק צור ממקומו עמש"ש, וחלקי (חלק) אלהים כמו כסאך אלהים (למעלה מ"ה):

פרק עד

פסוק ב
נחלתך. הנחלה מציין הקנין מדור דורים מאבות לבנים, כי הנגאלים היו שלו נחלה מהאבות, והגאולה היא מצד השייכות שיש לו בדבר כנודע, ומלת זכר נמשך לשתים זכור הר ציון:

פסוק ג
למשאות. לחורבת, והרימה פעמיך כמו הוקר רגלך, או וישא יעקב רגליו ההליכה מפה:
כל. שיעורו כל בקדש, הרע אויב:

פסוק ה
בסבך. מקור, שיבלע העץ ויסתבכו בו הקרדומות, ולפירוש הב' בסבך שם, ויל"פ כי בעת הבנין לא נשמע מקבות וכלי ברזל בהבנתו עפ"ז אמר הלא תחלה אם באו קרדומות בסבך עץ היה נודע כאלו הביא הברזל למעלה, ואיך עתה פתוחיה בכשיל וכילפות יהלומון:

פסוק ו
פתוחיה. הפתוחים והצורות המפותחים על הקירות:
כשיל. תרגום בקרדומות באו לה בכשילין, וכילף, כלי שמשברים בה את האבנים:

פסוק ח
נינם. מענין נין ונכד:

פסוק ט
עד מה. עד דבר מה, ר"ל כל מאומה:

פסוק י
יחרף צר, ינאץ אויב. הצר הוא בגלוי והאויב בלב כמ"ש בכ"מ, הצר מחרף בפרהסיא והאויב מנאץ בלב:

פסוק יא
מקרב. המ"ם מורה על ההוצאה, השיבה מקרב חיקך וכלה את האויב:

פסוק יד
לעם לציים. לעם שוכני ציה, והלמ"ד כפול, כמו לעדך ליעקב, לאדוני לעשו:

פסוק טו
בקעת מעין, בקעת הצור שיהיה מעין, וכן וטחני קמח:

פסוק יט
נפש, חית. באו בהגבלה שניהם על הנפש, וחיה היא הנפש הנצחית שנקראת חיה על שחיה לעולם, ונפש היא נפש החיונית, ועל שניהם ביחד אמר ויהי האדם לנפש חיה:
תורך. התור היא היונה הנוסעת, וע"כ ממשיל בו את ישראל (המשולים ליונה) בעת נסיעתם מגולה אל גולה:

פרק עה

פסוק ב
ספרו. לדעת המפרש הי"ל ספרנו:

פסוק ג
מועד. מלשון ולא מעדו קרסולי, התמוטטות, וכן פרשתי מ"ש (צפניה ג':י"ח) נוגי ממועד, ואמר אקח מועד, כי היושר לא ימעד מעצמו רק ע"י המעדה של האנשים אשר את הישרה יעקשו:
אני מישרים. מישרים הוא שם המופשט של היושר, היושר אומר על עצמו אני מישרים כי אמעד:
אשפט. בא גם על שפיטת הרעיון והמחשבה, כמו הנה נא ערכתי משפט (איוב י"ג:י"ח):

פסוק ד
תכנתי. כמו ויעמידו בית האלהים על מתכונתו, העמדתי עמודים על מכונם, אולם לדעתי שרשו כון, כמו וכנו נחשת, וכנה אשר נטעה ימינך, והתי"ו בא להוראת הבנין,

כמו תרגלתי (הושע י"א ג') כמש"ש שיש עוד בנין תפעל וסימנו תי"ו בראש, אנכי הכן והבסיס של העמודים שלה:

פסוק ה
אל תהולו. אל תתעסקו בדברי הוללות:

פסוק ו
אל. נמשך לשתים, אל תרימו, אל תדברו:

פסוק ט
חמר. היין הטוב המעלה רתיחות:

מסך. כמו מסכה יינה:

ויגר. יציקה והתכה:

פסוק י
ואני. מוסב על שם מישרים, כמ"ש אני מישרים, שמישרים והיושר עומד כעצם המופשט, ומשיר כל דברי השיר הזה מן פסוק ג' עד סופו, והמפרשים נלאו ולא מצאו סודו מי המדבר פה ונטו כולם אל הדרוש ושם המדבר מפורש יונח בפסוק ג' אני מישרים, אני המדבר:

פרק עו

פסוק ב
אלהים, **שמו**. התבאר בכ"מ, ששמו מורה על הפרסום והוא מדרגה קטנה מן נודע אלהים, שהוא ידיעת עצמו שזה ביהודה שהשכינה שם, ובישראל רק שמו גדול:

פסוק ג
סוכו, **מעונתו**. הסוכה ארעי והמעון קבוע, ושם מעון בא לרוב על דברים הגיונים, או מעון חיתו טרף הנוראים:

פסוק ה
נאור. מענין אור, והוא שם הקריאה:

פסוק ו
(ו-ז) **אשתוללו**. הא' במקום ה' השתוללו, וכן כל מלבושי אנאלתי (ישעיה ס"ב) ופי' מענין שכחה, וכן וסר מרע משתולל (שם נ"ט) לפירושי:

נמו שנתם, נרדם. תנומה קלה משינה, ותרדמה היא השינה העמוקה, שנמו קצת ובאו לשינה ומן השינה נרדם בתרדמה עמוקה ע"י גערת אלהי יעקב, הפך מגערת אנשים שמעיר מן השינה, נרדם הוא ורכב שלו:

פסוק יא

תחגר. תעצור, כחגור על דבר שלא ימוש ממקומו ולפי' הב' הוא נסתר לנקבה. חמת אדם היא תחגור ותעצור שארית חמת ה':

פסוק יב

שי למורא. השמות שנוסף בם מ"ם האמנתי"ו מורים על המקום המיוחד לאיזה דבר, כמו מקדש מושב וכדומה. כמ"ש באילת השחר (כלל ז'). ומלת שי לא נמצא רק במנחה שמביאים לה' אל היכלו לרצותו. (ישעיה י"ח. למעלה ע"ב):

פסוק יג

יבצור. יקטוף, כמו כי תבצור כרמך או מענין מניעה כמו לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. ויבצור רוח נמשך גם למטה יבצור רוח נורא למלכי ארץ:

פרק עז

פסוק ב

והאזין. המקור במקום עתיד ויאזין:

פסוק ג

ידי נגרה. ידי זבה ליחה:

ולא תפוג. ולא תפסק לזוב, עיני נגרה מאין הפוגות:

פסוק ד

ואהמיה. היו"ד למ"ד הפעל והה"א נוספת, אהמה בקול, ואשיח בלחש.

ותתעטף רוחי. היא העילוף לגמרי, סדר החולשה עד העטפת הרוח:

פסוק ה

אחזת שמורות עיני. כמו ויאחז את הבית בעצי ארזים, שסגרת שומרי עיני שהם העפעפים, ונפעמתי כמו ותפעם רוחי:

פסוק ו

ימים מקדם. הוא ימי הילדות, ובמליצה ימי יצ"מ, ושנות עולמים הדורות שאחריו:

פסוק ז

אזכרה. שעורו אזכרה בלילה נגינתי, ויחפש כפשטו, שחופש וחוקר בדבר:

פסוק ט
האפס, **גמר**. הגמר משתתף עם המלות המורים על ההשלמה, כי ההבטחה יצוייר שהיה עד כמה דורות תמשך ונשלם הזמן, אבל החסד הוא דבר שאין לו גבול, אמר אפסי (וכנ"ל י"ב ב'), ויש הבדל בין עולם ונצח ובין דור ודור, שדור ודור מציין הזמן המתחלק לשני דורות, כמ"ש למעלה ל"ג י"א:

פסוק י
חנות. מקור בתוס' תי"ו:
קפץ. סתם ומנע, כמו וכל עולה קפצה פיה:

פסוק יא
חלותי. שרשו חלה, והוא מקור מבנין הכבד:
שנות. ענין שינוי, כמו כי אני ה' לא שניתי:

פסוק יב
מעללי, **פעלך**. פעל, מציין העסק שעוסק באיזה דבר, ומעלל יציין פעולות מוסריות שמוצאם מתכונות נפשיות (כנ"ל כ"ח), ואצל ה' הדברים שיעשה מצד מדותיו לרחמים או לדין וכדומה:

פסוק יח
זרמו. מפועל הכבד ע"ד המרובע, העבות זורמו מים, היינו העבים, ורעהו בקר לא עבות (ש"ב כ"ג) ומבואר אצלי תמיד כי שחקים גבוהים משמים ומציינים מקום הפלאות והנסים (עי' ישעיה מ"ה ח').
חצציך. מענין חצים, ור"ל הברקים כמו ויצא כברק חצו (זכריה ט':י"ד) וישלח חציו וברקים רב (למעלה י"ח) שלח חיציך ברק ברק (להלן קמ"ד):

פסוק כ
דרכך, **שבילך**. שביל הוא מה שילך בו איש יחיד בודד:

פרק עח

פסוק ה
עדות, **תורה**. ע"ל ס' קי"ט:
יעקב, **ישראל**. התבאר תמיד יעקב ההמון וישראל הם הגדולים, עי' ישעיה (ט' ז'):

פסוק ז
כסלם. הבטחון שישמרם מכל רע (איוב ד'):

פסוק ח
לבו, **רוחו**. עי' לעיל נ"א י"ב:

פסוק ט
נשקי, **רומי**. נושקי נשק, רומי קשת, הפכו, עורף:

פסוק יא
עלילותיו. הם הפעולות היוצאים מתכונות נפשיות כמו רחום וחנון:

פסוק טו
(טו-טז) **צורים**, **סלע**. צור קשה מסלע, ותחלה הכה צור בחורב (שמות י"ז) ואח"כ את הסלע (במדבר כ':ח'), והמשורר סמך בקיעת ים שעשה מן המים יבשה אל הוצאת מים מן הסלע שהוציא מיבשה מים, וכמ"ש מה לך הים כי תנוס מלפני אדון ההופכי הצור אגם מים, עמ"ש שם:

פסוק יח
לנפשם. לתאותם כמו כי תאוה נפשך לאכול בשר:

פסוק יט
לערך שלחן. שלחן מלא מכל:

פסוק כא
יעקב, **ישראל**. כנ"ל פסוק ה':

פסוק כג
שחקים, **שמים**. שחקים גבוהים משמים (כנ"ל ע"ז י"ח) ומורה על הפלאות, ומציין שירד משחקים דרך דלתות שמים ומוציא מן ההיכל הפנימי דרך דלתות שער החצר החיצונה:

פסוק ל
לא זרו. לא התנכרו, ופרושו כמו והיה לכם לזרא:

פסוק לג
ימיהם, **ושנותם**. עמ"ש (יחזקאל כ"ב ד'):

פסוק לו
בפיהם, **בלשונם**. מבואר אצלי תמיד שהפה מורה הדבור החיצוני והלשון מורה הדבור התבוניי, שהלשון פנימי מן הפה (ע"ל נ' י"ט, ולמעלה ל"ד י"ז):

פסוק לח
אפו, **חמתו**. החמה הוא הכעס השמור בלב והאף הוא הגלוי (כנ"ל ו' ב') וכשיש אף וחמה ביחד בא להשחית, כמ"ש כי יגורתי מפני האף והחמה אשר אמר ה' להשמיד

אתכם, ומשה עמד בפרץ להשיב חמתו מהשחית, כמ"ש חז"ל שחמה משה הרגו, וע"י שלא העיר החמה שב האף ולא השחית:

פסוק מ

במדבר בישימון. הישימון גרוע מן המדבר, ומציין השממון הגדול אשר שם, והמדבר הוא לפעמים ארץ זרועה (כמ"ש ירמיה ב' ב'):

וימרוהו, ויעציבוהו. מובדלים, וכן בישעיה (ס"ג י') כמ"ש שם:

פסוק מא

התוו. כמו תתאו לכם הר ההר, והתוית תו, גבול וסימן:

פסוק מג

אותותיו ומופתיו. האות הוא לסימן ולהוכחה על דבר, והם המכות שבאו בהתראה בזאת תדע כי אני ה', והמופת דבר זר היוצא מן הטבע, כמ"ש ישעיה (ח' י"ח), והם דברים מפליאים שבאו שלא בהתראה, ושדה צוען כולל כל מה ששייך לממלכת מצרים, שהמופתים הלכו בכל גבוליהם סביב, אבל האותות נתנו לפרעה ולשריו בארץ מצרים:

פסוק מה

ותשחיתם, וכן ותעל הצפרדע, המין בא בלשון נקבה:

פסוק מז

חנמל. מין ברד:

פסוק מח

בעירם, ומקניהם. בעירם הבהמות, ומקניהם כולל כל הקנינים שלא הוכו מהברד אכלום רשפי אש, כמ"ש ואש מתלקחת בתוך הברד:

פסוק מט

חרון אפו, עברה, וזעם. זעם משתתף עם השמות המורים על העונש והקללה (ישעיה י' ה'), וההבדל בין חרון אף ועברה שהעברה הוא שהכועס יעבור הגבול לכעוס גם על מי שלא חטא, כמ"ש בכ"מ כי בברד ניצול הירא את דבר ה' והניס מקנהו אל הבתים, לא כן הדבר הכה את כולם:

פסוק נ

יפלס נתיב. נתיב הוא שביל היחיד, ופלס שבא על הדרך בא תמיד על המעגל, פלס מעגל רגליך, וכל מעגלותיו מפלס (כמ"ש ישעיה כ"ו), שהוא שישקול הדרך הסבובי היוצא מדרך הישר, וכן שקל הנתיב הפרטי שנטה מדרך הכולל של אפו, כי הדרך הגדול

הכולל של האף לא היה חושך ממות נפשם והיו מתים כולם בדבר, ושקל נתיב מיוחד שרק חיתם הסגיר לדבר:

פסוק נב
(נב-נג) **וינהגם**, **וינחם**. שם נהג בא על נהוג הבהמות שהולכים בלא דעת, שעז"א כצאן, כעדר ושם נחה על המוליך בן דעת, שאח"כ הלכו בדעת ולא פחדו:

פסוק נט
ויתעבר. כנ"ל (מ"ט):

פסוק סא
עזו ותפארתו. תפארת מוסיף על עז, ומורה תמיד על דבר נסיי ופלאיי:

פסוק סב
ובנחלתו התעבר. נחלה מציין הקדושה (כמ"ש ירמיה ב') והתעבר עובר הגבול (כנ"ל מ"ט):

פסוק סג
לא הוללו. שהיו מהללים אותה כלה נאה וחסודה:

פסוק עא
מאחר עלות. הצאן המניקות, כמ"ש עלות ינהל:
יעקב, **ישראל**. כנ"ל פסוק ה':
עמו נחלתו. נחלה מציין הקדושה והדת (ירמיה ב'):

פרק עט

פסוק א
לעיים. לגלים, ותרגום לעי השדה ליגרי חקלא, ויגר תרגום של גל:

פסוק ב
לחיתו ארץ. מובדל במובנו המדויק מחית השדה שהם חיות המצוים בישוב, שכלכלו אותם בבשר שחתכו מן נבלת החסידים:

פסוק ד
חרפה. לשכנינו וכו' (כנ"ל מ"ד י"ד):

פסוק ה
תאנף. גדר פעל אנף (לקמן פ"ה ו'):

פסוק ו
חמתך. הוא הכעס הפנימי כנ"ל (ו יב):
לא ידעוך. **בשמך לא קראו**. וכן בירמיה (י' כ"ה):

פסוק ח
יקדמונו, הקדימה היא לפני דבר אחר, ור"ל לפני זכירת העונות:

פסוק ט
עזרנו אלהי ישענו. העזר פחות מן הישועה, שהמושיע עושה הכל בעצמו לא כן העוזר, ואחר שתמיד היית מושיע, עכ"פ עזור עתה:
עזרנו והצילנו. ע"ל ז' ב':

פסוק יא
הותר. שיתירם מן המאסר, או שישאירם בחיים:

פסוק יג
לעולם, **לדור ודור**. לעולם הוא הזמן התמידי, ולדור ודור הוא הזמן המתחלק לשני דורות (כנ"ל ל"ג י"א), ההודאה על הטובה העברה היא תמידית כל ימי חיינו שהוא מצדנו, וספור התהלה היא לדורות הבאים מדור לדור:

פרק פ

פסוק ב
הופיעה. על הופעת וגילוי השכינה:

פסוק ה
עשנת. מענין חרון אף, כמו אז יעשן אף ה':

פסוק ו
שלישׁ. יל"פ כי שלש פעמים הגלם נבוכדנצר, ור"ל שלש פעמים האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות, או שנתקן בימי בלשצר שהיו שלשה מלכים לגלות בבל, או כיון על מצרים ובבל ומדי ג' גליות:

פסוק ט
תסיע, **תגרש**. ר"ל הסעת וגרשת פעם אחר פעם, לכן בא העתיד:

פסוק יא
כסו. השרשים כסו את ההרים בצלה:

פסוק יג
וארוה. לקטוה:

פסוק יד
יכרסמנה. ענין כריתה כמו שדה שקרסמוה נמלים:

פסוק טז
וכנה. כמו מכון וכן ובן מלשון בנין:

פסוק יח
ידך. מכת ידך:

פרק פא

פסוק ד
בחדש. ר"ח שבו התחדש הירח, הנה חדש מחר:
בכסא. יום המוכן ומזומן, כמו ליום הכסא יבא ביתו:

פסוק ה
חק, **משפט**. חק דבר שאין טעמו ידוע, ומשפט דבר שטעמו ידוע (אילת השחר כלל תקי"ג):

פסוק ו
(ו-ז) **שפת**, (**איש**) **לא ידעתי**. **מדוד**. כמו והכה בכיור או בדוד (שמואל א' ב'):

פסוק י
אל זר, **אל נכר**. נכר גרוע מזר כמ"ש ישעיה כ"ח, ור"ל שלא יהיה בך היינו בלבך אל זר מחשבת ע"ז, ולא תשתחוה בפועל, וכמו לא יהיה לך אלהים אחרים שפירשו רבים ממוני המצות על מחשבת אליל, וכל מאמר הוא תנאי נסמך על מלת אם, אם תשמע ולא יהיה בך אל זר אז הרחב פיך, ואנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים הוא כעין מאמר מוסגר מבאר הטעם שראוי שלא יהיה בך אל זר, וכמו שכן אמר בדברות הר סיני אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך, לא יהיה לך:

פסוק יב
(יב-יד) **ולא שמע עמי לקולי וישראל לא אבה לי**. שם ישראל הוא שם מעלתם מצד עצמם, ושם עמי הוא שם הקשר שיש להם עם אלהים שהם משועבדים לו כעם למלכם, מצד השעבוד של עמי מחויבים לשמוע בקולו, ומצד מעלתם בעצמם ראוי שיאבו

בעצמם לה', וכן אמר לו עמי שומע לי ישראל בדרכי יהלכו, שמצד מעלתם ישראל ראוי שילכו בדרכי ה' מעצמם מצד מעלתם:

פסוק טו

(טו-טז) **אויביהם צריהם, משנאי ה'**. בארתי לקמן פ"ט כ"ג הבדלם, כי הצר הוא המציר בפועל, ועליו משיב ידו להענישו בפועל, והאויב דורש רעה בלב ויכניע אותו שיכנע בלבו מדה כנגד מדה, והשונא אינו דורש רעה דוקא רק נבדל ממנו ומרחיקו, וע"כ אמר משנאי ה', ומשנאי בפועל שגורם שגם אחרים ישנאו אותו, וחז"ל דרשו כל משנאי אהבו מות אל תקרא משנאי אלא משניאי, וזה רצוף בפשטות מלת משנאי בפועל, וחסר מלת אשר משנאי ה' אשר יכחשו לו, כמו וכחשתי לאל ממעל איוב ל', וכן מלת על נמשך לשתים על צריהם אשיב ידי, (על) משנאי ה', ועתם עת פורעניותם, ומלת כמעט, ר"ל לו שומע לי כמעט:

פסוק יז

מחלב. מן המיטב כמו חלב כליות חטה (דברים ל"ב):

פרק פב

פסוק א

נצב. על העומדים לפני הב"ד, כמ"ש ישעיה ג' על נצב לריב, ועדת היינו הנועדים למשפט:

פסוק ג

(ג-ד) **שפטו, הצדיקו**. ההבדל בין משפט וצדק ידוע בכמה מקומות שצדק מוסיף על המשפט שישקיף על הענין והנדונים, והבדל בין דל ואביון עני ורש, אביון גרוע מדל שאין לו מאומה, עז"א שפטו דל ויתום, פלטו דל ואביון, שדל הסמוך אל אביון הוא שנתדלדל לגמרי, ואין לו משפט לתבוע דבר רק צריך לפלטו ולהצילו בגופו מיד רשעים, ויש הבדל בין דל ורש, רש מציין שהתרושש מירושתו, שהוא הפך של ירש, ועני מציין הנכנע ובא על צדיקים לרוב, העני שבא למשפט על מה שלוקחים מנחלתו, ישפטו משפט צדק לפנים משורת הדין:

פסוק ה

לא ידעו ולא יבינו. הידיעה ע"י החושים והבינה ע"י השכל, (ישעיה מ"א י"ט, מ"ג י' י"ט, מ"ד י"ח):

פסוק ח
תנחל. עומד, הגוים הם שלך בנחלה דור דורים:

פרק פג

פסוק ב
דמי, **תחרש**, **תשקט**. דמם הוא ההפסק מהדבור או הפעולה, והחרישה היא הפך התשובה, והשקטה הוא הפך המעשה, (ישעיה ס"ב א'):

פסוק ג
אויביך, **משנאיך**. האויב דורש רשע ולא השונא, ע"כ אמר אויביך יהמיון:

פסוק ד
יערימו סוד, **יתיעצו**. העצה הוא התכלית הנרצה מן הסוד שירימו, כמ"ש ישעיה (י"ד כ"ד):

פסוק יב
שיתמו. באופן שיהיו נדיבמו כעורב, או שבא הכינוי עם הפעול כמו ותראהו את הילד:

פסוק יד
כגלגל, **כקש**. עי' ישעיה י"ז י"ג:

פסוק טו
תבער. יוצא וכלהבה, וכן יואל א' י"ט, אש אכלה ולהבה להטה:

פסוק טז
סער, **סופה**. סופה גדול מסער:

פסוק יז
קלון. י"ל מלשון אשר קלם מלך בבל באש שרפה מאש הבוער שהכיר:

פסוק יח
יבושו, **ויחפרו**. חפר גדול מן בושת, שחופר פנים בטמון מרוב הבושה:

פרק פד

פסוק ג
כלתה. יותר מנכסף שהוא עד כלות הנפש, ופעלים אלה נמשכים לשנים, גם נכספו לבי ובשרי, שירננו:

פסוק ד
בית, קן. הצפור תקנן גם אצל הבתים, והדרור מתרחק מבני אדם ויעשה לו קן על עצים גבוהים:

פסוק ה
עוד. ר"ל עוד הפעם, כמו שהללוך בימי קדם:

פסוק ז
(ז-ח) **הבכא**. כמו מול בכאים, מיני אילנות, ופעל עוברי על המסלות, וכן ישיתוהו המסלות ישיתו את לבבם, ומורה ממטיר כמו יורה ומלקוש, ופעל ילכו על המסלות, יראה על הלב:

פסוק יא
הסתופף. לעמוד אצל הסף:
מדור. מלשון דירה בלשון המשנה:

פרק פה

פסוק ב
שבות. בחירי"ק מענין שביה, ובכ"מ כתוב שבות בוי"ו והוא מענין השבה כמ"ש בירמיה, והכתיב פה שבות בוי"ו:

פסוק ג
נשאת עון. יש עדיין העון במציאות רק ה' סובל אותו, וכמ"ש מיכה ז' י"ח בהבדל בין נושא עון ובין כובש עון ועובר על פשע עיי"ש, וההבדל בין עון וחטא ידוע בכ"מ:

פסוק ד
עברתך, **חרון אפך**. עי' הבדלם בבה"ע:

פסוק ו
תאנף, **תמשך אפך**. גדר פעל אנף שכלה חרון אפו ע"י העונש וזה הפך של תמשך אפך, שימשוך דור דורים, כמ"ש ישעיה י"ב ובכ"מ, וההבדל בין לעולם ובין דור ודור למעלה ל"ג י"א ובכ"מ:

פסוק יא
חסד ואמת. הבדלם מבואר:

פסוק יב
(יב-יג) **תצמח**. תחלת הצמיחה, ותתן יבולה הוא הגמר, וכן נשקף הוא ההתחלה ויתן הטוב הוא הגמר:

פסוק יד
צדק לפניו יהלך. לפני הטוב, יצייר הצדק והטוב כעצמים מופשטים, והטוב ילך בדרך אחרי הצדק המורהו דרך ילך:

פרק פו

פסוק ד
אליך נפשי אשא. עי' למעלה (כ"ה א'):

פסוק ו
האזינה תפלתי הקשיבה בקול תחנונותי. תפלה גדולה מן התחנה כנ"ל, והכלל שהאזנה גדולה מהקשבה, ובא על התפלה שהוא העקר האזנה, ועל התחנה שהיא טפלה הקשבה כמ"ש בפנים:

פסוק יא
דרכך, אמתך. עי' למעלה כ"ה ג' ה':

פרק פז

פסוק א
בהרי. כי היה בציון כמה הרים כנודע:

פסוק ב
שערי. מציין מושב החכמים והראשים בכ"מ:

פסוק ג
מדבר בך. דבור שאחריו ב' הוא תמיד לגנאי, כמ"ש בכ"מ, כמו וידבר העם באלהים ובמשה כי דברנו בה' ובך:

פסוק ה
והוא. ר"ל האיש שנולד בה:

פסוק ו
יספר. מענין מספר:

פסוק ז
ושרים כחללים. בעת ינגנו בחלילים, או בעת יחולו במחול אז שרים לאמר כל מעיני בך, מענין מעין מים:

פרק פח

פסוק א
לענות. הרמת קול, כרם חמר ענו לה (ישעיהו כ"ז:ב'):

פסוק ג
תפלתי, **רנתי**. רנה מענין קינה כמו קומי רני בלילה וכן למעלה (י"ז א):

פסוק ו
חפשי. מרעות העולם, וחללים הם הנהרגים ע"י פצעים, מידך נגזרו, נסתלקו ממכת ידך כמו כי נגזר מארץ חיים, שאין ידך מושל עליהם:

פסוק יא
מתים, **רפאים**. עי' ישעיה (כ"ו, י"ד):

פסוק יג
נשיה. תואר, לשון שכחה כמו נשכחתי כמת מלב:

פסוק טו
תזנח, **תסתיר פניך**. עי' למעלה (י"ג ב'):

פסוק טז
אפונה. בכ"מ אשר אפנה:

פסוק יז
צמתתוני. נכפלה התי"ו לחזק, שכרתו אותי כריתות רבות (מכלול):

פסוק יח
סבוני, **הקיפו**. ההיקף הוא ההיקף השלם כנ"ל (כ"ב י"ז, מ"ח י"ג):

פרק פט

פסוק ב
חסד, **אמונה**. אצל בני אדם גדר האמונה הוא לשמור הבטחה או חיוב, וגדר החסד הוא מה שיתנדב מבלי חיוב או הבטחה, ואצל ה' מצאנו שעפ"י יסוד זה יכנה ההנהגה הטבעיית בשם אמונה, כי בו שומר אמונתו אל העולם, שיסדה לעולם על חקי הטבע

הקבועים, ואת ההנהגה הנסיית בשם חסד, כי זה יעשה מנדבת לבו מבלי חיוב קודם, ובסי' זה הוכפלו שמות אלה בפסוק ג', ט"ו, כ"ה, כ"ט, ל"ד, נ', וחוץ מזה מבואר נגלה שכל דבור ודבור סובב על הקוטב הזה, וכבר דבר על שני אלה למעלה ל"ג ה', ל"ו ו', צ"ב ג' ובכ"מ.

אשירה, **אודיע**. על הנפלאות ישוררו בשירים, ודברים הטבעיים הרגילים אין דרך לחבר עליהם שירים רק יודיעו ויספרו אותם:

עולם, **דור ודור**. הבדלם בארתי בכ"מ, ונרשם למעלה ל"ג י"א:

פסוק ד

בחירי, **עבדי**. וכן ישעיה מ"א ח', מ"ב א', לקמן ק"ה ו':

פסוק ו

(ו-ז) **שמים**, **שחק**. שחקים גבוהים משמים ומציין מקום הנפלאות, כמו שאמר ישעיה מ"ה ובסי' זה (ל"ו ו', ס"ח ל"ה, ע"ז י"ח, ע"ח כ"ג):

יערך, **ידמה**. בארתי הבדלם ישעיה (מ' י"ח):

בני אלים. כחות הטבע, כמו הבו להי' בני אלים:

פסוק ט

חסין. מורה על דבר המתקיים, וכן וחסון הוא כאלונים, וזה הבדלו מיתר נרדפיו, והוא תואר ע"מ גביר:

פסוק י

תשבחם. תשפילם כמו משביח שאון ימים, ומשתתף עם שבח שגדרו שמשביח הדבר ומטיבו כמ"ש לקמן (קי"ז א'):

פסוק יב

ארץ, **תבל**. הבדלם מבואר בכ"מ, תבל מורה על חלק המיושב:

פסוק יג

בראתם. ברא מורה על דבר בלתי נגמר כמ"ש בכ"מ:

פסוק יד

זרוע. הוא פרק העליון של היד ומציין תמיד תנועה הראשיית, כמ"ש ישעיה (נ"א ט' ס"ב ח') ובכ"מ:

ידך ימינך. יד הוא השמאל כנ"ל (כ"ב ט'):

פסוק טו

צדק ומשפט. עי' ישעיה א' כ"א:

פסוק טז
תרועה. כמו ותרועת מלך בו, מענין ריעות והתחברות:

פסוק יז
יגילון. גדרו למעלה (כ"א ב'), ובצדקתך גדר צדקה שאצל ה' ישעיה (נ"ט מ"ו):

פסוק יח
תפארת עז. כשבאו אצל ה' יציין בעז הנהגת הטבע, ובתפארת הנהגה הנסיית כמ"ש בכ"מ:

פסוק יט
ה', **קדוש ישראל**. הבדלם ישעיה (א' ד') ובכ"מ בתנ"ך:

פסוק כ
שויתי. עי' למעלה (י"ז ח'):

פסוק כב
ידי זרועי. כנ"ל פסוק י"ד:

פסוק כג
(כג-כד) **אויביו**, **צריו**, **משנאיו**. הבדלם התבאר בכ"מ ותמצאם בספר זה (ח' ג', י"ג ה', י"ח ח', שם מ"א, כ"א ט', ל"ה י"ט, ל"ח כ', מ"ד ח', י"א, נ"ה י"ג, ס"ח ב', ס"ט ה', ע"ד י', פ"א ט"ו ט"ז, פ"ג ג', ק"ו י'):

פסוק לא
(לא-לב) **תורתי**, **משפטי**. עי' ישעיה (מ"ב ד'):
חקותי, **מצותי**. עי' לקמן (סי' קי"ט):

פסוק לג
פשעם, **עונם**. הפשע הוא המרד, והעון הוא המעוה מצד שכלו, כמ"ש בכ"מ:

פסוק מ
נארתה. ענין הרחקה והשלכה, כמו נאר מקדשו (איכה ב'):
נזרו. הנזר הוא הכתר שיצייר הקדושה שהוא נזיר אחיו, ציץ הזהב נזר הקדש, כי נזר שמן משחת אלהיו על ראשו, ובא על נזר המלך שנמשח, אצל שאול (ש"ב א'), יואש (מ"ב י"א), דוד (לקמן קל"ב י"ח), שאלה נמשחו בשמן:

פסוק מג
צריו, **אויביו**. כנ"ל פסוק כ"ג:

פסוק מד
תשיב צור חרבו. כמו וידיו תשבנה אונו, ועל צריהם אשיב ידי, וצור חרבו חידוד חרבו, כמו חרבות צורים, ששב ללחום שנית:

פסוק מה
מטהרו. ענין זכות ונקיות, כמו כעצם השמים לטוהר, והראוי בלא דגש כמו משמר מבצר:
מגרת. הפלת, ואין לו ריע:

פסוק נא
חרפת. נמשך לשתים חרפת רבים עמים, כמו עמים רבים, כמו משנה כסף ודומיהם:

פרק צ

פסוק א
מעון. מקום ודירה:

פסוק ב
ותחולל. נסתר לנקבה, בטרם חלה הארץ, שהחיל הוא קודם הלידה, כמו כי חלה גם ילדה (ישעיהו ס"ו:ח'), ומעולם עד עולם, מטרם שהיה העולם עד סוף העולם, ואתה אל, נמשך על מ"ש מעון אתה היית לנו אתה אל:

פסוק ג
עד דכא. מציין דכא כמקום מופשט שלשם ישוב האנוש, ותאמר שובו אל מקומכם בתחלה אל המעון שהוא האל:

פסוק ה
זרמתם. פעל, משם זרם מים, כמו זורמו מים עבות:
כחציר יחלף. מצייר זמן ההוה המתנענע ברגע ההוה כחציר היוצא מן זרעו אשר נתבלה בארץ וישוב להצמיח מינו, כן יום העבר הצמיח מינו שהוא יום הבא לאחריו, אבל גם הוא דומה כחציר ועשב, הצץ וחולף כחותיו ומזונו בכל רגע ורגע, עד ישתיך הליחות השרשי שבו כל רגע, ויינק מזון אחר והתכה אחרת תמורתו, עד שימולל ויבש בערב, וכן הבקר החדש יבלה את רגעיו אשר יתחלפו מרגע לרגע, כל רגע מתכת את חברתה ותכנס במקומה, עד שבערב ימולל היום ההוא וישוב מן ההוה אל העבר:

פסוק ז
באפך, **ובחמתך**. הבדלם מבואר בכ"מ (וע"ל ו' ב') וההבדל בינם לבין עברה ע"ל ז' ז':

פסוק ח
עלומנו. עונות עלומינו ימי הנערות, גם נכלל בו עונות שהם נעלמים מאתנו:

פסוק ט
הגה. כמו והגה מפיו יצא, דבור:

פסוק י
בהם. בימים שונים הנזכר בכתוב הקודם, ר"ל בימי החיים הרגילים:
ורהבם. שם, גדלם ותקפם:
גז. כמו ויגז שלוים מן הים:
יחיש. שם על הזמן הממהר ורץ:

פסוק יב
למנות. שיעורו, הודע למנות ימינו כן שנביא לבב חכמה, וזה א' משמושי הוי"ו:

פסוק יג
עד מתי. ר"ל עד מתי שיהיה זה שנביא לבב חכמה ושובה יוצא, שובה את אפך. או עומד, שובה מאפך. או מענין מנוחה והשקט, כמו שובה ה' רבבות אלפי ישראל:

פסוק טו
כימות עניתנו שנות ראינו רעה. כבר בארנו (יחזקאל כ"ב) שימים (כשבא על זמנים ארוכים יציין ההמשך הזמני הכללי), ושנים הם הפרטים מן הזמן הכולל, כמ"ש זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור, שלעולם יפול על זמן הכללי המתדבק, ודור ודור יפול על זמנים פרטיים, ובזה הוסיף חוץ ממה שתשמחנו כזמן הכללי שבו עניתנו, תחשוב מספר השנים שבם ראינו רעה לשמחנו כנגדם:

פסוק טז
פעלך. הוא העסק שעודו מתעסק בבריאה, כי קיום הבריאה היא בריאה מתמדת, וזה ההבדל בין פעל ובין מעשה כמ"ש בכ"מ (ע"ל כ"ח) ופעלך הוא על פעולת הטבע. והדרך הוא על פעולת נסים שבם יתהדר למראה עינים, כמ"ש ישעיה ל"ה:

פרק צא

פסוק ב
לה'. בעבור ה' כמו אמרי לי אחי הוא:

פסוק ד
באברתו, **כנפיו**. התבאר הבדלם (יחזקאל י"ז ג', איוב ל"ט כ"ז):

יסך. כמו הנני סך את דרכך (הושע ד') שהוא מן הצד:
סוחרה. דבר הסובב מכל צד:

פסוק ו
מקטב. כמו קטב מרירי, אהי קטבך שאול (הושע י"ג:י"ד) אויר ארסי הממית:
ישוד. שרשו שדד:

פסוק ח
תביט. תראה ההבטה מציין שימת לב על הדבר כמ"ש (ישעיה ה'):

פסוק ט
כי אתה. סדרו כי אתה שמת מעונך ה' עליון מחסי:

פסוק י
תאונה. תסובב אליו, ועיין ההבדל בין אנה ובין קרה (ירמיה ב' כ"ד):
יקרב באהלך. פעל קרב נקשר עם אל בכ"מ, וע"כ פרשתי שמלת אליך נמשך לשנים ונגע לא יקרב אליך באהלך:

פסוק יא
יצוה לך. צווי שאחריו למ"ד היינו בשבילו, כמ"ש בס' התו"ה (ויקרא סי' ד):

פסוק יג
(יג-יד) **על שחל ופתן תדרך תרמס כפיר ותנין**. הדורך הוא כדרכו, והרומס משחית הדבר, (כמ"ש ישעיה ס"ג ג'), והכפיר הוא הצעיר מן השחל, והתנין קטן מן הפתן, על שחל הגדול תדרוך ברגליך, ואת כפיר הקטן תרמוס בדרכך עליו, נגד תדרוך אמר ואפלטהו, ונגד תרמוס אמר אשגבהו, שהוא יותר מן ההפלטה שעוד יתגבר על המזיק לרמסו בכחו:
וידע שמי. הוא יותר מן החושק, שחושק אל הדבר ולא השיגו עדיין:

פרק צב

פסוק ב
להודות לה' ולזמר לשמך. כבר בארתי (ז' י"ח) שבכ"מ ייחס ההודאה לה' והזמר לשמו, ושמו מורה על הפרסום ושם הוי"ה מציין הכרתו בעצמו וזה ע"י פלאותיו וע"ז בא הודאה פרטית שזה טובה פרטית, אבל הזמר והתהלה הוא מצד הפרסום הכללי שזה שמו וע"י הנהגתו הכללית, ובזה נקרא עליון, כי ההנהגה היא ע"י הטבע וה' עליון על כולם ואדוני האדונים:

פסוק ג
חסדך ואמונתך. התבאר למעלה פ"ט:

פסוק ה
בפעלך במעשי ידיך. פעל הוא העסק ומעשה הוא הגמר (ישעיה י"ב נ"ט ו, ירמיה נ' כ"ט תהלות כ"ח ד'):

פסוק ז
בער לא ידע, וכסיל לא יבין. יש הבדל בין בער ובין כסיל, שהבער הוא אדם הבהמי ומשתתף עם ושלח את בעירה, אבל הכסיל יהיה לפעמים בעל דעה גדול (כמ"ש בפי' משלי בגדר הבדלי שמות כסיל אויל פתי) רק שאינו הולך בחקי החכמה מפני תאותו ורשעו, ויש הבדל בין ידיעה והבנה שהידיעה הוא בדבר המושג ע"י החוש או מושכלות ראשונות, והבינה הוא ע"י מופתי השכל, והכסיל יודע דברים שיושגו מן המאוחר אל הקודם ע"י הבחינה והנסיון, רק אינו רוצה להשתמש במופתי התבונה להבין גם בשכלו, והבער לא ידע אף דבר המושג בחוש:

פסוק ח
בפרוח רשעים, ויציצו פועלי און. ימשיל שכמו שהעשב מטבעו שעת יפרח ויתן זרעו יבול, כן הרשעים ישמדו אחרי יפרחו ויצמיחו מינם, ויש הבדל בין רשעים ובין פועלי און, שפועלי און הוא בין אדם לחבירו, והרשע יהיה לפעמים נגד המקום, ממליץ שהרשעים יאבדו אחרי יפרחו, והפועלי און ישמדו אחרי יציצו, שהציץ קודם הפרח ברוב האילנות, כי הפועל און בין אדם לחברו ישמד קודם להרשע כדי שלא יזיק לבריות:

פסוק יא
בלתי. כמו אחרי בלותי היתה לי עדנה, והוא מן הכבד:
רענן. רטוב ולח:

פסוק יב
ותבט, בשורי. הבטה הוא שימת לב על הדבר וזה המבדיל בינו ובין ראיה (ישעיה ה') ושור, הוא הבטה למרחוק, ובא תמיד שם שוררי על המביטים מרחוק לראות נקמה באויביהם:

פסוק יד
שתולים. השתול הוא הנשתל ממקום למקום (כנ"ל א):

פסוק טו
ינובון. מענין פרי ותנובה:

פרק צג

פסוק א
גאות, עז. עי' מ"ש מיכה (ה' ג', ישעיה י"ב ה'):

פסוק ב
כסאך. מרמז תמיד על הנהגת השמים עי' ישעיה (ו' א'):
ומאז. ר"ל מעת תכון תבל בל תמוט:

פסוק ג
נשאו נהרות. חוץ ממ"ש בפי', י"ל שדבר ג"כ על הענין הנזכר (סי' מ"ו ומ"ח), ומדבר על הנהרות והים שהתנשאו אז ונכנעו מפני ה' השוכן בציון, שהגם שנשאו קולם ודכים, וגם נשאו קולם מים רבים אדירים משברי ים, נכנעו מפני ה' השוכן במקדש בירושלים, כמ"ש למעלה (כ"ט) השתחו לה' בהדר קדש, ומזה ראו כי לביתך נאוה קדש, וה' ישב שם לאורך ימים:

פרק צד

פסוק ד
יבע, ידברו, יתאמרו. נבע מציין נזילת הדברים מן מקור המחשבה, כמו שינבעו המים מן המקורות, והדבור מציין הרחבת הדברים בראיות וטענות, והאמירה מציין האמירה ההחלטית היוצאת ע"י הדבור והוכוח, כמ"ש בס' התו"ה (ויקרא סי' ג') באורך, ובא ע"מ התפעל שמורה על המדומה, שנדמה להם שהחליטו אמירה מכרעת מופתיית:

פסוק ה
עמך ידכאו, ונחלתך יענו. עם מושג הנחלה מקושר הדבוק הרוחני שיש לו עמהם ע"י נפשותיהם וקדושתם והשראת שכינתו בם, משא"כ שם עם מציין רק קשר העם עם מלכם, שהוא קשר מדיני וגופני (עמ"ש ירמיה ב' ז'), וע"כ על נחלתך אמר יענו, שעם מושג העינוי מקושר תמיד ההכנעה הנפשיית, וזה ההבדל בנו ובין ידכאו שבא על הגוף:

פסוק ו
יהרגו, ירצחו. עם פעל רצח מקושר הרעיון שההריגה הוא בדרך רציחה, ורצח הבא בפועל מורה שהם קשר רוצחים, כמ"ש ישעיה (א' כ"א):

פסוק ח
בינו בוערים, וכסילים מתי תשכילו. כבר התבאר (צ"ב ז') שהבער נבער מדעת, לא כן הכסיל הוא בעל דעת רק תאותו תעור עיניו, ויש הבדל בין בינה ושכל, שהבינה אינה שולטת על כל הדברים, כי חקי החכמה וכן הדברים האלהיים לא יושגו בבינת אדם, אבל השכל הוא כח חד שיעבור גם בדברים אלה שאין הבינה שולטת, כמ"ש בפי' משלי בכ"מ, וע"כ אמר שהכסילים ישכילו, והבוערים יבינו, מעלה כ"א למדרגה יותר גבוה כפי מדרגתו, שא"א לומר שהבער ישכיל, שזה כמה מדרגות למעלה מכחו:

פסוק י
יוכיח. יתוכח בראיות, כמו ומה יוכיח הוכח מכם (איוב ו':כ"ה):

פסוק יג
להשקיט לו. שיהיה לו שקט מיום המות, כמו למה אירא בימי רע (למעלה מ"ט), ויל"פ שמתורתך תלמדנו שישקוט ולא יתרעם על ימי רע והיסורים ויקוה לה' עד שיכרה לרשע שחת:

פסוק יד
כי לא יטוש ה' עמו, ונחלתו לא יעזוב. הנטישה היא יותר מן העזיבה, שמפריד הדבר מאתו בכח, ואמר למעלה (כ"ז) אל תטשני ומוסיף אל תעזבני, ובמ"א (ח' נ"ז) יהי ה' אלהינו עמנו אל יעזבנו ואל יטשנו להטות לבבינו אליו, שר"ל שיהיה עמנו כמו עם אבותינו ואל יעזבנו, וכן אל יטשנו בהרחקה יתירה כדי שעי"כ יטה לבבינו אליו מתוך הכרח היסורים, וכמו שפרשתי שם, וכבר התבאר שיש הבדל בין עם ובין נחלה, שנחלה הוא מצד הקשר שי"ל עמהם שעי"ז הם לו נחלה עולמית ע"י קדושתם, ועז"א שמצד שהם עמו הגם שיעזבם לפעמים ע"י רוע מעשיהם לא יטשם, ומצד שהם נחלתו אף לא יעזבם שהוא קל מנטישה:

פסוק טו
צדק משפט. התבאר ישעיה א' כ"א ובכ"מ בתנ"ך, ומלת ישוב נמשך לשנים לפי הא':

פסוק טז
מי יקום לי עם מרעים, מי יתיצב לי עם פועלי און. פועלי און הם יותר ממרעים, שהם הפועלים האון בפועל, כמ"ש תסתירני מסוד מרעים מרגשת פועלי און, שהמרעים יעשו בסוד והפועלי און ברגש ובפרהסיא, וההתיצבות בא תמיד על מקום שצריך להתחזק בכח כמ"ש (ישעיה ג' י"ג ובכ"מ), ומוסיף גם אם יקום עם מרעים שאין רעתם גלויה כ"כ

בפועל, מי יתיצב בשבילי עם פועלי און שרעתם גלויה ויצא לפועל, וצריך התיצבות נגדם למלחמה:

פסוק יז

שכנה דוממה. שכנה דוממה, כמו טוב ויחיל ודומם לתשועת ה':

פסוק כ

היחברך. היתחבר עמך:

כסא הוות. מצייר ההוות והשבר כעצם מופשט יושב על הכסא:

יוצר עמל עלי חק. המשפט הנימוסי נקרא חק ומניחי הנימוסים נקראים מחוקקים, והיה דרכם לחוק הנמוסים בצור ובלוחות אבנים למען יעמדו למשמרת, ועל המחוקה היו מושכים בדיו בשבט סופר, ועז"א מני מכיר ירדו מחוקקים (שהם מניחי החקים שחוקקים אותם באבנים), ומזבולון מושכים בשבט סופר, (הם הסופרים שמשכו על המחוקק), ובזה יל"פ מ"ש לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו, שגם בעת הגלות ימצאו ביניהם חכמים מניחי החקים שנקראים מחוקקים, וסופרים המושכים בשבט סופר על המחוקה, וזה נקרא יוצר עלי חק שמצייר וכותב את החק, והוא מצייר עמל ואון לשים אותו לחק, כמ"ש הוי החוקקים חקקי און ומכתבים עמל כתבו:

פרק צה

פסוק ה

עשהו, **יצרו**. מבואר אצלנו ההבדל בין בריאה יצירה עשיה, שבריאה הוא הוצאת עצם הדבר מאין אל היש, ויצירה הוא הוצאת הצורה המתדבקת, ועושה הוא גמר הדבר והוצאת הצורה הבלתי מתדבקת, והבחינה בין הצורה המתדבקת ובין הצורה הבלתי מתדבקת, הוא, שהצורה המתדבקת לא תסור מעצמה אם לא ע"י הכרח, למשל המתכת שהיא מקשה לא תותך רק ע"י האש, ובסור האש תשוב להיות מקשה כבתחלה, אבל הצורה הבלתי מתדבקת תוסר מעצמה, וכן צורת הים הוא בלתי מדובק אליו כי הוא מקובץ במקום אחד נגד טבעו, שטבע המים היו לכסות הארץ, רק ע"י דבר ה' המים נקוים נגד טבעם, ולולא פקודת ה' עליהם היו שבים לכסות הארץ, אבל צורת היבשה היא צורה מתדבקת ולא תסור רק ע"י מקרה אם יעלה הים ויכסה את הארץ:

פסוק ו

נכרעה, **נברכה**. כרע הוא כריעת הראש עם קצת הגוף, ונברכה היא כריעת הברכים בארץ, כמו כרעו על ברכיהם:

פסוק ז
עם מרעיתו וצאן ידו. הי"ל עם ידו וצאן מרעיתו, כי העם ימשול עליהם המלך בידו, והרועה ירעה צאנו, אמנם ה' ימשול עלינו מצד שהוא רועה אותנו לא בכח ויד, וירעה אותנו מצד שהוא בעל היכולת ר"ל בכח למעלה מן הטבע:

פסוק ט
נסוני, בחנוני. כבר בארתי (מלאכי ג' י' ולמעלה כ"ו ב') שהבוחן יבחן את הדבר אם הוא כפי מהותו הרגיל, והמנסה ינסה אם יש בו כח חדש, ותחלה נסוני שחשבו שאין זאת בכחי, כמ"ש הגם לחם יוכל תת אם יכין שאר לעמו, ואח"כ שכבר ידעו שיש זאת בכחי בחנוני אם ארצה לתת להם ואם אמלא דברי:

פרק צו

פסוק ב
ברכו. עי' גדר הברכה לקמן קל"ד:
בשרו. הבשורה הוא רק על דבר חדש בלתי מוכרח לבא מעצמו, ובא תמיד על דבר טוב, לבד ש"א (ד' י"ז) שבא על דבר רע מצד שראהו בעיניו, עי"ש:

פסוק ג
בגוים, עמים. התבאר בכ"מ שעם מעולה מן גוי שמציין אומה שיש לה מלך:

פסוק ו
הוד והדר עז ותפארת, ההבדל בין הוד והדר התבאר אצלי בחבורי התו"ה (קדושים ס' ל"ח), שההוד הוא ענין פנימי, וכן העז נמצא בעצמות הדבר והוא גלוי יותר מן ההוד, וההדר הוא בחיצונית הדבר, והתפארת מדרגה גדולה ממנו, ובא אצל ה' תמיד על המעשים הפלאים שבם יתפאר בעולמו כמ"ש בכ"מ:

פסוק ז
(ז-ט) **הבו וכו'**. עי' למעלה כ"ט:

פסוק י
אף תכון תבל. ע"ל צ"ג:

פסוק יא
ישמחו, ותגל. שמחה על דבר המתמיד וגיל על דבר חדש, כנ"ל כ"א ב':

פסוק יג
בצדק, **באמונתו**. ובס' צ"ח בצדק, במישרים וכן ט' ט' ע"ש, וגדר האמונה התבאר למעלה (ל"ג ד', ל"ו ג', ובסי' פ"ט):

פרק צז

פסוק א
תגל, **ישמחו**. כנ"ל (צ"ו י"א) וכן בפסוק ח':

פסוק ב
צדק, **ומשפט**. המשפט הוא לפי חקת הדין, והצדק הוא לפנים משורת הדין לפי הענין והנידונים, (למעלה ע"ב ב', פ"ה י"א, פ"ט ט"ו, צ"ד ט"ו):

פסוק יא
לצדיק, **לישרי לב**. הצדיק הוא הכובש יצרו, והישר לב טבעו נוטה אל הטוב והוא ישמח כי אין לו מלחמה פנימית, ועי' למעלה (ל"ב י"א):

פרק צח

פסוק א
ימינו, **וזרוע קדשו**. הזרוע מציין הפרק העליון של היד המניע את היד (כנ"ל מ"ד ד', פ"ט י"ד, ובכ"מ בתנ"ך) שמציין מה שיעשה ה' ע"י אתערותא דלעילא:

פסוק ב
ישועתו, **צדקתו**. עמ"ש ישעיה (נ"ט י"ז):

פסוק ה
(ה-ו) **לה'**, **לפני המלך**. התרועה היא מצד התגלות המלכות (כנ"ל מ"ז ב', פ"א ב'):

פרק צט

פסוק ב
גדול ורם. עמ"ש למעלה (ל"ד ד'):

פסוק ד
ועז, **כוננת מישרים**. שכננת עז מלך על המישרים:
משפט וצדקה. עי' ישעיה נ"ט י"ז מש"ש:

פסוק ז
עדותיו. הם מצות שבאו להעיד על מעשה ה' והשגחתו, וחק הם מצות שאין להם טעם:

פרק ק

פסוק ד
תודה, **תהלה**. תהלה על מעשיו הכוללים, ותודה על הטוב שקבלתי, וכן הודו, ברכו, ההודאה על הטובה, והברכה על השפעתו הכוללת ואין אנו משיגים אותו בעצמו רק ע"י טובותיו ואז יתנו הברכה לשמו, ששמו מורה על הפרסום, כמ"ש יהי שם ה' מבורך, כי לא נשיג רק פרסומו לא עצמו:

פסוק ה
לעולם חסדו ועד דור ודור אמונתו. וכ"ה למעלה (פ"ט ב) ועמש"ש:

פרק קא

פסוק א
אשירה, **אזמרה**. הזמר הוא מעולה מן השיר, והשיר כולל על כל הענינים ובא גם על דברי חול, והזמר לא בא רק לה' בכ"מ, וע"כ בא תמיד הזמר אחרי השיר (למעלה כ"א י"ד, כ"ז ג', נ"ז ח', ס"ח ה' ל"ג, ק"ה ב', ועמ"ש קמ"ד ט', קמ"ו ב'), ועז"א לך ה' אזמרה, שהשיר יהיה גם על עניני עצמו והזמר מיוחד לה':

פסוק ב
תמים. התבאר אצלי בכ"מ שגדרו שיעשה מעשהו בתמידות לשם ה' לבד בלא שום פניה חיצונית ותום לב, הוא שלא יעלה בלבו ציור אחר כלל:

פסוק ג
עשה סטים. עשה מקור במקום שם, מעשה סטים, מענין נטיו מן הדרך, ושחטה שטים העמיקו (הושע ה':ב'):

פסוק ד
לבב עקש. העקשות בא הפך התמימות (משלי י' ט', י"א כ', י"ט א', כ"ח ו', איוב ט' כ'):

פסוק ה
מלשני. מלושן בשקל משופט, והיו"ד נוספת כמו מקימי מעפר דל, מלאתי משפט, ועי"ז נשתנה החולם לקמץ חטף:
אצמית, **אכרית**. לא אוכל, סבול, כמו לא אוכל און ועצרה (ישעיה א'):

פסוק ו
לשבת עמדי. שריו ויועציו, ישרתני המשרתים כמ"ש ומושב עבדיו ומעמד משרתיו, (מ"א י' ה'):

פסוק ח
לבקרים. בכל בקר כמו חדשים לבקרים (איכה ג'):

פרק קב

פסוק א
יעטף. כמו נפשם בהם תתעטף (ק"ז ה'), העטופים ברעב (איכה ב'):

פסוק ב
תפלתי, שועתי. התפלה היא רק לאלהים וגדרו שפיכת הנפש והדבקה באלהי מעוזה, כמ"ש ישעיה (א' ט"ז), והמשוע צועק לישועה:

פסוק ד
נחרו. שרשו חרר והנו"ן על בנין נפעל, שנשרפו מרוב חמימות הקדחת:

פסוק ו
לבשרי. לבשר המעים (כמ"ש איוב י"ט כ'):

פסוק ז
דמיתי, הייתי. מורה על רוב השתדלות בדבר כמ"ש ירמיה (א' י"ב):

פסוק ט
מהוללי. העושים ממני דברי הוללות ולצנות:

פסוק יא
זעמך, וקצפך. זעם משתתף עם השמות המורים על הקללה והעונש (ישעיה י' ה' ולמעלה ס"ט כ"ה ובכ"מ):

פסוק יב
כצל נטוי. כמו ינטו צללי ערב (ירמיהו ו':ד'):

פסוק יג
לעולם לדור ודור. עולם מציין הזמן המתדבק, ולדור ודור מציין הזמן המתחלק לשני דורות, כנ"ל ל"ג י"א, וע"כ ישיבת ה' בעצמו יציין עם מלת לעולם, וזכרו ע"י פעולותיו הוא נקשר עם הדורות:

פסוק יד
עת, מועד. בארתי בכ"מ (ירמיה ח' ז' הושע ב' י"א) שעת הוא העת המוכן מעצמו איזה דבר, כמו עת הטבעי, ומועד הוא הזמן הנועד ע"י הדת או ההבטחה, והחנינה תלוי בעת רצון, והמועד הוא זמן הקץ המיועד, ולחננה כמו לחננה בפת"ח:

פסוק טז
שם ה', **כבודך**. עמ"ש ישעיה (נ"ט י"ט):

פסוק יח
הערער. כמו והיה כערער בערבה, ומשתתף עם ערירי, עץ העומד בודד:

פסוק כ
השקיף, הביט. המשקיף הוא דרך החלון או הארובה ולרוב ישקיף מלמעלה למטה כמ"ש חז"ל, וכשלא בא אחריו פעל ראה הוא לרוב לרעה וכמ"ש חז"ל, חוץ ממ"ש השקיפה ממעון קדשך מן השמים, ופה בא אחריו פעל הביט, כאלו יתחיל להשקיף ממרום קדשו דרך השמים ומשם הביט:

פסוק כא
לפתח. מוסרותיהם:
בני תמותה. הקרובים למות:

פסוק כה
אל תעלני. עלית הנפש לשמים, כמ"ש והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, ופי' בחצי ימי בדור דורים, שימי יהיו רק חצי ימי הדור הראוי:

פסוק כז
כבגד, כלבוש. הבגד כולל כל הבגדים והלבוש הוא המיוחד ללבוש לצורך איזה ענין כנ"ל (כ"ב י"ט) וישעיה ס"ג א', ודרך להחליפו אח"כ:

פרק קג

פסוק א
ה', שם קדשו. השם יבוא לרוב בשאינו מכיר הדבר עצמו רק לשמע שמו מרחוק, עי' למעלה (ט' י"ח, ס"ו ד', ע"ו ב') ובכ"מ:

פסוק ה
עדיך. מלשון עוד, מציין המציאות שהיא עודה בעולם:

פסוק ו
צדקות ומשפטים, הבדלם מבואר בכ"מ עי' ישעיה נ"ט:

פסוק ז
דרכיו, **עלילותיו**. דרך הוא המנהג, ועלילה היא הפעולה ששרשה מתכונת נפשיית (כמ"ש ירמיה י"ח א'), וזה המבדיל בין עלילה ובין מעשה ופעולה, וגם ר"ל למשה הודיע דרכיו הפנימים, ובני ישראל ישיגו עת יצא מכח אל הפועל וידעו הכחות ע"י הפעולות:

פסוק ט
לעולם, **לנצח**, **יריב**, **יטור**. עי' ירמיה ג':

פסוק י
כחטאינו, **כעונותינו**. הבדלם מבואר בכ"מ:
עשה, **גמל**. כ"מ שנאמר גמול נקשר עמו הפעליות אהבה או איבה, עי' למעלה י"ח כ"א:

פסוק יד
זכור. דבר זה זכור לפניו תמיד:

פסוק טו
כחציר, **כציץ**. עי' מ"ש ישעיה מ':

פסוק כ
(כ-כא) **מלאכיו**, **משרתיו**. המלאך הוא ההולך בשליחות נכבד והונח על המלאכים שישלחם ה' לענינים נכבדים אל עשיית הפלאים והגעת הנבואה לנביאים וכדומה, והמשרת עומד לשרת תמיד, ועי' לקמן (ק"ד ד'), וצבאיו הם החיל ובא על צבא הכוכבים העומדים במשמרתם כפי רצון ה':

פרק קד

פסוק א
גדלת. פעל או שם גדול הנזכר אצל ה', יציין לרוב על שהוא סבת כל הדברים מראש ועד סוף כמ"ש בכ"מ:
הוד והדר. התבאר בס' התו"ה (קדושים סי' ל"ח) שהוד הוא פנימי מן הדר, ואצל ה' מורה על אור הפנימי הטמור וגנוז והדר הוא הדרו החיצוני שבו יתגלה, והאצילות והבריאה שע"י יוכר ה' לבריותיו ויתגלה יכונו בשם לבושים, שהמדות הם המלבושים, וסימניך ולבש הכהן מדו בד:

פסוק ב
עוטה. הוא המעטיף על כל הבגדים מלמעלה, עמ"ש ישעיה נ"ט:

פסוק ג
המקרה. הוא הקירוי מלמעלה על הבנין:
המהלך. מוסב על רובו:

פסוק ד
מלאכיו. משרתיו (ע"ל ק"ג כ'):

פסוק ו
תהום. כן נקרא העומק והמצולה שתחת המים:

פסוק ז
ינוסון, יחפזון. הנס הוא מן הדבר ע"י הכרח והחפזון הוא אל הדבר ברצונו, כמ"ש ישעיה (נ"ב י"ב):

פסוק י
יהלכון. מוסב על הנחלים, ונעלם מלת אשר:

פסוק יד
לעבודת. שיעבוד האדם להוציא לחם מן העשב ע"י עבודתו:

פסוק טז
ישבעו. מוסב למעלה מפרי מעשיך תשבע הארץ, ישבעו עצי ה', כמו ארזי אל:

פסוק כא
שואגים. השאגה בארי הוא כשיש לו טרף (ישעיה ה' כ"ט):
ולבקש. כשאין להם טרף ילכו לבקש את אכלם המוכן להם מאל:

פסוק כב
ואל מעונתם. כמו ואל הארון תתן את העדות:

פסוק כג
לפעלו, ולעבודתו. עבודה היא עבודה כבדה כמו עבודת השדות, ופעלו כולל כל עסקיו:

פסוק כו
לשחק בו. כמו יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו, שבני אדם ינסו בו את כחם:

פסוק כח
ילקטון. הליקוט הוא אחד אחד כמ"ש ואתם תלוקטו לאחד אחד ואמרו חז"ל דשלשה שבלים אינו לקט:

פסוק כט
תוסף. משורש אסף:

פסוק לג
אשירה לה' אזמרה לאלהי. מבואר אצלי (למעלה ק"א א') שהזמר מעולה מן השיר, והזמר לא בא רק לה', והשיר יהיה על כל ענין, ויש הבדל בין ה' ובין אלהי, שבשם ה' ידבר על ההנהגה הכוללת מצד שהוא המהוה את כל, ושם אלהי מורה על הקשר הפרטי שיש לו עם בני ישראל והשגחה הפרטיית שמצד זה יזמר שהוא גדול מן השיר, ומצש זה יתן לו עוד ויתרון ע"י השגחתו המיוחדת:

פסוק לה
חטאים ורשעים. עי' הבדלם למעלה א' א':

פרק קה

פסוק א
הודו וכו'. התבאר ישעיה י"ב:

פסוק ד
דרשו, **בקשו**. עי' יחזקאל (ל"ד ו'):

פסוק ה
נפלאותיו מופתיו. המופת הוא הנעשה לברר הדבר, כמו כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם מופת:

פסוק ו
עבדו, **בחיריו**. עי' ישעיה (מ"א ח', מ"ב א', למעלה פ"ט ג'):

פסוק ט
(ט-י) **כרת**, **ושבועתו**, **חק**, **ברית עולם**. כל אחד מוסיף על הראשון, השבועה יותר מן הברית בלא שבועה, והחק הוא נימוס קבוע, וברית עולם ברית שבו תלוי קיום העולם:

פסוק יג
גוי, **עם**. עם מעולה מן גוי שמורה על קיבוץ שיש לו מלך, לכן אמר ממלכה אל עם אחר (ישעיה א' ד'):

פסוק טז
ויקרא רעב. כמו כי קרא ה' לרעב דהיינו הגזירה:

פסוק יז
לעבד נמכר. פי' הרד"ק הלמ"ד בעבור להיות עבד, וא"צ שהוא כמו והתמכרתם שם לעבדים:

פסוק יט
דברו. היינו דבר צוה לאלף דור:

פסוק כ
ויתירהו. נופל על התרת הכבל, ויפתחהו נופל על הברזל:

פסוק כב
בנפשו. ברצונו שלא ברשות המלך:

פסוק כג
ישראל, **יעקב**. ישראל גדול מיעקב (ישעיה ט' ז'):

פסוק כד
ויפר. מבנין הפעיל:

פסוק כה
הפך. פעל יוצא, ה' עשה זאת לקיים ועבדום וענו אותם:

פסוק כו
עבדו, **בחר בו**. העבד יש לו מעלה מצד עבודתו ובזה משה גדול מאהרן, וכנ"ל פסוק ו', והבחירה הוא לעולם, ובזה יש מעלה לאהרן:

פסוק כז
אותותיו ומופתיו. כנ"ל (ע"ח מ"ג):

פסוק כח
לא מרו. מוסב על האותות והמופתים שעשו שליחותם:

פסוק לט
למסך. שרשו סכך:

פסוק מא
הלכו, **בציות**. המים הלכו במקום ציה כנהר:

פסוק מד
גוים, **לאומים**. לאומים הם האומות שיש להם דת מיוחד (כנ"ל ב' א'), ובעבור שדתם של עמי כנען היתה דת נשחתת מאד, כמפורש בתורה בכמה מקומות היו גרועים מגוים שאין להם דת כלל, ולכן גם עמלם יירשו, כמ"ש חז"ל ראה שלא קיימו ז' מצות כו':

פסוק מה
ישמרו, **ינצרו**. הנוצר גדול מן השומר, והתורות צריכים שמירה יתירה יותר כי הם כוללות גם עקרי האמונה והלמודים:

פרק קו

פסוק ב
מי. עומד במקום שנים מי ישמיע:

פסוק ג
משפט, **צדקה**. משפט בין אדם לחברו וצדקה בין אדם למקום, כמ"ש ישעיה א' כ"א, ובכ"מ:

פסוק ד
זכרני, **פקדני**. הפקידה הוא תמיד לעשות בו דבר (ירמיה ג' ט"ז, י"ד י', ט"ו ט"ו ובכ"מ):

פסוק ה
גויך נחלתך. עיין ירמיה (ב' ז'):

פסוק ו
חטאנו, **העוינו**, **הרשענו**. החטא מצד התאוה או השגגה, והרשע הוא במרד, והעון ע"י עוות השכל, כמ"ש בכ"מ:

פסוק י
(י-יא) **שונא**, **אויב**, **צר**. עי' הבדלם למעלה (פ"ט כ"ג), והגאולה הוא מצד הקורבה (כנ"ל ס"ט י"ט):
אחד מהם לא נותר. ואמר (שמות י"ד י"ח) לא נשאר בהם עד אחד, ודרשו חז"ל שפרעה לבדו נשאר, עד ולא עד בכלל, ומבואר אצלי ההבדל בין נשאר ובין נותר, נשאר הוא בכונה ונותר הוא שלא בכונה, ושם אמר שלא נשאר בכונה רק אחד, שהוא פרעה שהשאירו ה' למען יספר במצרים מה שראה, ופה אמר שלא נותר מעצמו אף אחד, כי האחד שנמלט לא נותר מעצמו רק ה' השאירו בכונה:

פסוק יד
במדבר, **בישימון**. הישימון מורה השממון לגמרי, ומצד זה נסו אל אם יוכל לתת להם שם צרכיהם:

פסוק טז
ויקנאו למשה. קנאה שאחריו למ"ד הוא לטובה כמ"ש ישעיה (י"א), וע"כ פי' בשביל משה, וכן פי' חז"ל מלמד שכל אחד קנא את אשתו ממשה:

פסוק כא
(כא-כב) **גדלות**, **נפלאות**, **נוראות**. עי' בפי':
חמתו. ההבדל בין אף וחמה למעלה (ו' ב'):

פסוק כג
עמד בפרץ. וכן ועומד בפרץ לפני (יחזקאל כ"ב ל'):

פסוק ל
ויפלל. מענין ונתן בפלילים, שהוא המשפט בענין גדול:
ויכעיסו. **את האל וכן ויקציפו** (פל"ב), והקצף מובדל מן הכעס, שיוצא לפועל להעניש:

פסוק לט
במעשיהם, **במעלליהם**. עי' למעלה (כ"ח ד'):

פסוק מ
בעמו, **נחלתו**. התבאר ירמיה (ב' ז'):

פסוק מא
(מא-מב) **שונאיהם**, **אויביהם**. למעלה פ"ט כ"ג:

פסוק מג
וימכו. מענין וכי ימוך אחיך, ונע"ו וכפולים משתתפים במובנה:

פסוק מז
להשתבח. עי' לקמן (קי"ז):

פרק קז

פסוק ד
במדבר בישימון. ישימון גרוע מן המדבר כנ"ל (ק"ו י"ד) ועי' ירמיה (ב') ור"ל תעו מדרך או בדרך:

פסוק ו
ויצעקו. צעקה גדולה מזעקה, והצלה גדולה מישועה (כנ"ל ז' ב'):

פסוק ט
שוקקה. מתאוה משקה, וכן ישעיה (כ"ט ח') ועמש"ש (ל"ג ד'):

פסוק טז
דלתות נחושת ובריחי ברזל. וכן ישעיה (מ"ה ד'):

פסוק יז
פשעם, עונותיהם. התבאר בכ"מ שהפשע הוא המרד והעון הוא עוות השכל, כמ"ש בס' התו"ה אחרי (סי' כ"א, וסי' נ"ה), וגדר אויל הוא המסתפק כמ"ש בפי' משלי בכ"מ:

פסוק כז
יחוגו. מענין חוג ומחוגה (היושב על חוג הארץ), יעשו תנועה סביבית ומחוגה סביב עצמם כשכור:

פסוק כט
(כט-ל) **דממה, ויחשו, ישתוקו**. הדממה מציין ההפסקה מן הדבור או הרעש קודם לו, לא כן חשה מציין העדר הדבור או הסער לבד (ישעיה ס"ב ו'), ושתק מציין השתיקה שהוא הפך הריב או הרעש הגדול, באין נרגן ישתק מדון, וישתק הים מזעפו, שהשמחה תגדל כפי שהיה גדול הרעש תחלה, ובדברי חז"ל כולל במלת שתיקה העדר הדבור לבד כמלת חשה בלשון המקרא:
מחוז, גבול. כמו עם שאול עשינו חוזה:

פסוק לא
(לא-לב) **יודו, ירוממו**. עמ"ש ישעיה (כ"ה א'):

פסוק לד
(לד-לה) **מדבר, ארץ ציה**. עי' ישעיה ל"ה, ירמיה ב' ו', וע"ל ק"ז ד':
ומוצאי מים. הם מעינות ומקורות:
למלחה. לארץ מלחה (ירמיה י"ז):

פסוק לז
פרי תבואה. פרי נגמר ששם תבואה מורה שנגמר הפרי כמ"ש ס' התורה פ' קדושים:

פסוק לט
מעוצר. ממשלה, כמו יורש עצר, (שופטים י"ח):

פרק קט

פסוק א
אלהי תהלתי. כמו אלהי צדקי, המברר צדקי, המברר תפלתי:

פסוק ד
תפלה. איש תפלה וכן ואני מוסר (הושע ה':ב') איש מוסר:

פסוק י
ודרשו. עי' רד"ק מ"ש בדקדוק מלה זאת:

פסוק יז
(יז-יט) **ותבואהו**. ר"ל הקללה כבר באתהו, וכבר לבש קללה כמדו, ואבקש שיהיה לו כבגד יעטה, שבאשר עד עתה הקללה נסתרת בקרבו תצא ותתפרסם:
ומד. הם הבגדים שעשוים למדת האדם, ובגד כולל כל הבגדים ועוטה הוא שמתעטף מלמעלה ויצדק על המעיל לא על הבגד (ישעיה נ"ט י"ז ס"א י'), רק ר"ל שיתהוה כבגד שהוא ארוך ממדתו עד שיעטה בו מלמעלה, ומזח הוא החגור שחוגרים על בגדים הארוכים, כמ"ש (כ"ג י'):

פסוק כ
פעולת. שכרם, כמו ולא ילין פעולת שכיר:

פסוק כב
חלל. פעל עבר, נחלל ונהרג:

פסוק כו
עזרני, **הושיעני**. התשועה הוא יותר מן העזר בכ"מ:

פסוק כט
כלמה, **בשתם**. הכלימה מאחרים והבושה מעצמו (למע' מ"ד ט"ז):

פרק קי

פסוק ג
נדבות. מציין נדבת הלוחמים כעצם מופשט, הנדבות הם העם שלך, ור"ל נדבת העם וחפצם למלחמה הוא החיל ועם המלחמה:
בהדרי. מקובץ מן הדר:

מרחם משחר. מרחם של השחר, מציין את השחר כיולד ומוציא את הטל מרחמו, ובמובן התאומיי מורה השחר תחלת זריחת שמשו והצלחתו שאז נולד טל ילדותו:

פסוק ד
כהן על דברתי. כהן על כהן על ההיכל והדביר:

פסוק ו
מלא. ענין כריתה, כמו בלא יומו תמלא, התמלא בשכות עורו, לכרות הגויות, וי"פ העיר שהיא מלאה גויות:

פסוק ז
ישתה. מוסב על ראש שבסוף הפסוק מנחל בדרך ישתה [ראש] על כן ירים:

פרק קיא

פסוק ב
(ב-ג) **מעשי ה'**, פעלו, עי' הבדלם למעלה כ"ח ד':

חפציהם. הנפרד חפץ, והוא שם:

הוד והדר. ע"ל ק"ד א':

צדקתו. עי' ישעיה נ"ט:

פסוק ד
זכר. ע"ל קל"ה י"ג:

פסוק ז
אמת ומשפט. עי' ירמיה ה' ב':

פסוק ח
סמוכים. שם, הם הסמוכים של העולם לעד, ר"ל העמודים של העולם:

פסוק י
ראשית חכמה. התבאר בפי' משלי:

ושכל טוב. מורה תמיד על ההשכלה ברוה"ק, וכינוי עושיהם, על פקודיו שבפסוק ז':

פרק קיב

פסוק א
יראת ה'. עי' התו"ה קדושים סי' ד':

פסוק ד
זרח. פעל יוצא:

פסוק ה
דבריו. ענייניו:

פסוק ז
(ז-ח) **נכון**, **סמוך**. נכון מעצמו, סמוך ע"י סומך שהוא צדקתו:

פרק קיג

פסוק א
(א-ב) **הללו**, **מבורך**. עי' לקמן (קט"ו י"ז, קל"ד ב', קמ"ה א"ב):

פסוק ה
המגביהי. כל אלה היודי"ן נוספות, ולדעתי היו"ד הנוסף מורה כעין תואר על קביעות הפעולה שוכני סנה. חוצבי מרום קברו, וכדומה:

פסוק ז
דל, **אביון**. אביון גרוע מדל שאין לו מאומה, וירים מוסיף על מקים:

פסוק ט
עקרת. מלה סמוכה העקרת של הבית:

פרק קיד

פסוק א
ישראל, **יעקב**. ע"ל י"ד ז':

פסוק ב
היתה. ר"ל היתה הדבר הזה, יהודה היה הסבה לקדשו, והקדושה אצל ה' מורה על התרוממות על הטבע, וכן הממשלה מציין זה (ע"ל קמ"ה י"ג):

פסוק ד
הרים, **גבעות**. עי' ישעיה ב' ב':

פסוק ז
חולי. ציווי, וי"מ מקור והיו"ד לכינוי, הארץ משיבה לאמר החול שלי אני ארץ הוא מלפני אדון, ובא הטעם מלעיל מפני קירוב הטעם של מלת ארץ שהיא מלעיל:

פסוק ח
צור, חלמיש. חלמיש קשה מצור:
ולמעינו. הכינוי מוסב על האגם, המעין של האגם יצא מן החלמיש:

פרק קטו

פסוק א
על חסדך. בעבור חסדך, וההבדל בין חסד ואמת מבואר בכ"מ:

פסוק ז
ימישון. ענין מישוש בידים, ומשתתף עם משש את כל כלי:
יהגו. הוא ממוצע בין הדבור והמחשבה, כמ"ש בפתיחה לס' מלות ההגיון:

פסוק יג
הקטנים. יברך הקטנים:

פסוק יז
(יז-יח) **דומה**. הוא הקבר שבו דוממים מפעולותיהם:
יהללו, נברך. (כנ"ל קי"ג א'):

פרק קטז

פסוק א
אהבתי. דבק עם תחנוני:

פסוק ב
בימי. עמ"ש יחזקאל כ"ב ז':

פסוק ג
מצאוני, אמצא. עמ"ש ישעיה ל"ה י', שאחר שמצאו הרעות אותו, אז ירגישם וימצא הוא את הצרה ויגון:

פסוק ו
דלותי. בא גם על החולי, מדוע אתה ככה דל בן המלך:

פסוק ז
גמל. הוא תמיד ע"י התפעלות, כמ"ש בסי' כ"ח:

פסוק יד
נגדה לכל. מצאנו מלת נגד ואחריו למ"ד, מנגד סביב לאהל מועד (במדבר ב':ב'), מנגד לאיש כסיל (משלי י"ד:ז'), ונא פי' עתה, והוא דבק עם אשלם:

פסוק טו
יקר בעיני ה'. כמו ויקר דמם בעיניו (למעלה ע"ב).
המותה. המות, והה"א נוספת:

פרק קיז

פסוק א
הללו כל גוים, **שבחוהו כל האומים**. הלאומים הם האומות שיש להם דת מיוחד (כנ"ל ב' ב'), ופעל שבח מובדל מריעיו במה שמורה שמשביח ומתקנהו ביתר שאת, וכן הוא בלשון חז"ל משביח את השדה, עי' מ"ש (לקמן קמ"ה) על דור לדור ישבח מעשיך, ור"ל הגוים הפשוטים יהללו והלאומים בעלי הדתות שהם הללו את ה' גם עד עתה, עתה ישבחו אותו, כי יתעלה בעיניהם יותר על מה שהיה מקודם:

פרק קיח

פסוק ז
אראה בשונאי. ראיה הנקשר עם ב' מורה ראית בזיון בכ"מ:

פסוק ח
לחסות, **מבטוח**. החסיון הוא בפועל, אחסה בסתר פניך, והבטחון הוא בטחון בלב:

פסוק י
בשם ה'. נקשר עם סבבוני:
אמילם. הפעיל משורש מול, אכריתם:

פסוק יא
סבוני גם סבבוני. במקום שלא נבלע אות הכפל בדגש מורה על חוזק הפעולה, כמ"ש במק"א, וע"ז מוסיף סבבוני:

פסוק יב
דעכו. מבנין שלא נזכר שם פועלו, מענין ידעך נרו באישון חשך:

פסוק טו
(טו-טז) **עושה**. הראשון על אסיפת החיל, והשני על הנצחון, שמלת עושה בא על שתי אלה:

פסוק כג
נפלאת. התי"ו תמורת ה"א, כמו וחטאת עמך (שמות ה'):

פסוק כד
נגילה ונשמחה. הגיל על דבר חדש והוא בעת התשועה, והשמחה היא תמידית אח"כ (כנ"ל כ"ב ב'):

פסוק כז
חג. קרבן חגיגה:

פסוק כח
ואודך, ארוממך. עי' ישעיה (כ"ה א'):

פרק קיט

פסוק א
תורה, מצות, עדות, פקודים, חוקים, משפטים. תורה היא כלל תורת ה' שבאו בה למודים באמונות ודעות ובמדות ובכל הנהגת האדם, ומצות הם מצות התורה בכלל, וחקים הם מצות שאין להם טעם ומשפטים הם בין אדם לחברו ויש להם טעם, ועדות הם הספורים הבאים להעיד על גדולתו של יוצר בראשית והנהגתו והפקודים הם מצות שמופקד בם לזכר ענינים פרטים:

פסוק ג
פעלו. פעל הוא העסק, וזה הבדלו מן מעשה (כנ"ל כ"ח ד'):

פסוק ה
אחלי. תפלה ובקשה, כמו חל נא את פני ה' והא' נוספת:

פסוק ז
ישר לבב. שלא נמצא שום עקום בלב, וגדרו התבאר בפי' משלי:

פסוק ח
עד מאד. דבוק עם חקיך אשמור:

פסוק ט
ארחו. ההבדל בין דרך, ארח, עי' למעלה (כ"ה ד'):

פסוק י
תשגני. ההבדל בין שגה ובין שגג בס' התו"ה (ויקרא ס' רמ"ג):

פסוק יג
בשפתי. ההבדל בין ספור להגדה למעלה (י"ט ב'):

פסוק יד
(יד-טו) **בדרך**, **ארחתיך**. למעלה (כ"ה ד'):

פסוק יז
גמול. כנ"ל (קט"ז ז'):

פסוק כ
גרסה. הוא ציוי ובקשה, והוא מענין גרש כרמל, שקולף הקליפה החיצונית:

פסוק כא
השוגים. בעיון, כנ"ל יו"ד, והגערה שבאה בלא ב' אחריה היא ענין השחתה:

פסוק כג
בי נדברו. דבור שאחריו ב' הוא לגנאי תמיד, והנפעל מורה שמדברים בתמידות:

פסוק כה
נפשי. הנפש הרוחניית, וחייני החיים הרוחנים כמו שבס' זה בא לרוב מלת נפש על הרוחניית:

פסוק כח
דלפה. כמו דלף טורד הורדת הדמעות:

פסוק ל
שויתי. כבר בארתי (בסי' י"ז) ששיוי הבא על השימה מורה ג"כ ערך הדברים זה נגד זה, וי"ל מענין השואה שראיתי שהם שוים תמיד, ואם יבואו היסורים הם לטובה עת היסורין ועת השלוה שוים שכולם לטובה:

פסוק לב
דרך. הוא של רבים, ונתיב הוא של היחיד כמ"ש בכ"מ ותרחיב מוסב על הדרך שבא בלשון נקבה לרוב:

פסוק לג
עקב. י"מ אצרנה עד סוף ימי חיי, שהעקב מורה על הסוף:

פסוק לד
ואצרה, ואשמרנה. הנוצר הוא יותר מן השומר בכ"מ:

פסוק לז
העבר עיני מראות שוא. וכן אמר בזה למעלה ק"א לא אשית לנגד עיני דבר בליעל:

פסוק מ
בצדקתך. עי' ישעיה נ"ט:

פסוק מג
ואל תצל. הסרה כמו ויצל אלהים את מקנה אביכן:

פסוק מט
יחלתני. בא אל המקוה אל דבר המובטח, שאתה הבטחתני ע"י נתן הנביא (ע"ל ק"ל ה') והוא יוצא לשלישי שנתת לי תוחלת:

פסוק נא
הליצוני. התלוצצו בי:

פסוק ס
חשתי ולא התמהמהתי. החש הוא הזריז בדבר עצמו ולא התמהמהתי בזמן, שעשיתי תכף וגם בזריזות, (עמ"ש ישעיה ח' א'):

פסוק סא
עודני. מן יאכל עד, שלל וטרף:

פסוק סו
(סו-סז) **טרם**. ר"ל למדני טוב טעם טרם שאענה שאני שוגג:

פסוק עג
עשוני ויכוננוני. כמו הוא עשך ויכוננך, שגמר כל בנין גופו ואיבריו:

פסוק פט
(פט-צ) **לעולם, לדור ודור**. לעולם מורה על זמן הנצחי הבלתי מתחלק, ולדור ודור מורה על הזמן המתחלק לשני דורות והשמים קיימים והדבור הראשון נצב שם לעולם. וצאצאי הארץ אין קיימים רק הבטחתו קיימת מדור ההוה לדור הבא אחריו:

פסוק צא
למשפטיך עמדו. שעומדים לעשות משפטיך:

פסוק צו
תכלה, **קץ**. קץ הוא סוף הדבר, ותכלה תכלית הדבר, קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוקר, שעושה קץ לחושך ומשיג התכלית שרצה להשיג דהיינו כסף וזהב:

פסוק צז
שיחתי. השיחה הוא מה שידבר מבלי כונה ובהסח הדעת:

פסוק קה
נר, **ואור**. הנר הוא הבזך שנותן בו שמן ופתילה, והאור הוא האור עצמו, ואור גדול מנר, כמ"ש כי נר מצוה ותורה אור:

פסוק קיז
ואשעה. כמו ואשעה:

פסוק קיח
סלית. כמו סלה כל אבירי (איכה א':ט"ו):

פסוק קכ
סמר מפחדך. כמו תסמר שערת ראשי, ופחד הוא מעצב בלתי ידוע והירא הוא מעצב ידוע, ועז"א ממשפטיך יראתי כי משפטי ה' ידועים:

פסוק קכב
ערוב. מענין ערבות בעד עושק וכן ה' עשקה לי ערבני, וצייר הטוב כעצם מופשט מבקש ערבות:

פסוק קלא
פערתי. היא הפתיחה יותר מדאי, ואשאפה בא תמיד על שאיפת האויר או בהשאלה על כל דבר שישאף עליו כמו על האויר שהוא חיי רוחו:

פסוק קמג
צר ומצוק. עמ"ש ישעיה ח':

פסוק קעא
(קעא-קעב) **שפתי**, **לשוני**. הלשון הוא הדבור התבוניי והשפה היא חיצונית כמ"ש בכ"מ:

פרק קכ

פסוק א
בצרתה. הוספת התי"ו מורה על רוב הצרה, וכן ישועתה עזרתה ודומיה:

פסוק ב
שפת שקר לשון רמיה. הלשון הוא הדבור הפנימי שהוא מרמה בתחבולות ובתבונה, והשקר הוא בשפה פשוטה:

פרק קכא

פסוק ד
לא ינום. מחמת עיפות:
ולא יישן. כלל אפי' השינה הטבעיית, ובארתי זה (ישעיה ה' כ"ז):

פסוק ח
ישמר צאתך. וגם בואך, אף שבעיר א"צ שמירה כ"כ ובברכה אמר בהפך ברוך אתה בבואך וגם ברוך אתה בצאתך הגם שבמקום אחר אין הברכה מצויה כ"כ כמו אם יושב בביתו:

פרק קכב

פסוק ז
(ז-ח) **שלום**, **שלוה**. שלוה היא שלות הגוף והבית בפנימיותו, ושלום הוא השלום החיצון עם אויביו, שלו הייתי ויפרפרני, ואני אמרתי בשלוי, על בריאת הגוף טוב פת חרבה ושלוה בה על שלום הבית, בחילך החומה החיצונה שסביב חומת העיר, ויאבל חיל וחומה:

פרק קכג

פסוק ד
הלעג, **הבוז**. לעג גדול מבוז שהבוז יהיה גם בלב, ופי' הלעג של השאננים הוא הבוז לגאים, והנו"ן נוספת כנו"ן עליונים:

פרק קכד

פסוק ג
(ג-ד) **חיים בלעונו**. נגד מ"ש בצד האחר נחלה עבר על נפשינו שהיו משחיתים נפשם הרוחניית, אמר בצד זה שהיו בולעים חיי גופם ונחלה כמו נחל מים וה"א נוספת והטעם מלעיל:

פרק קכה

פסוק ה
עקלקלותם. הוא דבר המעוקל למראה עינים בחוץ וישר בפנים, וזה המבדיל בינו ובין עקש, וכן (בחבקוק א':ד') משפט מעוקל עיי"ש:

פרק קכו

פסוק ד
כאפיקים. אפיקי מים בארץ נגובה:

פסוק ו
נושא משך הזרע. שימשך כפי מה שזרע לא יותר, וכינוי אלומותיו על הזרע:

פרק קכז

פסוק ב
לחם העצבים. כמו בעצבון תאכלנה:

שנא. כמו שנה בה"א והוא כשם מופשט, השנה יתן כן לידידו:

פסוק ג
בנים. גדולים:

פרי בטן. קטנים, (עיין ישעיה י"ג י"ח):

נחלה. הוא הנשאר קיים והוא יותר משכר:

פסוק ה
ידברו. לשון דבר, יהרגו אותם במלחמה כמו משיבי מלחמה שערה:

פרק קכח

פסוק ה
ציון, ירושלים. בירושלים דרים ההמון וישתדל בטובם, ובציון מקום הקדש ומשם יקבל הברכה, וראה כמו מקור, לראות:

פרק קכט

פסוק ג
על גבי. על גופי וכן לגבי חומר גביכם (איוב י"ג:י"ב):

למעניתם. הוא הקו שיחרוש החורש בשיעור ידוע, והם האריכו כחפצם:

פסוק ד
עבות. מיתרי העול:

פסוק ו
שקדמת שלף. טרם ישלפוהו מן הקרקע, כמו שלף ויצא מגוה (איוב כ':כ"ה):

פסוק ז
חצנו. הכלי שבו נותנים הנקצר:

פרק קל

פסוק ד
הסליחה. גדר הסליחה שמעביר העון כאילו לא היה במציאות כלל ולא ימצא רק אצל ה' (התו"ה ויקרא סי' רע"ז):

פסוק ה
קויתי, **הוחלתי**. המקוה מקוה על דבר בלתי ברור, והמיחל מיחל על דבר ברור (ישעיה נ"א ה', יחזקאל י"ט ה', מיכה ה' ו', ז' ז', למעלה ל"ח וא"ו, משלי יו"ד כ"ח א' ז', איוב למ"ד כ"ו) ובזה תבין מ"ש בברכות (ל"ב ע"ב) כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם וכו' איני והאמר רחב"א אר"י כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב שנא' תוחלת ממושכה מחלה לב, ל"ק הא דמאריך ומעיין הא דלא מעיין, אר"ח ב"א אם רואה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל, שנאמר קוה אל ה' חזק ויאמץ וכו', כי תוחלת הוא המצפה שתעשה בקשתו בודאי וזה מחלה לב, אבל המקוה אינו מצפה על ודאי, וזה כמ"ש התוס' שם ד"ה כל דהכא במצפה שתבא בקשתו:

פרק קלב

פסוק ג
(ג-ד) **אם אבא**, **אם אתן**. שבועה על תנאי באם אבא באהל ביתי או השבועה אם אתן שנת לעיני, וערש, הוא מיוחד לשכיבה לעונג, כמ"ש למעלה וא"ו, ותנומה קלה משינה ומוסיף אף תנומה (ישעיה ה' כ"ז):

פסוק ה
משכנות. כי היה שם עזרה והיכל וקה"ק:

פרק קלה

פסוק ג
זמרו לשמו. כבר התבאר שהשם מורה על הפרסום שהוא מצד מעשיו:

פסוק ד
יעקב, **ישראל**. עי' ישעיה (ט' ז'):
מוצא. כמו מוציא, וכינוי מאוצרותיו על הרוח, שמוציא הרוח ממקום שנאצר שם:

פסוק ט
שלח אותות. נמשך לשתים, שלח אותות ומופתים לפרעה, שלח אותות ומופתים לסיחון ולעוג:

פסוק יג
שמך, **זכרך**. השם הוא השם הקבוע מראשית, והזכר הוא מה שיעשה שיזכירו אותו לפי מעשיו וההבדל בין לעולם ובין דור ודור מבואר בכ"מ, וע"ל ס' ל"ג:

פסוק יד
יתנחם. מענין חרטה, כמו וינחם ה' כי עשה את האדם:

פרק קלז

פסוק ג
ותולליונו. כמו ושוללינו בחילוף תי"ו בשי"ן מעברית לארמית, כמו פשר פתר, ורש"י ז"ל פי' מענין מהוללי בי נשבעו:

פסוק ד
אדמת נכר. אדמת אל נכר הפך שיר ה':

פסוק ז
ערו. מענין גילוי, שרשו ערה, או ההפך של מתערה כאזרח רענן, ועקרו השרש, כמו משרש מסקל:

פסוק ח
גמולך. עי' גדרו יואל ד':

פרק קלח

פסוק א
(א-ב) **אודך**, **אודה שמך**. עי' למעלה (ז' י"ח) שהודאת השם קטן מן המודה אליו בעצמו, ובא בעת שה' מסתתר בנסים נסתרים, רק נודע ע"י שמו שהוא הנהגת העולם כפי הטבע, הראשון מצוייר שעומד נגד אלהים, והשני מצוייר שעומד נגד היכלו מבחוץ:

פרק קלט

פסוק ב
לרעי. לרעיוני, כמו ולי מה יקרו רעיך אל:

פסוק ג
זרית. סבבת כזר סביב:

הסכנתה. מענין הרגל, כמו ההסכן הסכנתי (במדבר כ"ג):

פסוק ה
צרתני. מענין מצור:

פסוק ח
אסק. אעלה ובארמית והוסק דניאל מן גובא:

פסוק יא
ישופני. מענין נשף, ונמשך לשנים, ולילה ישוף אור, וידוע כי בעלי הנו"ן ונע"ו משתתפים כמ"ש בכ"מ:

לא יחשיך. יוצא, לא יחשיך דבר ממך:

פסוק יג
קנית. כמו קונה שמים וארץ:

פסוק יד
נפליתי. כמו נפלאתי:

יודעת. תואר, נפשי היודעת נפלאה מאד:

פסוק טו
עשיתי בסתר. על עשיית הנשמה:

רקמתי. על ריקום הזרע שממנו נוצר הגוף:

פסוק טז
ימים יוצרו. ששת ימי היצירה מה שנוצר בהם נכתב בספר, ולו היינו להגולם התאחדות בהם, כמה שנוצר בימי הבריאה:

פסוק יז
רעיך. רעיוניך:

פסוק כ
יומרוך. מן את ה' האמרת היום:

ובתקוממיך. נפל מ"ם הבינוני, במתקוממיך:

פסוק כב
שנאה, אויבים. האויב גדול מן השונא, כנ"ל ס' כ"ב:

פרק קמ

פסוק ב
אדם רע, איש חמסים. רע בלב הוא מצד השכל האנושי שיתיחס אל האדם, והחמס מיוחס אל נפש הבהמית:

פסוק ו
פח, רשת. הרשת היא סביב הפח, עיין הושע (ה' ב'): ומעגל הוא הדרך הסבובי בכ"מ, עי' ישעיה (כ"ו) והמוקש נמצא בהפח להמית הבע"ח הנצוד בפח:

פסוק יא
ימוטו. מוסב על שפתימו:

ויפילם. מוסב על העמל:

במהמרות. שוחות עמוקות, ובדברי חז"ל בראשונה היו קוברים אותו במהמורות:

פסוק יב
איש חמס רע. מציין הרע כעצם מופשט שהוא איש חמס, והוא יצודנו מן ההר לדחפו משם:

פסוק יג
דין עני, משפט אביונים. המשפט הוא בדבר מבואר, והדין הוא בדבר שיש בו טענות ומענות, והאביון אין לו דבר לדון עליו רק אם יעשה לו רעה בגופו, כמ"ש עושקות דלים הרוצצות אביונים (עמוס ד':א') כמש"ש, וזה קרוי משפט שהוא דבר מבואר:

פסוק יד
צדיקים, **ישרים**. ע"ל סוף סי' ל"ג:

פרק קמא

פסוק ב
תכון תפלתי. הוא המתייצב לתפלה ומכין עצמו, ומשאת כפי הנושא כפיו לתפלה, שהוא עוד קדם:

פסוק ג
שמרה. שם, בפלס עצמה חכמה, וכן נצרה, והנוצר הוא יותר מן השומר, והשפה חיצונית יותר מן הפה, ודל לשון הרמה, כמו דלו עיני למרום ושרשו דלל:

פסוק ד
להתעולל. לעשות מעללי רשע:

פסוק ה
יהלמני. ענין הכאה, וחסד, מענין חרפה כמו פן יחסדך שומע, או יל"פ מדת חסד יהלום ויוכיח אותי אני הצדיק, ויאמר לי שמן ראש שמן שנמשח בו הראש:
אל יני. כמו הניא מחשבות עמים, אל יפר:
ותלתי. הוי"ו נוספת:

פסוק ו
בידי סלע. על ידי הסלע שהוא ההר:
שופטיהם. ראשי העם:

פסוק ח
תער. כמו ותער כדה אל השוקת, בל תשפך הנפש מן הגוף:

פסוק ט
פח, ומוקשות (כנ"ל ק"מ ו):

פסוק י
יחד. יפלו יחד, עד אנכי אעבור:

פרק קמב

פסוק ח
יכתירו. יוצא יכתירו את ה', כמו כי רשע מכתיר את הצדיק (חבקוק א':ד') לפירושי:

פרק קמג

פסוק א
שמע, **האזנה**. האזנה קודמת וקלה משמיעה, והתבאר (ישעיה א' י') שכשיבואו על שני נושאים מתחלפים ייחס להנושא החשוב לשון שמיעה ולהפחות ממנו לשון האזנה, והתפלה היא העקר נגד התחנונים, כמ"ש בכ"מ:

פסוק ג
נפשי, **חיתי**. כבר התבאר בכ"מ שבבואם יחד יכוין בנפשו על הנפש הרוחניית:

פסוק ה
פעלך, **במעשה ידיך**. עי' הבדלם למעלה (כ"ח), ובישעיה (ה' י"ב) התבאר שעל פועל ה' צריך שימת לב ועיון לז"א הגיתי, ואל מעשי ידיו די לראותם ולדבר בהם כמו שהם עומדים עשוים למראה עינינו, עז"א אשוחח מענין שיחה:

פסוק י
תנחני. נסתר לנקבה, ומוסב על רוחך:
ארץ (**של**) **מישור**. מציין המישור כאדוני הארץ:

פרק קמד

פסוק א
ידי לקרב אצבעותי למלחמה. הקרב הוא מה שמתאבקים מקרוב וזאת עושים בכח היד, והמלחמה הוא מרחוק וזאת צריך אימון האצבעות לשלוח חציו למטרה:

פסוק ב
מצודתי ומפלטי. וכן למעלה י"ח ג':

פסוק ג
אדם, **בן אנוש**. במלת בן מציין שאינו קיים באיש רק במין, ומוסיף ואיך ותחשבהו שהוא יותר מן הידיעה שהוא דבר חשוב בעיניך, ובפרט שהוא בן אנוש ופחות מאד:

פסוק ט
אזמרה. מוסיף על אשירה כנ"ל ק"א א':

פסוק יב
מחוטבות. אבני גזית:

פסוק יג
מזוינו. זויות הבתים:
מלאים, **מפיקים**. היינו מוציאים אוכל ומזון:

פסוק יד
אלופינו. שורים המלומדים לחרוש, באין אלפים אבוס בר:

פרק קמה

פסוק א
ארוממך, **אברכה שמך**. עי' ישעיה (כ"ה א'):

פסוק ד
(ד-ה) **ישבח**. עי' גדרו למעלה (קי"ז א'):
יגידו, **אשיחה**. ההגדה הוא דבר חדש שמתכוין להגיד, והשיח הוא הדבור הנפלט מעצמו כמ"ש בכ"מ:
הדר כבוד הודך. עי' למעלה ק"ד א':

פסוק ז
יביעו. הוא הדבור הנובע ממקור הרעיונים:
וצדקתך. גדר הצדקה העליונה עי' ישעיה נ"ט ולמעלה סי' ל"ו ובכ"מ:

פסוק י
יודוך יברכוך. גדר הברכה המשכת השפע כנ"ל קי"ז:

פסוק יב
(יב-יג) **מלכות**. אצל ה' מציין הנהגת הטבע, וגבורה וממשלה ע"י שידוד הטבע שהמושל הוא בחזקה, ע"ל כ"ב כ"ט:

פסוק טז
פותח. מלת רצון הוא נושא המאמר, והוא הפועל הפותח ידי ה' ובזה סר הלחץ הגדול בכתוב הזה שבא נסתר ונוכח ביחד:

פרק קמו

פסוק ב
אהללה ה'. עיין למעלה ק"ד ההבדל בין **ה'** ובין **אלהיך** בכ"מ בתנ"ך, ובין **לעולם** ובין **לדור ודור** למעלה ל"ג י"א:

פרק קמז

פסוק ב
נדחי ישראל יכנס. יש הבדל בין אסף ובין כנס, שהכונס הוא לתוך מקום משומר (יחזקאל כ"ב כ"א) ובאמת הקיבוץ והאסיפה של הגליות יהיה קודם בנין ירושלים כמ"ש בכ"מ (וחז"ל נחלקו בזה באמת) רק אחר שיבנה ירושלים יכנס אותם למקום מחיצות עיר חומה דלתים ובריח, שזה ענין הכינוס:

פסוק ד
מונה וכו'. עמ"ש ישעיה מ':

פסוק ז
ענו לה'. עי' פסוק א':

פסוק ט
(ט-י) **אשר יקראו**. יכריזו ויפרסמו המאמר הלז, והוא שלא בגבורת הסוס יחפץ, וכבר בארתי בס' התו"ה (ויקרא סי' כ"ו) שהרצון מורה על בחירה השכליית בדבר שהוא טוב, והחפץ מורה שיתאוה אל הדבר מצד נטיה נפשיית, ובגבורת הסוס בודאי לא ירצה מצד הטוב, לכן אמר שלא יחפוץ, ובשוקי האיש אמר שלא ירצה כי אין בו דבר טוב:

פסוק יב
שבחי. ההבדל בין שבח ותהלה למעלה קי"ז, ובין ה' ובין אלהינו בכל התנ"ך, ובין ציון וירושלים ישעיה סי' מ"א ובכ"מ בתנ"ך:

פסוק טו
ירוץ דברו. הוא מ"ש ישלח דברו וימסם והדיבור הוא פי' של האמירה, כמ"ש בס' התו"ה (ויקרא ס' ג') שיפרש הגזרה ויתקנה:

פסוק יט
יעקב, **ישראל**. התבאר למעלה (י"ד ז'):

פרק קמח

פסוק ב
מלאכיו. צבאיו, וכן למעלה ק"ג:

פרק קמט

פסוק ב

ישמח, **יגילו**. עיין הבדלם למעלה (כ"ב ב'):

פסוק ז

בגוים, **בלאומים**. למעלה (ב' ב'):